אין עם מי לדבר – אין מה לעשות

זרמי המעמקים של התקשורת הישראלית ביחסה לסכסוך הישראלי-פלסטיני

מאת הגר להב ושירי אירם

מאי 2014

תודות:

לצוות החוקרים הגדול שעסק באיסוף וניתוח הקורפוס העצום של מחקר זה מאז שנת 2004:

עופר ולודבסקי, חנה קימל-גרין, מיכל הראל, כרמי לקר, שמרי צמרת, עינת לוי, עדי פולקמן, אוהד שטדלר, נעמי מנדל-לוי וצביקה רוטברט.

למפקחים האקדמיים על מחקרי **קשב**, ד"ר דניאל דור, ד"ר תמר אשורי וד"ר הגר להב.

למנכ"ל יזהר באר ולחברי הוועד מנהל של **קשב**.

תוכן העניינים

תקציר מנהלים 5
פתח דבר: איך נלחמים בחדשות שגורמות לאנשים לדעת פחות 7
מבוא: סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני לאורך זמן 9
תקשורת במצבי סכסוך 9
מתודולוגיית המחקר 9
רוח הסיקור 11
תמות בסיקור 13
סיקור מרכזי 15
סיקור אלטרנטיבי 15
פרק א: "תנו לצה"ל לנצח": סיקור פעולות הצבא 16
פתח דבר 16
"כל הכבוד לצה"ל: תמיכה בפעולות התקפיות 17
"הקרב על הבית": הצדקת פעולות התקפיות 20
"כולנו מתגייסים": צה"ל כצבא העם 23
"ביקורת בצה"ל": ביקורת טקטית על פעולות הצבא 26
"מבצע מעורפל כמו שמו": דיונים במטרות הפעולות צבאיות 27
"מפגן ראווה לא אחראי": ביקורת אסטרטגית בשולי הטקסט התקשורתי 28
"דובר צה"ל מודיע": הישענות כלי התקשורת על מקורות צבאיים רשמיים 30
סיכום הפרק 32
פרק ב': "סובלים, חזקים ומאוחדים": סיקור המרחב האזרחי בצל פעולות הצבא 33
פתח דבר 33
"עמידת העורף": סיקור העורף היהודי 33
סבל העורף היהודי 34
גבורת ועוצמת העורף היהודי 35
אחדות העורף היהודי 36
"דו קיום במבחן": סיקור העורף הערבי 38
סיכום הפרק: 40
פרק ג: "מצטערים, לא אשמתנו": סיקור פגיעות צה"ל באזרחים 41
פתח דבר 41
התעלמות 41
עקרון ההפרדה 42
מאבק על אחריות ואשמה 43
הכחשת אחריות 43
הטלת אחריות 43
קבלת אחריות 45

ההישענות על דו"צ 46
סיכום הפרק 47
פרק ד': "מתי עוצרים?" סיקור הפסקות אש 49
פתח דבר 49
האופציה הצבאית מול האופציה המדינית: הבלטה 50
האופציה הצבאית מול האופציה המדינית: אופן ההצגה 51
סיכום הפרק 54
פרק ה': "ידנו מושטת לשלום, אבל" - סיקור ניסיונות להסדר מדיני 56
מבוא 56
חוסר אמון בתהליך המדיני 57
ייצוג הפלסטינים במסגרת סיקור מו"מ מדיני 58
"קשיחות" פלסטינית 59
"אלימות" פלסטינית 59
"הפרות" פלסטיניות 60
ייצוג ישראל במסגרת סיקור מו"מ מדיני 62
"מחוות" ישראליות 62
"הפרות" ישראליות 65
חולשה ההנהגה 67
סיקור נושאי הדיון המדיני 68
סיכום הפרק 71
פרק ו': "נחש ארסי או אפרוח בלי נוצות": סיקור ההנהגה הפלסטינית 73
פתח דבר 73
השטן הדמוני 73
החלש 76
פעימה ראשונה: קרבות ירושה 76
פעימה שנייה: אבו מאזן חלש 77
בין הדמוני לחלש 79
סיכום הפרק 80
סיכום: התקשורת הישראלית והסכסוך 82
רשימת מקורות 85
מחקרי קשב 86

תקציר מנהלים

מחקר זה בוחן את דפוסי הסיקור המרכזיים של הסכסוך הישראלי-פלסטיני בתקשורת הישראלית מאז שנת 2004 ועד 2012. הוא מבוסס על ניתוח רוחבי של עשרות מחקרי אירוע, שכללו ניתוח איכותני של כמעט 35 אלף ידיעות, כתבות, פרשנויות וטורי דעה, ואשר עסקו בביטויים שונים של הסכסוך, מאז ימי חייו האחרונים של יאסר ערפאת, נשיא הרשות הפלסטינית ועד למבצע "עמוד ענן".

מהמחקר עולה כי במרכז הסיקור שלה מציגה התקשורת הישראלית תמונת עולם מיליטנטית, התומכת במלחמה ומביעה חוסר אמון לגבי הסדרים מדיניים. הסיקור הדומיננטי הזה, שמופיע בכותרות העיתונים ובראשי מהדורות הטלוויזיה, מסיר מעל ישראל את האחריות לסכסוך ולאירועים בו, ומטיל את עיקר האשמה באלימות על הפלסטינים. עם זאת, בשולי הסיקור נמצאים כל הזמן גם קולות, המאתגרים את תפיסת העולם הזאת מזוויות שונות. פירוש הדבר הוא שבידי התקשורת ישנן והיו גם עובדות ופרשנויות, הסותרות את תמונת העולם הדומיננטית. אולם, פרטי המידע מהסוג הזה מודרים באופן קבוע לשולי הסיקור. הם נותרים בשוליים, באותיות הקטנות בעיתונים ובעומקן של מהדורות החדשות בטלוויזיה, הרחק מעיניהם של רוב צרכני החדשות.

המחקר מציג דרכים רבות שבהן מבנה התקשורת הישראלית תמונת עולם דומיננטית, שבמסגרתה ישראל היא הצד החיובי, ה"בסדר" בסכסוך, בעוד הפלסטינים שהם התוקפנים והאכזריים, ה"לא בסדר". בין היתר מגלה המחקר:

- תמיכה קבועה בהחלטה לצאת למבצעים צבאיים. הדרישה לתת לצה"ל "לעשות את שלו" ו"לטפל באויב" נמצאת במרכז הסיקור התקשורתי. ביקורת על תפיסה זו נדחקת לשולי הסיקור.
- נטייה להצדיק את פעולות הצבא כפעולות הכרחיות ובלתי נמנעות, הנובעות מהצורך להגן על אזרחי המדינה. פעולות אלה מוצגות כהומאניות ככל האפשר, הנעשות מתוך ניסיון רציני, כן ואמתי להימנע מפגיעה באזרחים בצד השני. סיקור שהעמיד בסימן שאלה את הטיעונים הללו נותר בשולי הסיקור.
- הצגת העורף הישראלי והצבא כמאוחדים: העורף תורם לצבא תמיכה וחיילים, והצבא מעניק לעורף הגנה. הצבא הוא "צבא העם", וחייליו הם האבות, האחים והבנים של כולנו. קולות אלטרנטיביים מודרים ומוצגים תוך ערעור לגבי עצם השתייכותם לקולקטיב הישראלי.
- כאשר נמתחת ביקורת על הצבא, זוהי ביקורת הטקטית במהותה, העוסקת בבעיות שהתגלו בתפקוד צה"ל באירוע כזה או אחר. ביקורת מסוג זה מניחה מראש את צדקת הפעולה הצבאית, ומבקשת להצביע על בעיות המונעות הישגים צבאיים נוספים.
- העיסוק במטרות המבצעים הצבאיים מועט מאוד, ולרוב הן מוצגות כברורות מאליהן. הביקורת אסטרטגית על הצבא מצומצמת ביותר ונבלעת בים התמיכה הגורפת בצה"ל ובפעולותיו.
- גורמים צבאיים בכלל, ודובר צה"ל, מהווים את מקור המידע המרכזי לנעשה הן בצבא. מקורות אלטרנטיביים כמעט ואינם מוזכרים בסיקור. תחקירים עיתונאיים עצמאיים בנושא הסכסוך כמעט ואינם מבוצעים.
- סיקור העורף היהודי בעת התפרצויות אלימות מציג תמונת עולם שבה הסבל האזרחי נרתם לתמיכה בפעולות הצבא והממשלה. ביקורת על הטיפול הממשלתי בנפגעים אזרחים כמו גם קולות של אזרחים שאינם מזדהים עם פעולות הצבא, נדחקים מהסיקור ומופיעים רק בשוליים.

- במסגרת סיקור הסכסוך, המיעוט הערבי במדינת ישראל מודר מהקולקטיב הישראלי. הוא כמעט שאינו מופיעים בסיקור או ממוסגר כמסכן את המדינה וכמי שנאמנותו למדינה מוטלת בספק.
- אירועים שבהם נהרגים אזרחים בודדים מהצד השני כמעט שאינם מסוקרים. באירועים רבי-נפגעים מוצגת ישראל כמי שכלל לא היתה מעורבת באירוע, או שפעלה בחוסר ברירה, או שהיא טעתה ומתנצלת. בכל מקרה אין הטלת ספק בעצם המוסריות של פעולות שגרמו להרג אזרחים ומטושטשת האחריות של ישראל לפגיעה בהם. מידע אלטרנטיבי, כגון זה המגיע מהפלסטינים ומגורמים בינלאומיים, מוצג בשוליים תוך ביקורת ואי-אמון.
- משאים ומתנים להפסקת אש מוצגים לרוב, בעיקר בתחילתם, ככאלה הפוגעים ביכולתו של צה״ל להגיע לפתרון צבאי, ולכן כמנוגדים לאינטרסים הישראליים. הם ממוסגרים ככאלה המשיגים רק פסקי זמן, שברור כי לאחריהן שוב תפרוץ האלימות.
- אירועים מדיניים מובלטים הרבה פחות מאירועים צבאיים. יחס זה מעביר את המסר כי המרכיב האלים בסכסוך מהותי יותר מאשר הניסיון לפתור אותו.
- התהליך המדיני זוכה לחוסר אמון מופגן. גישה פסימית זו עשויה למנוע מראש את הצלחת המו״מ ולגרום לצרכני החדשות שלא לתמוך בו.
- הצד הפלסטיני למו״מ המדיני מוצג כאלים וקשיח, ולכן כמי שאיננו מאפשר להגיע לידי הסדרים מדיניים. הוא מוצג שוב ושוב כמי שמפר את התחייבויותיו, ולכן לא ניתן לסמוך עליו, דבר הממסגר את אותו כאשם בכישלון ההסדר מדיני, תוך צמצום אחריותה של ישראל לכישלון זה.
- ישראל מוצגת כמי שעושה מעל ומעבר כדי להגיע להסדרים מדיניים. ״מחוות״ ישראליות מודגשות, בעוד שהפרות ישראליות של הסכמים נדחקות לשוליים. במצבים שבהם לא ניתן היה להסתיר את תרומתה של ישראל לכישלון המו״מ המדיני, פעולותיה הוצגו כתוצאה של המצב הפוליטי בה, ולא כתוצאה של חוסר רצון אמיתי להגיע להסכם. בכך מוסרת מעל ישראל האחריות לכישלון הניסיונות להגיע להסדר מדיני. קולות שמערערים על הצגת המציאות הזו נדחקו לשולי הסיקור.
- שאלות מהותיות ביחס לנקודות המחלוקת ופרטי הניסיונות ליישב אותן כמעט ואינן נידונות. בכך מונעת התקשורת מקוראיה מידע מקיף לצורך גיבוש עמדה עצמאית ומושכלת ביחס לפתרון המדיני.
- ההנהגה הפלסטינית מוצגת פעמים רבות כירודה מבחינה מוסרית, רודפת מלחמה ותאוות אלימות, המוכנה אפילו לסכן את אזרחיה שלה עצמה כדי להשיג את מטרותיה. לפיכך היא ״לא פרטנר״ למו״מ.
- לחילופין מוצגת ההנהגה הפלסטינית כחלשה, דבר המונע ממנה להגיע לפתרון מדיני של הסכסוך. כאן התפיסה של ״אין פרטנר״ אינה מנומקת בהצגה דמונית של הצד השני, אלא בחולשתו. כלומר, הצד הפלסטיני לא יכול להגיע לשלום לא משום שהוא איננו רוצה בכך, אלא משום שהוא איננו מסוגל לכך.

התקשורת הישראלית מציגה, אם כן, בפני קוראיה תמונת עולם מוטה וחד-צדדית, הסובלת מייצוג-יתר חיובי של ישראל ושלילי של הפלסטינים, ומתת-ייצוג של אירועים ומעשים המאירים את ישראל באור לא חיובי או את הצד השני באור חיובי. תמונת עולם זו מבנה את המציאות כמסוכנת ואלימה, שבה אין סיכוי לפתרון מדיני. זוהי הצגה מתמשכת של תמונת עולם, החוזרת על עצמה שוב ושוב בנסיבות שונות. זוהי תמונת עולם המופצת במידה זו אחרת בידי כל כלי התקשורת המרכזיים בישראל. זוהי תמונת עולם המשפיעה על צרכני התקשורת, המאמצים אותה באופן אוטומטי כמעט, ללא הטלת ספק, ומגבשים על בסיסה את דעותיהם. זוהי תמונת עולם חלקית ומסולפת, שתורמת גם לעיצוב המציאות, על כל המשמעויות הכרוכות בכך.

פתח דבר: איך נלחמים בחדשות שגורמות לאנשים לדעת פחות

כשדברים אלה נכתבים, בקיץ 2014, "תהליך השלום" עדיין מתנועע בכבדות רבה, בעייפות, כמעט בלתי נראה, על סף קריסה. האם "יש פרטנר"? שואלים בישראל ומתכוונים לצד הפלסטיני, כמובן. ובאותה מידה אין הרבה פלסטינים שסבורים שיש באמת פרטנר בצד הישראלי. אחרי שנים של קיפאון מדיני, נדמה שתודעתם של הישראלים והפלסטינים נצרבה באמונה שאין עם מי לדבר בצד השני.

מחקר מקיף ויוצא דופן זה מתמקד בישראל ובודק כיצד מסקרת התקשורת הישראלית לאורך שנים ענייני שלום ומלחמה: כיצד מוצג הצבא? איך מסוקר העורף האזרחי? איך מוצגים הקורבנות שנופלים בצד השני? ומה חושבת התקשורת הישראלית על ההנהגה הפלסטינית? התבוננו לא רק בשאלה מה מספרת העיתונות, אלא גם במה שהיא לא מספרת, ובעיקר - איך היא מספרת את מה שהיא מספרת.

בכוח התקשורת לא רק להעשיר את ידיעותיהם של האזרחים, אלא גם למנוע מהם מידע, לערפל את תודעתם ולהפכם לבורים או לבעלי ידע מוטעה ומוטה. את זה לא המציאו משטרים חשוכים: הנה, סקר של אוניברסיטת פארלי דיקינסון בניו ג'רזי גילה, כי יש חדשות שגורמות לאנשים לדעת פחות. המחקר מצא כי אחרי צפייה עקבית בחדשות רשת "פוקס" נמצאו צופיה באופן מובהק בעלי הבנה וידע טובים פחות של עובדות, בהשוואה לקבוצת מבחן שמשתתפיה לא צרכו חדשות כלל. לתקשורת, אם כן, יש יכולת לא רק למסגר את המציאות ולמלא את תודעתם של צרכניה בתוכן ובהבנה, אלא בכוחה גם לחדור למוחותיהם ולרוקנם ממידע ומהבנה פוליטית.

ב-1 באוגוסט 1934, שכב נשיא גרמניה דאז, פאול פון הינדנבורג, גוסס במיטתו. היה חשש כי היטלר יעשה מחטף, יאחד את משרת הקנצלר עם משרת הנשיא ויהפוך לשליט יחיד. באותו יום כתב העיתונאי ומבקר הספרות היהודי ויקטור קלמפרר ביומנו:

> "...בעיתונים אתמול היו הכותרות הראשיות השמנות לכל רוחב העמוד הראשון: הוצאה להורג של רוצחיו של דולפוס. מתחת להן, כותרות על כל מיני דברים. אבל השם של הינדנבורג לא הופיע בשום מקום בולט. הידיעה הופיעה רק מתחת להן, בעמודות המפוצלות לשלוש ולארבע, אבל לא שמנות יותר מהרבה דברים אחרים – ואותיות שמנות שכיחות כל כך עכשיו, עד שאין הן בולטות כלל (...).
>
> שאלתי את החלבן: 'יש חדש על הידנבורג?' אדיש לגמרי, הוא לא שמע דבר, אח"כ האיכר האינטליגנטי מטאראנדט, שמביא לנו חמאה כל יום רביעי, הוא במפורש: 'לא, היה כתוב משהו בעיתון?' העניין, על חשיבותו הנוראה, הוסתר אפוא מהציבור רק באמצעות ההצנעה שלו בדפוס. האם הנאצים באמת אשפים בהטיית דעת הקהל או לא? זאת אינה שאלה רטורית, אלא שאלה אמתית. באמת איני יודע את התשובה. הם מהמרים הימור גורף על הפרימיטיביות ועל הטיפשות של ההמון..."

(ויקטור קלמפרר: "יומנים 1933-1945", עם עובד, עמ' 86).

העיתונים הצניעו את גסיסתו של הנשיא ואת הצפוי להתרחש והרדימו את דעת הקהל ואת המערכת הפוליטית. למחרת, ב-2 באוגוסט, הינדנבורג מת והיטלר השתלט בתוך שעה גם על משרת הנשיא והפך לדיקטטור. מכאן והלאה התגלגלה ההיסטוריה כמו כדור שלג.

כשם שהעיתונות מכתיבה, באמצעות הסיקור, מה "חשוב" (agenda setting), כך היא קובעת באמצעות אי-סיקור, מה "אינו חשוב", לשיטתה (agenda cutting). קלמפרר הבין באינסטינקט שלו את הכוח מעצב התודעה של מעשה העריכה העיתונאי ואת נטייתה המובנית של התקשורת להציג את השקפת העולם של השלטון ושל קבוצות האליטה, יותר משבעים שנה לפני שאהוד ברק ואריאל שרון המציאו את נוסחת ה"אין פרטנר" ולפני ששלדון אדלסון העביר את המיליון הראשון שלו לעיתון "ישראל היום".

הבערות תכליתית לא פחות מן הדעת; הידע תמיד הוא סופי ואילו האי-ידיעה תמיד היא אין-סופית, חושבים בחלונות הגבוהים וכנראה צודקים. אל תסתכלו, אם כן, רק במה שמספרת לכם העיתונות, אלא גם במה שהיא לא מספרת, ובעיקר, איך היא מספרת – מצניעה או מבליטה כרצונה את מרכיבי הסיפור עד כי נחשב כאילו לא סופר כלל – ואולי אף גרוע מכך, מובילה את קוראיה וצופיה לחיים אפופי קלישאות פוליטיות וערפל בידורי, שמסיחים את הדעת, שאף אחד מהם לא זוכה לבחינה מהותית. ולמרות כל ההבדלים מימים עברו וממקומות אחרים, גם אצלנו מפציעות קלישאות פוליטיות, חדשות לבקרים, וכפי שקובץ מחקרי זה מציג, הן מאומצות בקלות יתרה בידי התקשורת ומכתיבות, במידה רבה, את גורלנו.

מי שקרא את התקשורת הישראלית בעיון ובביקורתיות בזמן אמת מאז שנת 2004, כפי שנותח בעשרות מחקרי **קשב** שנעשו מאז, יכול היה להבחין בפלצות כיצד נבנות הקטסטרופות הבאות באמצעות אימוץ נרטיבים נוחים לזמנם, אך בעייתיים עד מאד. אפשר היה לראות, כמו בטרגדיה יוונית, הנבנית נדבך על גבי נדבך, כיצד נרטיב ה"אין פרטנר", שנולד במסדרונות הפוליטיים ואומץ, במידה רבה, בשיח התקשורתי המרכזי, הוביל את דעת הקהל בישראל לתמוך תמיכה מסיבית בנסיגה החד צדדית מעזה, ללא הסכם, ותוך ביזוי הרשות הפלסטינית, ובסופו של דבר, עודד את השתלטות החמאס על הרצועה. באותה מידה אפשר היה לראות כיצד אותו הגיון פנימי של "אין פרטנר" מוליד רעיונות לסלק את ערפאת, "הרוצח מספר אחד", על מנת לפנות את השטח ליורש, אבו מאזן, שיהפוך בתורו ל"אפרוח בלי נוצות".

משגים פוליטיים והיסטוריים הם לא פחות חמורים מפשעים פליליים רגילים, ואולי אף יותר, בגלל עומק השלכותיהם. אלא שכאן בדרך כלל לא עומד איש לדין. גם אל תסמכו תמיד על דין ההיסטוריה. נרטיבים לאומיים שמעוצבים בהשפעת סכסוך עמוק עלולים להיות כמו מסך עשן על התודעה; הם עלולים לשבש את כושר השיפוט, להניע משגים היסטוריים פטאליים ולייצר היסטוריה מדומיינת. לפיכך, הקורפוס המחקרי יוצא הדופן המוצג כאן הוא מהדברים האזרחיים החשובים ביותר שניתן לעשות. עבורנו, ועבור הדורות הבאים.

יזהר באר, מנכ"ל **קשב**, מאי 2014

מבוא: סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני לאורך זמן

תקשורת במצבי סכסוך

חברות הנמצאות בקונפליקט ארוך ועקשני - בעיקר כזה המאופיין בפעולות אלימות, בפגיעות בנפש ובערעור הביטחון הבסיסי בחברה – נוטות לייצר נרטיב לאומי חד-צדדי, המצדיק ומסביר את אירועים המתרחשים בסכסוך או בצילו. במסגרת נרטיב זה, האחר מוצג לרוב כאויב, המבצע פעולות שליליות נגד קבוצת-העצמי, ואילו קבוצת-העצמי מוצגת במונחים חיוביים, ופעולותיה מתוארות כמכוונות להגנה עצמית ולהשגת שלום.

החוקר דניאל בר טל (2007) טוען כי נרטיב חד-צדדי זה משמש כמערכת של מדריכי פרשנות, אידיאולוגיה, המאומצת בידי רוב חברי החברה ומסייעת להם להתמודד עם בעיות פרטיות וקולקטיביות שהסכסוך יוצר. "מדריכי הפרשנות" מספקים בסיס להבנת הסכסוך, המאופיין בחוסר יציבות, חוסר ביטחון ומתח. מערכת כזאת מאפשרת גם להצדיק ולהסביר פעולות שליליות של החברה כלפי האויב, כולל פגיעה בנפש והרס רכוש. בנוסף, משמשת המערכת הפרשנית את החברה בהכנתה לקשיים ולאלימות העתידית מצדו של האויב. היא תורמת ליצירת סולידריות ונכונות לגיוס ומחזקת את תחושת הזהות החברתית החיובית.

אולם, בעוד שאידיאולוגיה כזו מסייעת לחברה בעת קונפליקט, היא עשויה גם לשמש גורם המונע התקדמות חיובית להשגת הסדר של הסכסוך. זאת, משום שהיא מעודדת תפיסות מיליטריסטיות ודה-הומניזציה של האחר, מבליטה את השונה ולא את הדומה ומקדמת תפיסה של "משחק סכום אפס", שבו כל הצלחה של אחד מהצדדים נתפסת אוטומטית כהפסד של הצד השני, ולהפך.

אחד האתרים המרכזיים, שבהם מופצת ומשומרת האידיאולוגיה ביחס לסכסוך הוא המדיה, כלומר התקשורת המופצת באופן המוני לנמענים רבים (באמצעות העיתונים, הטלוויזיה, הרדיו והאינטרנט). אלה מדווחים לנו רבות על הסכסוך, ומהווים, למעשה, את מקור המידע המרכזי שלנו עליו.

אולם, חשוב להבין כי **דיווח זה איננו אובייקטיבי**. למעשה, כל דיווח חדשותי הוא לא אובייקטיבי, במובן מסוים. כל דיווח מחייב בחירה של זווית ההסתכלות, ושל מסגרת ההתבוננות: העיתונאי בוחר למי להקשיב (ולמי לא), את מי לצטט (ואת מי לא), את מי לצלם (ואת מי לא). אבל כאשר חוסר האובייקטיביות הזה הופך **לדפוס קבוע**, התומך בצד אחד ומגנה את הצד השני, אנו מקבלים תמונת עולם חלקית וחסרה, מוטה באופן קשה ביותר.

הבעיה איננה רק בעצם קיומו של דיווח מוטה, אלא בעובדה שאנו מאד מושפעים מדיווחים אלה. אפילו אם איננו שמים לב לכך, הדרך שבה התקשורת נוטה להראות לנו את העולם היא הדרך שבה אנו תופסים את העולם. כאשר התקשורת מציגה לעינינו תמונת עולם אידיאולוגית, אנו נוטים לאמץ אותה בלי ביקורתיות. כך התקשורת לא רק מציגה את המציאות באופן אידיאולוגי, כלומר לפי מסגרות פרשנות קבועות, אלא היא גם מפיצה את תמונת העולם שלה, והופכת אותה ליותר ויותר פופולארית מבחינתם של רוב צרכני התקשורת.

מתודולוגיית המחקר

האם יש לעיתונות הישראלית דפוסים קבועים בסיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני? ואם כן – מהם? כיצד הם באים לידי ביטוי? והאם דפוסים אלה תורמים לסיכוי להגיע להסדר מדיני, או שמא הם מחזקים תרבות של סכסוך?

כדי לענות על שאלות אלה בחנו עשרות מחקרים של הסיקור התקשורתי של הסכסוך, שערך ארגון **קשב** מאז 2004. מחקרים אלה ניתחו את הסיקור של אירועים נקודתיים רבים, שהתרחשו במהלך שמונה שנים, כגון מלחמות ומבצעים צבאיים (בכלל זה, מלחמת לבנון השנייה ושני מבצעים גדולים של צה"ל ברצועה), פסגות מדיניות (ועידת אנאפוליס, ועידת שארם), סיקור פיגועים בישראל ופגיעה בפלסטינים ע"י ישראלים, ועוד. בסך הכל, המחקרים האלה מהווים ניתוח איכותני של כ-35 אלף ידיעות וכתבות חדשותיות בעיתונים הגדולים בישראל (*ידיעות אחרונות, ישראל היום, הארץ* ו*מעריב*) ובערוצי הטלוויזיה (ערוצים 1, 2 ו-10).

המחקרים הללו נערכו על פי שיטת המחקר של ארגון **קשב**, שגיבש חוקר התקשורת דניאל דור. על פי שיטה זו, נאספים כל הדיווחים החדשותיים, הכתבות והפרשניות העוסקים באירוע מסוים, בכלי תקשורת כלשהו, או בכמה כלי תקשורת. כל פריט עיתונאי כזה נבחן על פי הפרמטרים הבאים:

- אילו עובדות ופרשנויות על האירוע מוצגות בו?
- אילו מהעובדות והפרשנויות הללו מובלטות בכותרת?
- אילו עובדות ופרשנויות נותרות בתוך הדיווח עצמו?
- היכן התפרסם הפריט העיתונאי? (בעמודים הראשונים או האחוריים? בתחילת מהדורת החדשות בטלוויזיה או בסופה)?
- איך מוגדר סוג המידע שמופיע בפריט העיתונאי? (כדיווח אובייקטיבי? כפרשנות? כדעה אישית?)

ניתוח כזה מספק לנו מידע רב וחשוב. ראשית, הקריאה של כל הפריטים העיתונאים ממפה את כל המידע והפרשנויות שהיו בידי העיתונאים, בהכינם את מהדורת החדשות של הערב או את העיתון של מחר. אנו יכולים לראות מה מכל הפרשניות והעובדות הללו זכה להיות מובלט ומקודם לכותרות, לראשי המהדורות ולעמודים הקדמיים, ומה נדחק לשוליים האחוריים ולאותיות הקטנות. במלים אחרות, אנחנו יכולים לראות איזה היבט או מרכיב מכל המידע שהביאו הכתבים והפרשנים של כלי התקשורת בחרו העורכים להבליט בסיקור, ואילו היבטים ופריטים להצניע או להעלים.

באמצעות המידע הזה, אנו יכולים לבדוק האם יש או אין דפוסים קבועים של הבלטה והדרה? כלומר, האם תמיד אותו סוג של מידע מקודם לכותרות ולעמודים הראשונים ואותו סוג של מידע נדחק? ומה הופך מידע לכזה שיובלט או יודחק? אם אכן יש דפוסים קבועים במשחק ההבלטה וההדרה התקשורתי, הם משפיעים עלינו, מכמה סיבות:

- ראשית, רוב קוראי העיתונים וצופי מהדורות החדשות בטלוויזיה לא צורכים את כל המידע שמופיע בהם. קוראי עיתונים לא קוראים לרוב את האותיות הקטנות של הידיעות והכתבות. הם קוראים את הכותרת, מסתכלים על התמונות, קוראים את הכיתוב ולכל היותר מרפרפים על הטקסט. בחברה שלנו, על הפרעת הקשב הקבועה שכמעט כולנו סובלים ממנה, אין הרבה סבלנות לקרוא הכל. כך גם בטלוויזיה – הצופים מקשיבים בתשומת לב רבה יחסית לכותרות המהדורה ולדברי ההקדמה מהאולפן, ופחות לכתבות ולפרשנויות. זאת ועוד, ככל שמהדורות החדשות מתארכת, כך פוחת הקשב של הצופים, והם מקדישים פחות ופחות תשומת לב למה שנאמר ומוצג בה, או אף עוברים לצפות בערוץ אחר.
- שנית, גם כאשר צרכני החדשות כבר מגיעים אל האותיות הקטנות של הטקסט, הם עושים זאת לאחר שקראו את הכותרות, ולכן ההבנה שלהם את מה שנאמר בגוף הכתבה או הידיעה מושפע ממה שנאמר בכותרת. הכותרות מכוונות את צרכני החדשות, למעשה, להבנה מסוימת של האירועים, שאותה הם

משליכים גם על גוף הטקסט עצמו, אפילו אם שם נאמרים דברים שאינם עולים בקנה אחד עם מה שנאמר בכותרת.

- שלישית, צרכני חדשות נוטים לייחס חשיבות, תוקף ותפיסה של "אמת אובייקטיבית" למה שכלי התקשורת מדגישים. במלים אחרות, מה שנאמר בתחילת מהדורת החדשות נתפס בעיני צרכן הטלוויזיה כיותר חשוב ממה שנאמר בסופה; מה שמוגדר כפרשנות או טור אישי נתפס בעיניו כפחות אמין ואובייקטיבי ממה שמוצג כדיווח חדשותי, ולכן גם כפחות חשוב ותקף. דרך המיקום של הפריט העיתונאי בעיתון או במהדורה, ודרך ההגדרה שלו כ"דיווח חדשותי" או "פרשנות", לומדים צרכני התקשורת לאיזה מידע צריך ליחס יותר חשיבות.

רוח הסיקור

מניתוח כל מחקרי האירוע שערך ארגון **קשב** לאורך זמן עולה, כי אכן יש דפוסים קבועים של סיקור עיתונאי של הסכסוך. הדפוס הראשון והבולט אולי ביותר היא שהתקשורת הישראלית עוסקת בראש ובראשונה בביטויים האלימים של הסכסוך, כלומר במלחמות, מבצעים צבאיים, פיגועים, אירועים של חילופי אש, תקיפות של צה"ל וכד'. **היא מבליטה את המרכיב האלים הרבה יותר מאשר את הניסיונות להגיע להסדרים מדיניים או ביטחוניים.**

הבלטה מתמדת של אירועים ביטחוניים יוצרת תחושה, כי הסכסוך מהווה סכנה מיידית למדינת ישראל ולאזרחיה. סיקור כזה יוצר תחושה של פחד, חוויה עצמית של קורבנות ("אנחנו הקורבן בסכסוך") והדגשת הסבל הישראלי. הוא מטפח פטריוטיזם ותחושת גיוס למען הקולקטיב.

לעומת זאת, פרטי מידע העוסקים בניסיונות לפתור את הסכסוך ובשיתופי פעולה בין הצדדים נדחקים באופן קבוע לתוככי מהדורות החדשות, לעמודים האחוריים ולאותיות הקטנות – כלומר מחוץ לתווך הראייה של רוב צרכני החדשות. זאת ועוד, אירועים מסוג זה מוצגים באופן קבוע תוך הפגנת אי אמון בסיכויי ההצלחה שלהם.

ההתייחסות של התקשורת הישראלית אל הניסיונות למנוע אלימות כאירועים שוליים וחסרי סיכוי, מפיצה בקרב הציבור תחושה של חוסר אמון בתהליכים מדיניים והרגשה כי הסכסוך הוא בלתי פתיר. מסיקור כזה לומדים צרכני התקשורת כי ישראל נדונה למאבק אלים ואינסופי עם הפלסטינים, וכי הסכסוך איננו בר פתרון.

מול סיקור שכזה אין זה מפתיע שאף שכ-60% מאזרחי ישראל היהודים תומכים בהסדר על הפלסטינים בתנאים מסוימים, על בסיס רעיון שתי מדינות לשני עמים, בחינה של עמדות הציבור בדצמבר 2012 מעלה, כי 67% מהישראלים היהודים סבורים כי אין כיום סיכוי לסיים את הסכסוך, מסיבות שאינן תלויות בישראל (יער והרמן, 2012). זה בדיוק מה שהתקשורת מספרת לנו.

חשוב להדגיש שזוהי לאו דווקא "המציאות האובייקטיבית". כפי שנראה, עובדות רבות שנמצאות בידי כלי התקשורת יכולות להתפרש גם כסימנים לסיכוי להגיע להסדר. אבל עובדות אלה מודרות ממרכז הסיקור ולא זוכות להבלטה. לעומת זאת, עובדות שמחזקות את התפיסה שאין סיכוי להסדר - מובלטות. יתרה מזאת, פעמים רבות אפשר לפרש עובדות לכאן או לכאן. במקרים אלה מפרשים כלי התקשורת את העבודות באופן שיטתי בדרך המבליטה את חוסר הסיכוי להגיע לפתרון, ולא את האפשרות להסדר.

כדי לסבר את האוזן נביא כאן דוגמה קונקרטית אחת, שתצטרף לדוגמאות רבות שיופיעו בהמשך. מדובר בסיקור העיתונאי של ההסכם בין הפת"ח לחמאס, שנחתם בדוחא ב-4 במאי 2011. המידע שעמד בפני כלי התקשורת ביחס להסכם (על בסיס קריאה של "האותיות הקטנות" בעיתונים) היה:

- הפת"ח והחמאס החליטו על הקמת ממשלת שרים, שתאויש בידי מומחים שלא מזוהים עם אף אחד מהארגונים.
- מטרת ממשלת המומחים היא התארגנות לקראת בנייה של מוסדות משותפים בעזה ובגדה, לקראת הקמתה בעתיד של מדינה פלסטינית.
- בראש ממשלת המומחים יעמוד אבו מאזן, ראש הרשות הפלסטינית.
- ההסכם הושג בתיווכה של מצרים, שיזמה אותו חודשים ארוכים לפני החתימה עליו.
- פת"ח הודיע על תמיכתו בהסכם זמן רב לפני החתימה.
- לעומת זאת, החמאס התנגד לחתימה עד הרגע האחרון, כנראה לנוכח התנגדותן של סוריה ואיראן להסכם.
- השינוי בעמדת החמאס וההסכמה לחתום על ההסכם הפתיעו את ישראל.
- גורמים ממשלתיים בישראל, בהם ראש הממשלה, גינו את ההסכם.
- גורמי אופוזיציה בישראל בירכו עליו.
- גורמי צבא אמרו כי יש להסכם פנים לכאן ולכאן.

לנוכח מידע זה, השאלות על ההשלכות העתידיות של ההסכם נותרו בשלב זה בגדר ספקולציות, ואת החתימה ניתן היה לפרש הן כהתמתנות של החמאס והן כהקצנה של הפת"ח. כיצד הציגה העיתונות הישראלית את האירוע? ניתן לראות את שתי הכותרות הבאות (שעוצבו בכוונה על ידנו באותה צורה):

ניתן לראות כי שתי הכותרות "נכונות" או "לא נכונות" באותה מידה: בכל כותרת נבחרו פריטי מידע מסוימים שהוצגו בה, בעוד שאחרים הודרו. בשתי הכותרות נכללו תחת מסווה של "דיווח על עובדות" גם דעות וספקולציות. כל אחת מהכותרות יוצרת אווירה אחרת. קוראים שמתבססים על הכותרת הראשונה מקבלים תמונת עולם המציגה את חוסר הסיכוי בתהליכים מדיניים, בעוד שקוראי הכותרת השנייה מקבלים דווקא מסר אופטימי.

השאלה היא כמובן היכן פורסמה כל אחת מהכותרת הללו? והתשובה היא: הכותרת הימנית – **אבו מאזן ראש ממשלת החמאס** - פורסמה בעמוד הראשון של העיתון "ישראל היום", שהוא העיתון בעל התפוצה הרחבה ביותר בישראל. הכותרת השמאלית לא פורסמה כלל – היא המצאה שלנו, שנועדה להציג את אפשרויות הסיקור השונות. הכותרת האלטרנטיבית היא לא פחות קבילה מזו שפורסמה בפועל. היא היתה יכולה להתפרסם, שכן היא תאמה את העובדות שהיו בידי העיתונות לא פחות מהכותרת שהתפרסמה, אבל העובדות הללו לא זכו להגיע לא לכותרות של אף לא כלי תקשורת אחד.

תמות בסיקור

דפוס נוסף של הסיקור התקשורתי במהלך עשר שנים, שמתגלה, הוא שהתקשורת עוסקת בכמה תמות, נושאים קבועים, השבים וחוזרים שוב ושוב לאורך הזמן. בכל תמה כזו מופיע רעיון מרכזי אחד, המאפיין את הסיקור. התמות והרעיונות המרכזיים שהן נושאות עמן הן:

- **פעולות הצבא: "תנו לצה"ל לנצח".** זהו דפוס הסיקור הדומיננטי ביותר של התקשורת הישראלית בנושא הסכסוך. היא עוסקת בנושא זה באובססיביות ומקפידה לסקר כל פעולה של צה"ל. עיקר הטענות בסיקור כאן הן: צה"ל פועל רק כצבא הגנה, אשר רק מגיב - כאשר אין ברירה אחרת – על פעולות אלימות של האויב. זהו צבא יעיל, "הצבא של כולנו", הפועל באופן מוסרי והגון על מנת להגן עלינו. בסקרה נושא זה, התקשורת הישראלית מתבססת בראש ובראשונה על מידע שהיא מקבלת מדובר צה"ל, ומציגה את המציאות לאור דבריו. כאשר העיתונות מותחת ביקורת על צה"ל זוהי ביקורת טקטית בדרך כלל, שנוגעת לפעולתו בנקודה כזו או אחרת, אך לרוב אין ביקורת על עצם העובדה שהוא פועל ועל הסיבות לפעולות אלה. **באופן כזה מפיצה התקשורת תמונת עולם מיליטריסטית, מגויסת וששה אלי קרב**.
- **החברה האזרחית בישראל בעת פעולות צבאיות: "סובלים, חזקים ומאוחדים"**. העיתונות הישראלית דנה רבות במצבה של החברה האזרחית – "העורף", כפי שהיא מכונה - בעת מלחמות ומבצעים צבאיים. העורף הישראלי מוצג בראש ובראשונה כסובל על לא עוול בכפו, אבל גם כחזק, ככזה שלא ייכנע לאימת המלחמה. הוא מוצג גם כמאוחד כולו מאחורי הצבא ופעולותיו. קולות אחרים - למשל כאלה המאשימים את ישראל בסבל אזרחיה, קולות המצמצמים בעוצמת הסבל, או מעלים ספקות לגבי כוחו של העורף, או מבטאים חילוקי דעות בקרב אזרחי ישראל - נדחקים ומודרים לשוליים של הדיווח התקשורתי. **באופן כזה מעצימה התקשורת הישראלית את התחושה הקורבנית של החברה, את תחושת הצדק העצמי והאחדות ואת האשמת הצד השני.**
- **הרג אזרחים בידי הצבא: "מצטערים, לא אשמתנו".** מובן שפעולות אלימות מביאות גם להרג אזרחים חפים מפשע בצד השני. כיצד מתייחסת התקשורת הישראלית לפעולות של הצבא שבגללן נהרגים אזרחי אויב? ראשית, מתברר כי היא מתייחסת לנושא זה באופן מועט מאוד. אין כמעט דיווח על מקרים שבהם נהרגים אזרחים בודדים בידי צה"ל. במקרים מיוחדים, שבהם נהרגים אזרחים רבים, התקשורת

הישראלית עוסקת בכך, תוך אחת (או יותר) משלוש אמירות אפשריות: שישראל כלל איננה קשורה לאירוע; שישראל קשורה לאירוע, אך האחריות עליו מוטלת על הצד השני; שישראל אחראית לאירוע, שהוא תוצאה של טעות או תקלה, ועל כך היא מביעה צער. פעמים רבות נמצא גם דפוס "עיקרון ההפרדה". על פי דפוס זה, הפגיעה באזרחים מסוקרת בהבלטה יחסית ותוך אמפטיה, אך תוך הפרדתה מפעולותיו של צה"ל, כאילו אין קשר בין שני הדברים. **בכך ממעיטה התקשורת בסבל שחווה הצד השני ומסירה מעל צה"ל אחריות לסבל זה.**

- **הסכמי הפסקת אש: "מתי עוצרים?"** מו"מ מדיני בין ישראל לבין אויביה לובש שתי צורות: מיקרו ומאקרו. ברמת המיקרו, מדובר על מו"מ המיועד להשיג הפסקת אש לאחר מלחמות, מבצעים צבאיים או תקופות ממושכות של חילופי אש בין שני הצדדים. זהו מו"מ צר, שאיננו מיועד להשיג הסדר קבע, אלא להרגיע פרץ של אלימות נקודתית. לעומת זאת, מו"מ ברמת המקרו משקף תהליכים מדינים ארוכי תווך, המיועדים להגיע להסדרי ביניים או קבע, במטרה לפתור את הסכסוך. מהמחקר עולה כי התקשורת הישראלית מתייחסת בסיקורה בעיקר למו"מ מהסוג הראשון, זה המיועד להפסקת אש. כאן, השאלה המרכזית שבה מתמקדת העיתונות הישראלית היא השאלה באיזה שלב ייכנס הסכם הפסקת האש לתוקפו ומה יספיק צה"ל לעשות עד אז. התקשורת הישראלית מציגה כאן תמונת עולם פסימית, לפיה ברור כי כל התפרצות של אלימות תסתיים בהפסקת אש מוגבלת, שסופה להיות מופרת שוב ושוב. **בכך מפיצה התקשורת תמונת עולם לפיה המו"מ המדיני הוא בהכרח מוגבל, ואינו מיועד להגיע לפתרון קבע ממשי.**
- **סיקור תהליכים מדיניים: "ידנו מושטת לשלום, אבל..."**. הסיקור של מו"מ מדיני כולל, ברמת המאקרו, זוכה להרבה פחות סיקור מההיבטים הצבאיים של הסכסוך. כאן בולטת בעיקר הפסימיות של התקשורת – היא איננה מאמינה בתהליך המדיני. חוסר ההסכמות בין הצדדים מובלט הרבה יותר מההסכמות. היחסים בין ישראל לפלסטינים מוצג כ"משחק סכום אפס" – כזה שכל רווח של האחד הוא בהכרח הפסד של השני. ישראל מוצגת כאן כמי ששואפת לשלום, מעניקה "מחוות" רבות לפלסטינים, בעוד שהם בתורם "מפרים את התחייבויותיהם". מידע שסותר את ההצגה הזו נדחק לשוליים, וכמעט שאיננו זוכה להד. **באופן כזה מפיצה התקשורת תמונת עולם פסימית, המטילה את האשמה לכישלון המו"מ המדיני על הצד השני ומסירה אחריות מישראל.**
- **סיקור ההנהגה הפלסטינית: "נחש ארסי או אפרוח בלי נוצות"** חלק ניכר מהאשמה על אי השגת הסכם שלום מטילה התקשורת הישראלית על ההנהגה הפלסטינית. שתי הצגות עיקריות של הנהגת הצד השני מופיעות בעיתונות הישראלית. הראשונה מציגה את ההנהגה הפלסטינית כשטן, שכל כוונתו היא להשמיד את ישראל או לפגוע בה ככל האפשר. על פי דפוס זה, ההנהגה הפלסטינית היא צמאת דם, בלתי רציונאלית ורצחנית. כך למשל מוצגת הנהגת החמאס, וכך הוצג יאסר ערפאת, נשיא הרשות הפלסטינית, מאז כישלון ועידת קמפ דיוויד (2000). ההצגה השנייה מתארת את ההנהגה הפלסטינית כחלשה, שאיננה מסוגלת להגיע להסכם שלום, גם אם היא רוצה בכך. היא מצוירת כ"אפרוח בלי נוצות", כמו למשל במקרה של אבו מאזן. ושוב – מידע אשר מטיל ספק בהצגות אלה מופיע בכלי התקשורת, אולם רק בשולי הסיקור. **המסקנה האפשרית של צרכני התקשורת משתי דרכי ההצגה זהה – לישראל אין פרטנר לנהל עמו מו"מ.**

סיקור מרכזי

במשותף מלמדות תמות אלה על כך שלפחות מאז 2004, התקשורת הישראלית מציעה בסיקור הסכסוך נרטיב קבוע, לפיו ישראל מושיטה כמיטב יכולתה יד לשלום והאחריות להעדר הסכם נעוץ בצד השני. הנרטיב הזה מתקבל לרוב בתקשורת כמעט ללא ערעור, זוכה להבלטה ומופע בכותרות העיתונים ומהדורות החדשות, בעמודים הראשונים ובראשית המהדורות, תוך שהמידע בהם מוצג כ"עובדות".

ניתן לראות כי בכותרות ובראשי המהדורות שלה, התקשורת הישראלית מספקת אינפורמציה עשירה על האחר כאויב, כולל הצגת פעולותיו כבלתי מוצדקות ובלתי סבירות, ואולם היא חסרה באינפורמציה חיובית עליו. מצב זה מיצר הטיה שלילית בייצוג האחר. בנוסף, היא מבליטה בהקשר לסכסוך מידע עשיר על קבוצת-העצמי (ישראל) בהיבטים חיוביים, ומידע-חסר ביחס לפעולות תוקפניות או בלתי מוצדקות שלה. מצב זה מייצר הטיה חיובית מתמשכת בייצוג קבוצת העצמי.

זאת ועוד, מעל דפי התקשורת מתנהלת למעשה מלחמת גרסאות על השאלה מיהו הקורבן בסכסוך ומיהו האשם. התקשורת הישראלית מעמידה במרכז הסיקור מידע רב ועשיר המציג את ישראל כקורבן ואת הפלסטינים כאשמים, אך מידע-חסר ביחס לאחריותה של ישראל לסבלם של הפלסטינים. מצב זה מייצר הטיה וקושי להבין את הסכסוך ומקורותיו. לסיכום, התקשורת הישראלית מספרת בקשר לסכסוך בכותרותיה סיפור פשוט, פשטני, נעדר מורכבות ומוטה: אנחנו טובים, הם רעים; סוף הסיפור.

סיקור אלטרנטיבי

לעומת זאת, קולות אלטרנטיביים, המערערים על נרטיב זה או חלקים ממנו, נבלעים לפי רוב בשולי הסיקור, באותיות הקטנות של הידיעות, בעמודים האחוריים ובסופי מהדורות החדשות בטלוויזיה, ובמאמרי דעות ופרשנות, שם הם מוצגים כ"דעות" ולא כ"עובדות", דבר המצניע קולות אלה ומעניק להם פחות סמכותיות.

ובה בעת הסיקור האלטרנטיבי הזה, גם אם הוא מופיע רק בשוליים, מלמד אותנו שיעור חשוב: התקשורת איננה רק בעלת קול אחד. במקביל לדפוסי הסיקור הדומיננטיים זורם בה כל העת זרם נוסף, חתרני וביקורתי, המציע מזוויות שונות הבנות אלטרנטיביות של המציאות. הוא מציע נקודת מבט אחרת ומאוזנת יותר - כי אולי הסיפור לא פשוט כל כך, שהמציאות מורכבת יותר. ואולם, כפי שנאמר, זרם זה מוצנע באופן קבוע דרך אמצעי העריכה בעיתונים ובמהדורות החדשות:

- הסיקור האלטרנטיבי מודר לרוב מהכותרות הבולטות, וכך נותר הרחק מעיניהם של קוראים וצופים הנתקלים בכותרות בלבד ולא מגיעים בד"כ אל "האותיות הקטנות" בעיתונים ואל הדיווחים בכתבות עצמן בטלוויזיה.
- הסיקור האלטרנטיבי מופיע לרוב בעמודים האחוריים של העיתונים ובסופי מהדורות החדשות בטלוויזיה. בכך גם יורד הסיכוי כי צרכני התקשורת ייחשפו למידע, וגם קטן הסיכוי שהצרכנים ייחסו למידע זה ערך גבוה ויראו בו עניין חשוב ומרכזי.
- הסיקור האלטרנטיבי מופיע בעיקר בעמודי הדעות ובפרשנויות, המוגדרות מראש כמקום שבו מובאות עמדות ולא עובדות. צרכני התקשורת נקראים, למעשה, לראות בתמונת העולם המובאת בהן כתמונה סובייקטיבית (לעומת החדשות ה"אובייקטיביות"), ולכן לייחס להן פחות חשיבות.

לנוכח מצב זה ניתן לקבוע כי **לתקשורת הישראלית ישנה יכולת להציג תמונת עולם פלורליסטית ומאוזנת יותר,** ולחילופין, להציג תמונת עולם הרואה באי-אלימות מצב עדיף על אלימות. קיימים בתקשורת הישראלית כתבים ופרשנים, המספקים לארגוניהם מידע שיכול לתמוך בסיקור כזה. אולם, בבחירה מה יובלט ומה יידחק, מה יגיע לכותרת ומה יישאר מוסתר מתחתיה, מה יופיע בגדול ומה בקטן, מה בראש המהדורה ומה בסופה, דווקא מידע זה מוסתר.

בפרקים הבאים נבחן את הסיקור העיתונאי על פי התמות שהוצגו כאן, ונראה כיצד עוצב המסגור המרכזי, הדומיננטי, וכיצד הופיע הסיקור שסתר אותו.

פרק א: "תנו לצה"ל לנצח": סיקור פעולות הצבא

"כדי להציל ילד אחד מגולני אני מוכן לשטוף באש רותחת את מחבלי החיזבאללה, את עוזריהם, את משתפי הפעולה ומעלימי העין ואת כל מי שמריח חיזבאללה [...] צריך להסתכל בעיניהם של החיילים והמפקדים, להגיד להם תודה ולתת להם לעשות את מה שהם יודעים. והם יודעים. עוד תראו"

(רפי גינת, עורך *ידיעות* אחרונות, *ידיעות אחרונות*, 28.7.2006, עמ' 1)

פתח דבר

אין מוסד ממלכתי בישראל הזוכה ליותר אמון מצה"ל. ממחקר שנערך ב-2012, קרוב ל-95% מהאזרחים היהודים במדינה מייחסים לו אמון רב או מסוים – הרבה יותר מאשר למוסדות רבים אחרים. ראו, למשל, את הנתונים הבאים על אמון הציבור במוסדות מדינה שונים (הרמן ואחרים, 2012):

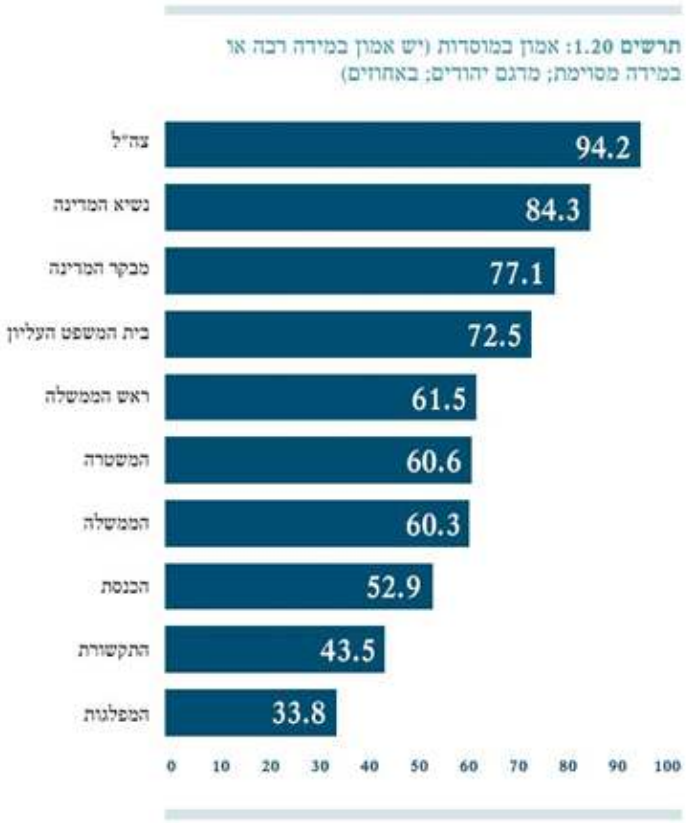

תחושת האמון בצה״ל איננה מפתיעה לנוכח התמיכה העצומה שמעניקה לו התקשורת הישראלית. אמנם, התקשרות נהנית מהרבה פחות אמון מהצבא, אך היא מקור הידע המרכזי של רוב אזרחי ישראל ביחס לצבא ולפעולותיו.

מהמחקר עולה כי התקשורת הישראלית מרבה להציג את צה״ל כצבא העם, כמוקד לאחדות ולאהבה של הישראלים, תוך התעלמות מקולות שאינם מסכימים עם תמונת עולם זאת. זוהי רוח של סיקור מגויס ומתגייס, המחבר באופן מיליטריסטי בין העם לצבא, ומדיר את מי שלא עומד בקריטריון זה של אחדות לאומית.

עוד עולה, כי בכותרותיהם תמכו כלי התקשורת בכל מבצע צבאי שנבדק בתקופת המחקר. הם הצדיקו את תמיכתם בפעולות הצבא בטענה כי פעולותיו של צה״ל – גם כאשר היו התקפיות - לא נועדו אלא להגן על ישראל ותושביה מפני יוזמות טרוריסטיות שבאו מהחוץ וכפו עליה תגובה. במסגרת זו, נתפסו לעתים יוזמות להפסקת אש כמפריעות לצה״ל בהשגת מטרותיו הצבאיות, החיוניות לביטחון ישראל, ו״לא נותנות לצה״ל לנצח״ (ראו גם את הדיון בסיקור הפסקות אש בפרק ד).

כאשר מתחו כלי התקשורת ביקורת על הצבא, היתה זו בעיקרה ביקורת טקטית, על יעילותה של פעולה זו או אחרת. ביקורת זו כללה בעיקר דרישה להגביר את האש ״כדי להשיג את המטרות״. אולם, מתוך הסיקור עלה כי המטרות הללו לכשעצמן היו רחוקות מלהיות ברורות. התקשורת מיעטה לעסוק במטרות של מלחמות ומבצעים צבאיים בכותרותיה, וכאשר הוצגו מטרות אלה הן הופיעו בעיקר בדברי הפרשנים, אותם אנו נוטים לראות כ״דעות״ ולא ״עובדות״ ולכן לייחס להן ערך נמוך יותר.

ביקורת אסטרטגית, שעסקה בשאלות כגון התבונה, המוסריות, היושרה והלגיטימיות של הפעולות הצבאיות של ישראל, נמצאה רק בשולי השוליים של הסיקור, אצל פרשנים הידועים כאנשי שמאל או בציטוט גורמים פלסטינים או בינלאומיים. פעמים רבות מוסגרו דברים אלה מראש כ״אנטי ישראליים״. התעלמותה של יתר התקשורת מדיון זה באופן כמעט מוחלט מציגה, בעצם השתיקה, תמונת עולם הקובעת כי אין בכלל שאלה: ברור שאין ספק בתבונה, במוסריות, ביושרה ובלגיטימיות של פעולות הצבא.

ההתבוננות האוהדת בצבא, העומדת במרכז הסיקור העיתונאי בישראל, קשורה בין היתר בתלות הכמעט מוחלטת שיש לתקשורת בדובר צה״ל ובמקורות צבאיים נוספים (רשמיים וגם לא רשמיים), בעת סיקור פעולות צבאיות. במחקר התברר כי התקשורת הישראלית כמעט איננה עורכת תחקירים עצמאיים על פעולות צבאיות ותוצאותיהן, וכמעט איננה מביאה מידע ממקורות הסותרים את המסגור המיליטריסטי הדומיננטי.

סיקור התומך ומצדיק מלחמות ופעולות צבאיות משפיע כמובן על הציבור הישראלי, שכמעט ואיננו נחשף לתקשורת זרה ולמסריה וצורך את עיקר ידיעותיו מכלי תקשורת ישראליים. סיקור מסוג זה עלול לפגוע באופן ממשי בניסיונות להשיג הסדרים מדיניים. הסיקור החד צדדי הזה גם מונע מאיתנו פעמים רבות לקבל את כל המידע הדרוש לנו על מנת לגבש דעה עצמאית על אירועים, כפי שנדרש מאיתנו כאזרחי מדינה דמוקרטית.

"כל הכבוד לצה"ל: תמיכה בפעולות התקפיות

בהכללה עולה מהמחקר כי התקשורת נוטה לתמוך בפעולות התקפיות, הן רחבות והן נקודתיות, של הצבא, לפחות בתחילתן. במקרים כאלה התקשורת מדגישה בכותרותיה רוח פטריוטית ומגויסת, שמציגה את ההתקפה הצבאית כפעולה הרואית, שאין מוצדקת ממנה. עם זאת, בשלב מסוים, יש דעיכה מסוימת בתמיכה הגורפת הזאת - בעיקר עם התקדמותם של מגעים מדיניים להפסקת אש או בעקבות תקריות שבהן יש מספר הרוגים רב

בקרב חיילים ישראלים או בקרב אזרחים חפים מפשע בלבנון או בעזה (על נושאים אלה ראו הרחבה בפרק ג'). במצבים אלה מופיעה בשולי הסיקור גם ביקורת על היציאה לפעולה הצבאית.

בהקשר זה נמצא שינוי בדפוס הסיקור לאורך זמן: בסיקור מלחמת לבנון (2006) החלה להישמע ביקורת בשלב מאוחר יחסית, וביקורת זו לא כללה התנגדות למלחמה עצמה, אלא דרישה לפעולות צבאיות תקיפות יותר. לעומת זאת, בשני המבצעים הגדולים שלאחריה - "עופרת יצוקה" ב-2008-2009 ו"עמוד ענן" ב-2012 – נשמעו, כבר בשלב מוקדם יחסית, דברי ביקורת שעסקו במגבלות הכוח הצבאי ובסכנות העולות מהשימוש בו. עיתונאים אחדים התייחסו ישירות לשינוי זה, וייחסו את מהירות התגובה התקשורתית הביקורתית לניסיון העבר, שבו התברר בדיעבד כי התמיכה בפעולות ההתקפיות היתה מוגזמת ושגויה.

את היציאה למלחמת לבנון קיבלה העיתונות הישראלית בכותרות שעודדו את האופציה הצבאית, כגון: **הכרזת מלחמה** (מעריב 13.7.2006, עמ' 1); **מלחמה** (ידיעות אחרונות, 13.7.2006, עמ' 1); **בירות תבער** (ידיעות אחרונות, 14.7.2006, עמ 2) **אנחנו ננצח** (ידיעות אחרונות, 18.7.2006, עמ 1).

רק בשולי השוליים של הסיקור הופיעה ביקורת על המסגור השש-אלי-קרב שהציגה העיתונות. כך למשל, אמר הפרשן עמנואל רוזן, כבר ביום הראשון של המבצע (*ערוץ 10*, 13.7.2006): "עצם הגדרת העניין הזה כמלחמה, כקרב על קיומנו, ככיפוף ידיים – מי ינצח? אנחנו או החיזבאללה? – זאת הגדרה אינפנטילית. זאת הגדרה ילדותית, שבסופו של דבר עולה גם בחיי אדם. כשעיתון גדול במדינת ישראל ממוציא סטיקר 'ישראל חזקה' או 'ישראל מנצחת' זה מאד מאוד יפה, אבל בסופו של דבר זה גורם לילדותיות ואינפנטיליות של הדיון כולו". הדברים הללו שודרו עמוק בתוך המהדורה, יותר משעה אחרי תחילתה.

תמיכה גורפת בפעולות הצבא הופיעה גם בפתח המבצע הצבאי הראשון הגדול של צה"ל ברצועת עזה (דצמבר 2009-ינואר 2009). צה"ל כינה את המבצע "עופרת יצוקה" והתקשורת אימצה את השם הזה בלי היסוס. בין הכותרות שהופיעו בפתיחת המבצע: **משיבים מלחמה** (מעריב, 28.12.2008, עמ' 1) **טיפול בהלם** (מעריב, 28.12.2008, עמ' 6), **מתקפת פתע בעזה: חמאס נדהם** (ידיעות אחרונות, 28.12.2008, עמ 1) **חמאס נרדם – וחטף** (ידיעות אחרונות, 28.12.2008, עמ 10-11). ומול האפשרות לכניסה קרקעית לרצועה דיווח ידיעות אחרונות (29.1.2008 עמ' 4):

קרב יוקרה: גולני מול הצנחנים

שתי החטיבות רבות ביניהן מי תיכנס לעזה * בצה"ל מרגיעים: יהיה מקום לכולם

אותו דפוס הופיע שוב במלחמה השנייה בעזה (נובמבר 2012), שכותרתה בציבוריות הישראלית "מבצע עמוד ענן". כך למשל נפתחה מהדורת החדשות של ערוץ 2 (15.11.12, דקה 1) בכותרת הבאה:

עד כה יותר מ-200 תקיפות של צה"ל; כוחות נערכים גם לכניסה קרקעית

מיד אחר כך נראה הרמטכ"ל בני גנץ אומר לאלוף פיקוד הדרום טל רוסו: "**חייבים להמשיך כל הזמן בלחץ ההתקפי. כל הזמן אש חזקה חזקה**".

הרמטכ"ל בני גנץ ואלוף פיקוד הדרום טל רוסו (ערוץ 2, 15.11.12, כותרת בפתיח המהדורה)

מסר דומה עבר גם במהדורת החדשות של ערוץ 2, ארבעה ימים לאחר מכן. אז אמרה כותרת בפתיח המהדורה (19.11.12, דקה 1): **הערב בחדשות, צה"ל פוגע בבכירי הג'יהאד האיסלאמי וממשיך להיערך לכניסת כוחות קרקעיים לרצועה.** מיד לאחר מכן נשמע הרמטכ"ל אומר לחיילים שביקר: **"אני סומך עליכם שכשאני אשחרר את הקפיץ הזה** [הפקודה לפעולה קרקעית] **אתם תהיו ביעד"**. בכתבה עצמה, בדקה ה-10 של המהדורה, צוטט הרמטכ"ל אומר "לא פגשתי משימה שגולני לא עמדה בה, ואני לא מניח שאני עומד בפני אחת כזו. מה שנגיד לכם לעשות אתם תעשו – את עושים את זה כמו שצריך".

ההתפעלות מהצלחות הצבא הופיעה גם בדיווחי הכתבים. כך למשל דיווח הכתב הצבאי של ערוץ 2 (14.11.12, דקה 7) על "מכת פתיחה חדה, אפקטיבית, מפתיעה. [...] כשמטוסי חיל האוויר ומודיעין מדויק של אמ"ן ושב"כ מובילים שני גלי תקיפה משמעותיים – מבצע עמוד ענן יצא לדרך". גם פוליטיקאים, שדבריהם שודרו בראיונות ובמסיבות עיתונאים, הצטרפו למסר על היכולות הגבוהות של הצבא. כך למשל, העבירו שני הערוצים בשידור ישיר ביום הראשון של המבצע (14.11.12, דקה 30) מסיבת עיתונאים של ראש הממשלה, בנימין נתניהו, שפתח את דבריו בדברי שבח לצבא. ואילו ח"כ שלי יחימוביץ' (העבודה) החמיאה בראיון שהעניקה לחדשות ערוץ 2 (21.11.12 דקה 70) על "ביצועים מרהיבים של צה"ל".

עם זאת, בשולי הסיקור, בעיקר בערוץ 10, נשמעו גם קולות שעסקו במגבלות כוחו של הצבא. כך למשל בדוגמה הבאה:

> **פרשן צבאי:** [...] חמאס מצליח לייצר קצב אש של 200 רקטות ביום וזה למרות כל התקיפות [...] צריך לומר חיל האוויר לא הצליח להשמיד את המשגרים שירו לתל אביב ולירושלים למרות הניסיונות שלו לפגוע בהם [...] אין לצה"ל יכולת לייצר מהלך אווירי כרגע שירתיע אותם או שישתק את האש צריך

לומר גם פעולה קרקעית מוגבלת לא תשיג הרבה יותר ממה שהשיג מבצע עופרת יצוקה (ערוץ 10, 16.11.12, דקה 17).

גם באירועים מצומצמים יותר, נמצאה תמיכה גורפת בפעולות הצבא. כך למשל בפעולת צה"ל לעצירת מבוקשים פלסטינים במפקדת פת"ח ביריחו במארס 2006, הופיעו בין היתר הכותרות הבאות: **פעולה שאין מוצדקת ממנה** (ערוץ 1, 14.3.2006, דקה 1); **החשבון נסגר** (ידיעות אחרונות, 15.3.2006, עמ' 1); **רגע של גאווה לאומית** (ידיעות אחרונות, 15.3.2006, עמ' 1); **תפסנו אותם** (מעריב, 15.3.2006, עמ' 1); **צה"ל מציג: יום הדין** (מעריב, 15.3.2006, עמ' 3-2).

רק למחרת הפעולה, החלו כלי התקשורת לערער על הצגתה של הפעולה כזוכה להסכמה כוללת ולהעביר ביקורת על הגורמים המדיניים שקיבלו אותה. ביקורת מתונות מסוג זה נמצאו בראשי מהדורות החדשות בטלוויזיה. בעיתונים נמצאה ביקורת רק באותיות הקטנות, בעיקר של מאמרי הדעה, אך ביקורות אלה היו חריפות יותר מאלה שנמצאו בטלוויזיה.

לאורך כל תקופת המחקר תמכה אם כן התקשורת הישראלית בכותרותיה בהחלטה לצאת למבצעים צבאיים. הדרישה לתת לצה"ל "לעשות את שלו" ו"לטפל באויב" הופיעה בכל כלי התקשורת. בשולי הדיווחים ובעומקם הופיעו ביקורת על התפיסה הזו, אך הן נדחקו. בכך הצרו כל התקשורת את רוחבו של הדיון הציבורי ביחס להצדקה ולתבונה של מבצעים צבאיים.

"הקרב על הבית": הצדקת פעולות התקפיות

התמיכה הגורפת בפעולות צבאיות התבססה בראש ובראשונה על הטיעון לפיו גם פעולותיו **ההתקפיות** של צה"ל הן למעשה פעולות **הגנתיות**, תגובות בלתי נמנעות לתוקפנות של הצד השני. כך למשל, הוצגה מלחמת לבנון השנייה בכותרות באופן גורף כתגובה לפעולת חיזבאללה, שבה נהרגו שמונה חיילים ושניים נשבו. בהמשך הלחימה, לאחר שחיזבאללה הגיב על התקיפה הישראלית בירי קטיושות וטילים לעבר ריכוזי אוכלוסין בישראל, שימשו התקפות אלה להצדקת המשך הלחימה. כך פתח למשל ערוץ 10 את מהדורתו ביום השלישי למלחמת לבנון:

אלה תמונות המערכה בצפון [...]: קטיושות, עשרות קטיושות היום על הגליל, עשרות פצועים
(14.7.2006, דקה 1)

העיתונות הישראלית חזרה ודיווחה על טילים ארוכי טווח, שנסראללה עלול להנחית על מרכז הארץ. כמעט מדי יום הופיעו במהדורות החדשות תמונות של מפת ישראל עם טווחי הטילים משורטטים עליהם, תוך הדגשת האיום בטילים אלה. כך למשל במפה הבאה, שהתפרסמה בעיתון הארץ (6.8.06, עמ' 2):

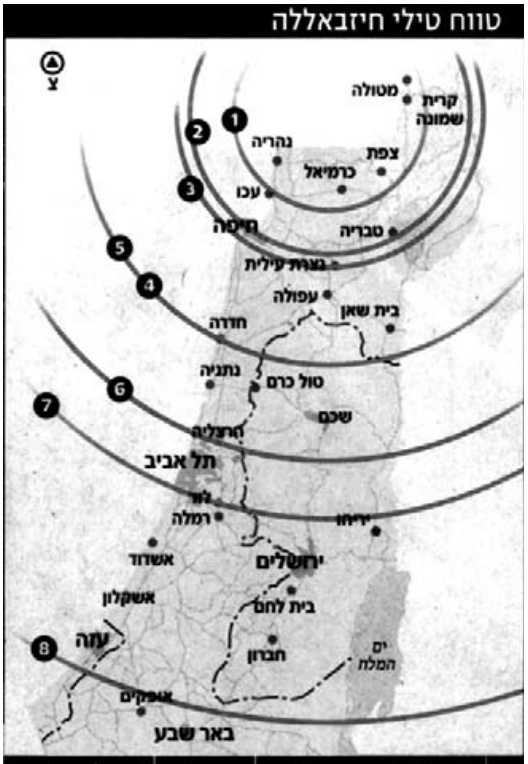

	סוג הנשק	טווח בק"מ	משקל ראש נפץ
1	קטיושה	20–25	7–9 ק"ג
2	קטיושה משופרת איראנית	35	15 ק"ג
3	פג'ר 3	45	45 ק"ג
4	רקטה סורית 220 מ"מ	75	50 ק"ג
5	פג'ר 5	75	50 ק"ג
6	רקטה סורית 302 מ"מ	100	כמה עשרות ק"ג
7	זילזל 1	120–125	יותר מ-100 ק"ג
8	זילזל 2	200	עד 600 ק"ג

במקרים מסוימים במהלך המלחמה, אף מוסגרו פעולות הצד השני כמאיימות על עצם קיומה של ישראל. כך למשל קבע הפרשן בן כספית, בכותרת פרשנות בעמוד הראשון של עיתונו (מעריב, 10.8.2006, עמ' 1) כי מלחמת לבנון היא "**מלחמת קיום**", ואילו הפרשן סבר פלוצקר כתב בעמוד הראשון של עיתונו (ידיעות אחרונות, 13.7.2006, עמ' 1) כי "אם ראשי חיזבאללה וחמאס ינצחו במלחמה שהכריזו עלינו, תחל הספירה לאחור לפרויקט הציוני כולו [...] זו הכרעה גורלית: אפילו אם שתי התנועות האסלאמיות הקנאיות ישיגו רק ניצחון סמלי תעמולתי – זה עלול לשחרר עוד אויבים ברחבי המזרח התיכון כולו. מניעת ניצחון היא ציווי אבסולוטי, ולא פתוח למיקוח".

גם ירי ארטילרי ספוראדי לעבר רצועת עזה, כמו גם התקפות רחבות היקף עליה, הוצגו כתגובה בלתי נמנעת לתוקפנות פלסטינית. במקרים אלה הדגישה התקשורת שוב ושוב את הסבל של אזרחי ישראל, הנתונים תחת סכנת רקטות וטילים שנורים בידי החמאס. כך למשל, נראו הכותרות הראשיות בעיתונים בשבוע אחד של חילופי אש בין צה"ל, שהפציץ את רצועת עזה, לבין החמאס, שהפציץ את העיר הדרומית שדרות, (11-19.6.2006):

עשרות רקטות קאסם נפלו בדרום, אזרח אחד נפצע קשה; זעם רב אצל התושבים בשדרות
(ערוץ 1, 11.6.06, דקה 1).

גשם של קסמים על העיר המוכה – זעקת שדרות (מעריב 12.6.06. עמ' 1)

שדרות תחת מתקפה, אזרח נפצע קשה (ידיעות אחרונות, 12.6.06, עמ' 1)

[שר הביטחון] **פרץ: אם יימשך הירי, נפסיק לנהוג באיפוק** (הארץ, 13.6.06, עמ' 1)

100 קסמים בשבוע אחד (מעריב, 6.6.06. 6, עמ' 1)

אחרי 1081 קסאמים, 5 הרוגים ועשרות פצועים, תושבי שדרות יוצאים למלחמה
(ידיעות אחרונות, 19.6.06 עמ 1).

ישראל אף הוצגה, בידי הפרשן בן כספית, כמי שרק מגיבה לקסאמים על בסיס "הגדרה מדויקת, משפטית, מדודה ויבשה של 'שלוש מדרגות הירי הארטילרי' שבהן מאשר היועץ המשפטי לעשות שימוש במקרה של ירי קסאמים. המדרגות, על פי עוצמת הירי וטווחיו, מגדירות את השיקולים לעבור ממדרגה למדרגה על פי קצב אש הקסאמים ומספר הנפגעים בצד הישראלי, אם יש". (מעריב, 23.11.2006, מוסף השבת עמ' 3-2).

באופן דומה הוצגה היציאה למבצעים "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן" כהשבת מלחמה לנוכח ירי של מרגמות ורקטות לעבר דרום ישראל, מבלי שהועלתה כמעט האפשרות לפיה ישראל היא שיזמה קודם לכן מהלכים, שהביאו לירי מהרצועה.

ההצדקה של פעולות צה"ל נשענה על מרכיב נוסף, והוא תפיסת הצבא כהומניטארי, העושה ככל יכולתו שלא לפגוע באזרחים (וראו גם פרק ג'). כך למשל בדוגמאות הבאות מסיקור "מבצע עמוד ענן":

- **ראיון** עם מפקד חיל האוויר לשעבר, האלוף במילואים אליעזר שקדי, שאמר בין היתר: "יש מאמץ מאוד גדול לא לפגוע בבלתי מעורבים. מאמץ מאוד גדול. אני חושב שהדבר הזה הוא מאוד משמעותי גם בהיבטים צבאיים, גם בהיבטים הומאניים וגם בהיבטים של לגיטימציה בהמשך בכל רחבי העולם" (14.11.12 דקה 42).

- **שיחה** בין המגישה באולפן לפרשן הצבאי (16.11.12, דקה 70):
  פרשן: צריך לשים לב, בעוצמה כזאת של תקיפות, מספר נמוך של אזרחים נפגעים חלקם מן הסתם מעורבים [...]
  מגישה: צה"ל מאוד מנסה לא לפגוע באוכלוסייה פלסטינית.

- **ראיון** עם מפקד חיל האוויר לשעבר, האלוף במילואים עידו נחושתן, שבמסגרתו התנהל הדיאלוג הבא (18.11.12, דקה 27):
  מגישה: לעומת מבצע עופרת יצוקה, חמישה ימים לתוך המבצע יש הרבה פחות הרוגים בקרב אוכלוסייה פלסטינית. זה ניסיון מכוון של ישראל לפגוע כמה שפחות.
  נחושתן: ישראל, אני רוצה פה להבהיר באופן קטגורי, ישראל מאז ומעולם לא כיוונה לפגוע באזרחים.
  מגישה: ודאי שלא.

התקשורת הישראלית נוטה, אם כן, להצדיק את פעולות הצבא, הן כפעולות הכרחיות ובלתי נמנעות, הנובעות מהצורך להגן על אזרחי ישראל, והן כפעולות הומאניות ככל האפשר, הנעשות מתוך ניסיון רציני, כן ואמיתי

להימנע מפגיעה באזרחים בצד השני. סיקור שהעמיד בסימן שאלה את הטיעון כי הפעולות הן הגנתיות בלבד ושהן אכן הומאניות נותר בשולי השוליים של הפרסום התקשורתי.

"כולנו מתגייסים": צה"ל כצבא העם

הצבא הישראלי מוצג בתקשורת פעמים רבות באופן המחברו בקשר אמיץ אל העורף הישראלי. במחקר התברר כי כלי התקשורת הרבו לדבר על חיילי צה"ל בהקשר המשפחתי שלהם תוך חיבורם לקולקטיב. הם הוצגו כילדים, הבעלים, האחים ההורים "של כולנו".

מופע מסוג זה הופיע פעמים רבות במלחמת לבנון בסיקורם של הרוגים. כלי התקשורת הרבו להראות את משפחות הנופלים המתאבלות או את משפחות החיילים הדואגות. בעיקר הוצגו בהקשר זה נשים, שאופן הצגתן הבנה את דמותם של החיילים כ"בנים", "אחים" ו"בני זוג". כך למשל בכותרות מהדורות החדשות הבאות: "**עמית פרקש, אחותו של תום פרקש שנהרג בהתרסקות המטוס, הקליטה עבורו שיר**" (ערוץ 10, 30.7. 06, דקה 1), או "**אלכס קושניסקי וחברתו שיר היו אמורים להתחתן לאחר שחרורו מצה"ל. היום היא סיפרה על הרגעים האחרונים, כאשר הוא חשב עליה והיא ניסתה למסור לו מסר של אהבה**" (ערוץ 10, 13.7.06, דקה 1).

כתבות צבע על הקשר בין משפחה לחיילים התפרסמו חדשות לבקרים גם בתקופות שגרה, שבהן לא היו פעולות צבאיות יוצאות דופן. כך למשל בדוגמה הבאה, המספרת על שלישית אחים שהתגייסו לאותה יחידה (ידיעות אחרונות, 17.6.2012, עמ' 13):

צה"ל הוצג כמחובר לעורף, כמוקד להזדהות ולאהבה, גם במקרים של מלחמות או מבצעים גדולים, למשל בכתבות צבע רבות, שעסקו בסיפורים מרגשים של חיילי מילואים ומשפחותיהם. אנשי המילואים, שחייהם האזרחיים נקטעו בשל הגיוס, שהפכו באחת מאזרחים לחיילים, מוסגרו בסיקור כחוליה מקשרת בין הצבא

לעורף וכדוגמה לתמיכתו של העורף בצבא. כך למשל במבצע "עמוד ענן", שבו גויסו רבבות חיילי מילואים, נפתחה מהדורת חדשות (ערוץ 10, 16.11.12), במלים:

20 אלף חיילי מילואים גויסו בצו 8, ברק שוקל לגייס עוד [דו שיח בין כתב לחיילים:] **"וואלה ניתן בראש. מה יש לעשות? כולנו מתגייסים". "לא התבאסתם?" "לא, מה אתה רואה אותנו מבואסים? עד שהוא ברח מהאישה"**

וכך נשמעה כתבה בנושא ששודרה בערוץ באותו היום:

כתב: מדריך טיולים ירושלמי קם ביום שישי בבוקר וחוזר לחאקי, נשיקה לילדה אליה בת השנתיים שלא כל כך מבינה למה אבא התחפש פתאום, חיבוק אחרון לאישה שירה, וישי גולדפן הופך לאחד מיותר מ-20 אלף חיילי המילואים שקיבלו הבוקר את צו 8 פתאום באמצע החיים [..] בינתיים בשעה הזו אנחנו נשארים עם יותר מ-20 אלף ישראלים, שהערב במקום לאכול את ארוחת השבת בבית עם המשפחה הם עכשיו בדרום אוכלים מנות קרב (ערוץ 10, 16.11.12, דקה 45)

יומיים לאחר מכן (18.11.12, דקה 60) התמקדה כתבה במהדורת החדשות של ערוץ 2 בילדים שמתגעגעים לאביהם ובנשים שמתגעגעות לבעליהן. הפתיח למהדורה היה: "**כשהחזית היא העורף הגיוס של אלפי או רבבות אבות עושה את החיים בבית לקשים אפילו יותר, הבית המטווח שם נשארים לבדם האימהות והילדים**". וכך, בתמונה שהעלתה אשת חייל מילואים לפייסבוק וזכתה לאלפי לייקים, הסתיימה מהדורת חדשות של ערוץ 2 (16.11.12):

מהפייסבוק לחדשות (ערוץ 2, 16.11.12, דקה 158)

הקרבה בין צה"ל לאזרחים הובלטה בתקשורת אפילו כאשר פעולות הצבא כוונו נגד מתנחלים, דבר שיצר קרע עמוק בעם. כך למשל בעת פינוי חבל קטיף ברצועת עזה (אוגוסט 2005) הרבו כלי התקשורת להציג תמונות ותיאורים על חיילים המחבקים את המתנחלים המפונים ובוכים יחד איתם, של שוטרים ומתנחלים מתפללים יחדיו בבתי כנסת המיועדים להריסה ועוד. תמונות מסוג זה הדגישו את הקשר הבלתי ינתק בין הצבא לבין אזרחי ישראל (היהודים), אפילו אלה המתנגדים לפעולותיו. כך למשל בעמוד הראשון של ידיעות אחרונות (16.8.05):

קולות שחתרו תחת המבע המאוחד של הצבא והעורף הופיעו פעמים ספורות בלבד ובעומק המהדורות. בתקופת "מבצע עמוד ענן" למשל, הפעם היחידה שבה זכו קולות כאלה לכתבה שלמה, ולא לאזכור צדדי בתוך פריט שעסק בנושא אחר, היה סיקור של הפגנת סטודנטים, רבים מהם ערבים, נגד המלחמה (ערוץ 2, 19.11.12. דקה 68). המגיש באולפן התייחס להפגנות נגד ובעד המבצע באוניברסיטה וקבע בדברי ההקדמה לכתבה כי הן מהוות "**עוד חזית נפיצה על סף אלימות של ממש בין יהודים לערבים**". בתוך הטקסט, התברר כבדרך אגב כי בין המפגינים נגד המבצע היו גם יהודים. אולם, הבלטת התנגדותם של ערבים אזרחי ישראל למבצע, והצנעה של התנגדות יהודית, יצרו מצג לפיו בין האזרחים היהודים שורר קונסנזוס מוחלט של תמיכה במבצע, ואילו הערבים מוסגרו כנמצאים מחוץ לתחומי הקונסנזוס הישראלי (לעניין ייצוג אזרחי ישראל הערבים בצל הסכסוך ראו גם פרק ב').

העורף והצבא הוצגו אם כן כמאוחדים: העורף תורם לצבא חיילים, והצבא מעניק לעורף הגנה. הצבא הוא "צבא העם", וחייליו הם האבות, האחים והבנים של כולנו. הגישה הפטריוטית והמיליטריסטית הזו הופיעה בכותרת

בלי ביקורת, ותוך התעלמות מקולותיהם של גורמים בתוך ישראל שאינם רואים בצבא מקור לאהבה. גורמים אלה הודרו והוצגו תוך ערעור לגבי השתייכותם לקולקטיב

"ביקורת בצה"ל": ביקורת טקטית על פעולות הצבא

כאשר נמצאה בכותרות ביקורת על הצבא, היתה זו בעיקר ביקורת טקטית ולא אסטרטגית, כלומר כזו אשר עסקה בשאלות מיקרו (איך לנצח במלחמה?) ולא ביקורת על סיבת המהלכים או צדקתם. זוהי ביקורת אינסטרומנטלית אך לא מהותית (Peri 2006), או "ביקורת מאשרת", כפי שהיא מכונה בידי חוקרים אחדים (נייגר, זנדברג ומאיירס 2008).

ביקורת מסוג זה נשמעה רבות במלחמת לבנון. ככל שנפגעו חיילים ישראלים והתבררו פרטים על מחדלי הצבא. היתה זו ביקורת שדרשה פעולה תקיפה ויעילה יותר, פגיעה מאסיבית יותר באויב ויותר תוצאות. המסר שעלה מביקורת זו היה כי המלחמה מוצדקת, אך מקבלי ההחלטות אינם מנהלים אותה כראוי. כך למשל בדוגמאות הבאות, לאחר מקרים שבהם נהרגו חיילים:

קרב הדמים של לוחמי הסיירת

השאלות הקשות: 1. מדוע מפעיל צה"ל כוחות חי"ר חשופים ופגיעים בכפרים בדרום לבנון, במקום לפוצץ אותם מהאוויר? 2. האם צה"ל מפעיל נכון את הטנקים בדרום לבנון לנוכח איום המטענים והטילים שבידי חיזבאללה? כיצד ייתכן שבמשך זמן רב לא היה ברור מספר הנפגעים המדויק באירוע?

(ידיעות אחרונות, 21.7.06, עמ' 2)

[מגיש באולפן פונה למרואיין:] אנחנו עושים במלחמה הזאת משהו יסודי לא בסדר שדורש שינוי יסודי? יותר כוחות? יותר אש? לראות את זה כמלחמה? (ערוץ 1, 26.7.06, דקה 19)

סוגי ביקורת כזו נשמעו גם מפי העיתונאים עצמם, כפי שראינו בדוגמאות הקודמות, אך גם כציטוטים מפי חיילים בשטח, שהתלוננו על ציוד לקוי, למשל, ואפילו מפיהם של גורמים בצמרת צה"ל. כך למשל בדיווח של הפרשן המדיני של ערוץ 2 (11.8.06) שלווה בכיתוב **פרסום ראשון: ביקורת בצמרת צה"ל על ניהול המלחמה**:

התחילו לזרוק למערכה – הייתי אומר, כמעט להשליך למערכה – כוחות קרקעיים קטנים. [...הם] הוכנסו, הציצו ונפגעו [...] מאחורי הקלעים יושבים דרגי שדה בכירים, מפקדים בכירים, ומשתגעים. לא יודעים את נפשם, לא מבינים מה עושים שם! איזה הוראות הדרג הצבאי הבכיר נותן לדרג הצבאי בשטח?!

גורמים צבאיים היו המקור המרכזי של התקשורת לביקורת טקטית על צה"ל. כך למשל כאשר נהרגו ברצועת עזה 19 אזרחים (8.11.2006). צה"ל לקח אחריות על האירוע וטען כי הוא נבע מתקלה טכנית שהביאה לסטיית פגז ממסלולו. בסקרם אירוע זה הציגו העיתונים וערוצי הטלוויזיה בהבלטה ביקורת על מעשי הצבא ועל תבונתם, כפי שמדגימה כותרת בולטת *בידיעות אחרונות* (9.11.2006, עמ 2): **ביקורת בצה"ל: "ירי ארטילרי קבוע הוא מעשה ייאוש".**

מקרים של פגיעה אינטנסיבית בחפים מפשע (ראו פרק ג') הוצגו גם פעמים רבות כ"תקלה מבצעית". על תקלות מסוג זה נאמר כי הן בעייתיות, אולם הסיבה לכך, על פי כלי התקשורת במרכז מהדורותיהם, היתה שפעולות

כאלה פוגעות בלגיטימציה של ישראל לפעול צבאית מול אויביה. כך למשל לאחר הריגתם של עשרות חפים מפשע בלבנון:

האם האירוע הקשה בכפר קנא היום ישמש נקודת מפנה במלחמה הזאת, יאט אותה ואולי יביא להפסקת אש בטרם תושלם משימתו של צה"ל? (ערוץ 1, 30.7.06, דקה 1)

באופן דומה גם כמעט שלא נדונה בתקשורת היעילות של מדיניות החיסולים ("סיכולים ממוקדים"), שבמסגרתה הורגת ישראל במכוון "חשודים בתכנון או ביצוע פעולות אלימות" (כשר, 29.2.2004) שלא בזמן מלחמה. מדיניות זו היא מדיניות רשמית של ממשלת ישראל מאז שנת 2000, שהביאה גם לפגיעה בלא מעט חפים מפשע (קרמניצר, 2005). הסיקור של מדיניות החיסולים הציג אותם כאירועים פשוטים וברורים, שבהם מנטרל צה"ל סכנות ודאיות לביטחון ישראל, מסגור שהעניק להם לגיטימציה מלאה. רק לעתים רחוקות ביותר הופיעה בכותרות *התייחסות ביקורתית ישירה או מרומזת למדיניות זו, וביקורת זו עסקה רק ביעילותה של המדיניות. כך למשל אמרה כותרת בהארץ: "**למרות המצוד: רשת הג'יהאד בגדה הרגה 24 ישראלים השנה**. ובשיחה בפתיחת מהדורת מבט (ערוץ 1, 7.12.2005, דקה 2) אמר הכתב הצבאי כי "הסיכול הממוקד לא נותן תשובה".*

התקשורת הישראלית מתחה אם כן מדי פעם ביקורת על הצבא, אולם ביקורת זו היתה טקטית במהותה, ועסקה באופן נקודתי בבעיות שהתגלו בתפקוד צה"ל באירוע כזה או אחר. ביקורת מסוג זה הניחה מראש את צדקת הפעולה הצבאית, וביקשה להצביע על בעיות המונעות להשיג הישגים צבאיים נוספים. זאת ועוד, כאשר הוצגה ביקורת מסוג זה היא התבססה בעיקר על מקורות לא רשמיים בצה"ל, ולא על תחקירים עיתונאיים עצמאיים.

"מבצע מעורפל כמו שמו": דיונים במטרות הפעולות צבאיות

המחקר מגלה כי התקשורת הישראלית מיעטה לעסוק בשאלה מהן המטרות של מבצעים צבאיים ומהם הקריטריונים להצלחתם. המטרות זכו לכינויים מעורפלים, מהם ניתן אולי ללמוד על המטרה הכללית של הפעולה ההתקפית, אך לא מדוע נבחרה. כאשר יש דיון שכזה הוא נעשה בעיקר בעמודי הדעות ובשולי הסיקור, הרחק מהכותרות המרכזיות וראשי מהדורות החדשות.

כך למשל, בבדיקת הסיקור של מלחמת לבנון השנייה עלה כי הרוב המוחלט של הדיווחים והכותרות הציג את המלחמה, באופן מפורש או משתמע, כפעולה שמטרותיה ברורות, חשובות וטובות לישראל. התקשורת הישראלית הציגה בכותרותיה שורה ארוכה של מטרות למלחמה, בהן ריסוק החיזבאללה, הרג מנהיג החיזבאללה חסן נסראללה, הקמת אזור חיץ בדרום לבנון והרחקת הארגון לצפון, ניקוי לבנון מטילים, החזרת שבויים ועוד. אולם התקשורת כמעט שלא בחנה את השאלה אם מטרות אלה עולות קוהרנטיות או אם הן ישימות. מתוך יותר מ-9,000 הפריטים העיתונאיים שנותחו במסגרת בדיקת סיקור המלחמה, נמצאו רק 310 פעמים שבהם נמצא אזכור זה או אחר לטענה כי המטרות אינן ישימות. אזכורים אלו היו קלושים ביותר והופיעו כמעט רק באותיות הקטנות של הידיעות ובמאמרי פרשנות.

דוגמא למאמר מסוג זה היא פרשנותו של הכתב הצבאי עמיר רפפורט (מעריב, 19.7.2006, עמ 5) שבשוליה, עמוק בתוך הטקסט, נאמר: "ככל שחולפים הימים ברור כי המטרות של המלחמה, כלומר שחרור החיילים החטופים ופירוק החיזבאללה מנשקו לגמרי, הן פחות ופחות ריאליות. תהליך הנמכת הציפיות של צה"ל כבר בעיצומו. נכון

להיום, בצה"ל יסתפקו בכך שהחיזבאללה ייצא מהעימות הזה חבול ומוכה." ואילו הפרשן סבר פלוצקר כתב בראשית המלחמה (ידיעות אחרונות, 13.7.2006, עמ 1): "האם המטרה היא לפתוח במלחמת התשה ממושכת שסופה הרס הרשות הפלסטינית וממשלת לבנון? זה אפשרי, לאו דווקא רצוי. האם המטרה היא להפיל את שני ארגוני הטרור על ברכיהם כדי לגרום להם להתחנן להפסק אש מעמדה של חולשה? זה רצוי, לאו דווקא אפשרי. מכות רצח לארגוני טרור לא תמיד מחלישות אותם, לפעמים דווקא מחשלות. האם הכוונה היא לכבוש מחדש את רצועת עזה ואת רצועת הביטחון? [...] האם מישהו מתגעגע לכך?"

גם בעת מבצע "עמוד ענן" ב-2012, כמעט ולא נדונו בכותרות שאלות כגון מהי מטרת המבצע? מדוע הוחלט לפתוח בו? מה תכליתו ויעדיו? באילו תנאים עליו להסתיים? ערוצי הטלוויזיה התייחסו לשאלות מסוג זה פעמיים בלבד בתקופת המבצע. בכותרות אלה נאמר:

שרים בכירים בקבינט: המבצע יסתיים רק כשחמאס יתחנן להפסקת אש (ערוץ 10, 15.11.12, דקה 1)

שר הביטחון ושר החוץ מתראיינים ומגינים על ההסכם. ליברמן: "בסופו של דבר נצטרך להיפטר מהחמאס ונצטרך למגר את החמאס" (ערוץ 10, 22.11.12, דקה 1)

מלבד שתי כותרות אלה, נידונו השאלות לגבי מטרות המבצע והתנאים לסיומו רק בפנים המהדורות, בעיקר במסגרת הדיונים באולפן. שאלה זו נידונה לרוב בעקיפין, דרך ביטויים שונים של מטרות שונות. בין היתר הוצע בפרשנויות אלה כי מטרת המבצע היא הרס שלטון החמאס, שינוי "חוקי המשחק" ביחסים עם החמאס, פגיעה ביכולתו הצבאית של החמאס, הרתעה ארוכת טווח של החמאס, השגת "פסק זמן" מוגבל בחילופי האש ועוד. ריבוי ההגדרות עשוי לרמז כי למעשה לא היתה למבצע מטרה אחת ברורה ומוגדרת. התקשורת לרוב התעלמה מכך ומסגרה את המטרות כברורות ובלתי נתונות במחלוקת.

אולם, במקביל למסגור זה, שבו הוצגו המטרות כברורות, הופיע גם מסגור מאתגר שהציג שאלות ביחס לבהירותן של מטרות המבצע. הוא הופיע כבר בפתיחת מהדורה ביום הראשון של המבצע, בדברי המגיש מהאולפן (ערוץ 2, 14.11.12, דקה 1): **"שלום לכם ערב טוב, אחמד ג'עברי, רב המחבלים, ורמטכ"ל החמאס מחוסל היום וצה"ל יוצא למבצע נוסף מול הרצועה. 'עמוד ענן', זה השם, מעורפל, כמו אולי היעדים והדרך להשיג אותם".** כך גם למשל בדוגמאות הבאות:

מגישה: מהשיחות שלך עם חברי התשיעייה עוד לפני הדיון הזה, אתה מצליח להבין מה מבחינת ישראל יהיה הרגע שבו אפשר לומר כן, אפשר להתחיל להתקדם לעבר הפסקת אש?
פרשן מדיני: אני לא חושב שלאף אחד יש תשובה ברורה לעניין הזה (ערוץ 10, 16.11.12, דקה 16)

התקשורת הישראלית המעיטה אם כן בעיסוק במטרות המבצעים, ונטתה להציג אותן כברורות מאליהן. כאשר המטרות מוצגות כברורות מאליהן כאשר הן אינן כאלה, צרכני התקשורת אינם מקבלים מידע מספיק, כדי לגבש דעה מושכלת על עצם ההחלטה לצאת למבצע צבאי ועל אופן התנהלותו.

"מפגן ראווה לא אחראי": ביקורת אסטרטגית בשולי הטקסט התקשורתי

ב-17 במארס 2006, לאחר פעולה של צה"ל ביריחו לעצירת מבוקשים מארגון הפת"ח, כתב בעל טור ב"הארץ" בביקורת טלוויזיה (חלק ב' עמ' 11): "יגעתי ולא מצאתי אף לא אדם אחד בטלוויזיה, במשך כל היום, שיתהה

לרגע על הלגיטימיות והתבונה של השיקול להעמיד על הרגלים צבא שלם [...] כי מרגע שמבצע צבאי יוצא לדרך, מיד בורקות העיניים של הכתבים הצבאיים, החשים את האדרנלין הגואה בדמם [...] מפגן ראווה ישראלי לא אחראי במיוחד".

בדומה לדוגמה זו, הופיעו לעתים רחוקות ביותר פריטים עיתונאיים אשר הציגו ביקורת אסטרטגית לא רק על מטרות המבצעים השונים והיכולת להשיגן, אלא גם על המוסריות, הלגיטימיות, התבונה והיושרה בפעולותיה הצבאיות של ישראל.

כך למשל, בעת מלחמת לבנון השנייה כתב הפרשן לענייני ערבים של הארץ(13.8.06, חלק ב, עמ' 1): "במשך 30 ימי המלחמה לא חדלה הנהימה הזאת לרגע: חיזבאללה הוא רק בובה של איראן וסוריה. חיזבאללה הוא תחליף למלחמה הענקית, לאותה מלחמת התרבויות שכך כל רצינו להעניק לעמנו ולמערב'. [...] הרי אנו נלחמים נגד האסלאם, נגד הערבים, נגד כל הטרור שבעולם. ארגון קטן, משוכלל, עם ציוד לחימה מצוין, כבר לא מספיק לנו. הרי אנו ראויים ליותר מכך: לאויב גלובלי, ליציר הרשע', למאבק חובק עולם. [...] לערפול הראיה הזה יש כמובן יעד אידיאולוגי: כאשר האויב כל כך גדול, כל כך מאיים וכל כך חמקני, כל פגיעה בו היא בול וכל מלחמה נגדו כל כך מוצדקת".

גם בעת "מבצע עמוד ענן" נמצא דיון ביקורתי-אסטרטגי מועט ביותר, בעיקר בתוככי המהדורות. דיון זה התייחס בעיקר למגבלות הכוח וליכולת להתמודד באופן צבאי עם הסכסוך הישראלי-ערבי. כך למשל בדוגמאות הבאות:

> **פרשן מדיני:** המבצע לא יפתור את הבעיה, וזה ברור לחלוטין. יהיה עוד סבב עם החמאס (ערוץ 10, 17.11.12, דקה 35).

> **מגישה בשאלה למרואיין:** הרי כל הזמן בעצם הטכנולוגיות משתפרות משני הצדדים, אז יכולת התקיפה שלהם משתפרת, יכולת ההגנה שלנו משתפרת, לאן כל זה הולך? פשוט יהיו עוד ועוד ועוד סבבים מהסוג הזה? (ערוץ 2, 19.11.12, דקה 34)

יום לאחר תום המבצע האשים פרשן מדיני כי המלחמה היא תוצאה של מדיניות של "צמרת מדינית מיליטנטית", שאינה רוצה אלא לשמר את הסכסוך (ערוץ 2, 17.11.12, דקה 40). כמה פרשנים הצביעו על "הקשר התמוה" בין מועד פתיחת המבצע לבין הבחירות בישראל שנערכו חודשים אחריהם.

לעתים נשמעו ביקורת ברוח זו לא רק מפרשנים, אלא מפי גורמים לא ישראליים, פלסטינים או בינלאומיים. דברים אלה מוסגרו לרוב בחוסר אמון וזלזול בדברי המצוטטים, אך לרוב, הדברים פשוט לא נאמרו. כך למשל, מתוך 135 פריטים שסיקרו "חיסולים" (הרג מכוון של חשודים במעורבות או בתכנון של פעולות פיגועים) בידי ישראל בדצמבר 2005, רק בחמישה הציגו כתבים או מגישים ישראלים פרשנות לפיה פעולות אלימות של פלסטינים הן תוצאה (ולא הסיבה) של "חיסול".

אולם, סיקור מסוג זה, שהטיל ספק בעצם מדיניותה הצבאית של ישראל, בצדקת טענותיה ובמוסריותה כמעט ולא הופיע בעיתונות. כך למשל כלי התקשורת לא עסקו במדיניות הסגר האזרחי על עזה, בעת שסיקרו משטים בינלאומיים שמחו על מדיניות זו; לא הציגו טיעונים מוסריים על הרג אנשים ללא משפט במסגרת סיקור מדיניות "החיסולים" של ישראל; ולא דנו כמעט במשמעויות המוסריות של הרג אזרחים פלסטינים או לבנוניים

(בהקשר זה ראו גם את הדיון בהמשך על הרג אזרחים בידי צה"ל). טענות מסוג זה הופיעו רק אצל פרשנים ספורים, או מפי קולות בינלאומיים או פלסטיניים, שמסוגרו מראש כ"עוכרי ישראל".

התקשורת הישראלית הציגה, אם כן, גם ביקורת אסטרטגית על הצבא, אך הצגה כזו היתה מועטה מאוד ונבלעה בים התמיכה הגורפת בצה"ל ובפעולותיו. רק צרכני תקשורת שהעמיקו בטקסטים, ובעיקר בפרשנויות, שהופיעו בעמודים הפנימיים של העיתונים ובמעמקי מהדורות החדשות יכולים היו להיחשף למידע זה.

"דובר צה"ל מודיע": הישענות כלי התקשורת על מקורות צבאיים רשמיים

ממצאי המחקר מציעים כי הסיקור התומך של הצבא משתלב עם מגמה נוספת, והיא ההישענות העצומה של כלי התקשורת הישראלית על דובר צה"ל וגורמים צבאיים רשמיים נוספים כמקור מידע מרכזי. לנוכח מצב זה התמיכה המאסיבית בצבא ובפעולותיו שהוצגה עד כה מקבלת הסבר וחיזוק.

מהמחקר עולה כי לרוב התקשורת מאמצת ללא ביקורת את המסגור שמציע הצבא לאירועים, בעיקר באמצעות דובר צה"ל. גם כאשר התקשורת חורגת מדפוס זה, היא מסתמכת בעיקר על מקורות צבא בלתי רשמיים. התקשורת הישראלית כמעט איננה מבצעת תחקירים ובדיקות עצמאיות של אירועים, ולרוב איננה מצליבה את המידע שמוסר צה"ל עם מידע המגיע ממקורות אחרים, כגון מקורות פלסטינים, בינלאומיים או קולות אופוזיציוניים בתוך ישראל.

לעתים נובע מצב זה מקשיים אובייקטיביים. כך למשל "מבצע עופרת יצוקה" ב-2008-2009 נערך תחת איפול תקשורתי: צה"ל סגר את הכניסות לרצועת עזה בפני עיתונאים ישראלים וזרים, והם הורשו להגיע לאזור הקרבות לזמן קצר בלבד רק באישור ובפיקוח של דו"צ. התקשורת הישראלית לא ביקרה מדיניות זו בכותרותיה, אך ביקורת על כך הופיעה בשולי הסיקור.

עם זאת, הביקורת לא מנעה הישענות כמעט מוחלטת על דובר צה"ל. כך למשל הציגו ערוצי הטלוויזיה שוב ושוב וללא ביקורת סרטים שצולמו מהאוויר והופצו בידי דו"צ, מבלי לבדוק את הנתונים מהצד השני. בין השאר הוצגו סרטים ובהם ירי של חמאס מתוך ריכוזים אזרחיים ובתי ספר ממולכדים, שהצביעו על כך שהארגון משתמש באוכלוסייה אזרחית כמגן אנושי. סרטים מסוג זה הוקרנו גם בתקופת מבצע "עמוד ענן".

ההישענות הגורפת על המסגור הצבאי והמידע הצבאי, באה לידי ביטוי למשל בסיקור התקשורתי של חמישה תחקירים על פעולות הצבא, שפורסמו לאחר מבצע עופרת יצוקה. שניים מהעיתונים – מעריב וידיעות אחרונות - פרסמו את הממצאים בכותרות בעמודים פנימיים, תוך קבלה גורפת של הנרטיב של צה"ל, לפיו עצם ביצוע התחקירים מצביע על מוסריותו של הצבא וכי פעולות צה"ל שנגדו את החוק הבינלאומי היו רק תוצאה של כשלים נקודתיים ובלתי מכוונים. כך למשל היתה הכותרת של ידיעות אחרונות (23.4.2009, עמ 20):

צה"ל: טעינו, אבל מעט

מהתחקירים עולה כי נעשה שימוש בפצצות זרחן * סגן הרמטכ"ל: "חיילים ישראלים לא ירו במכוון באזרחים"

רק בעיתון אחד, הארץ, נשמעה ביקורת על הנרטיב הצה"לי. כך למשל נכתב במאמר של עמירה הס, שהתפרסם בעמוד הראשון של העיתון (24.4.2009, עמ' 1) תחת הכותרת **לא ראוי**: "הוויכוח עם צה"ל על רצינות תחקיריו מתנהל בכמה רמות. ברמה של סדרי ממשל תקין, השאלה היא אם ארגון רשאי לחקור את עצמו. מה עוד

שהחוקרים אשר הארגון מינה לא יכולים להגיע לזירה, לגבות עדויות מכל המעורבים, וכל התחקירים הם חלקיים ולקויים מיסודם. [יש] הנחה הגיונית שמי שחוקר בעצמו את החשדות נגדו, יעשה הכל כדי לטהר את עצמו".

מכיוון אחר בלטה הישענותה של התקשורת על המידע הצבאי והקבלה הבלתי ביקורתית של מסריו באירוע, שבו עצר צה"ל ללא התנגדות ספינה צרפתית ועליה 16 פעילי שלום, שניסו להגיע לעזה ב-19.7.2011. כלי התקשורת המרכזיים אימצו את הנרטיב שהפיץ דובר צה"ל, לפיה עמד הצבא היטב במשימה שהוטלה עליו ומנע באופן מקצועי והומאני את פריצת הסגר על עזה. כך למשל כתב ישראל היום (20.7.2011, עמ' 1):

המשט הסתיים בכיבוד

חלק, מהר ובלי בעיות: הקומנדו הימי השתלט על הספינה "כראמה", הציע לפעילים פירות ושתייה והביא אותם לנמל אשדוד * רה"מ הודה לרמטכ"ל על הביצוע החלק

וכך נראה הדיווח בעמודו הראשון של ידיעות אחרונות (20.7.2011):

אפילו ברמה הטרמינולוגית ניתן למצוא את טביעות ידיו של הצבא באופן הסיקור התקשורתי. כך למשל בבחינת הסיקור של חיסולים צבאיים, נמצא כי ארבעה משמת העיתונים שנבדקו אימצו ללא כל ביקורת את הגדרת הצבא כי מדובר ב"סיכולים ממוקדים", למרות שהמידע שהם עצמם הביאו הראה כי הסיכולים לא היו ממוקדים וחפים מפשע רבים נפגעו בגינם. לא נמצאה כל ביקורת על עצם הטענה המובלעת בהגדרה הצבאית, לפיה כל חיסול שכזה אכן הביא לסיכול של פעולות אלימות. דוגמה נוספת לתהליך זה הוא האימוץ המיידי של הגדרת צה"ל אירוע מסוים כ"מלחמה", "מבצע", או "תגובה נקודתית". אימוץ אוטומטי זה של הגדרות איננו מחויב המציאות. כך למשל מכנים הפלסטינים את שני ה"מבצעים" האחרונים בעזה ("עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן", כפי שכינה אותם הצבא ובעקבותיו התקשורת) כמלחמות.

ההשפעה של גורמים צבאיים בכלל, ושל דובר צה"ל בפרט, על התקשורת היא אם כן עצומה. גורמים אלה מהווים את המקורות המרכזיים לחלק ניכר מהסיקור הצבאי, דבר המותיר קולות אופוזיציוניים מחוץ לשיח כמעט לחלוטין. תמונת העולם שהם מציעים מוצנעת במקרה הטוב, וזוכה להתעלמות במקרה הרע. בכך נחשף צרכן התקשורת הישראלי למידע מוטה, העשוי להשפיע באופן שלילי על יכולתו לגבש דעה מושכלת על המציאות.

סיכום הפרק

התקשורת הישראלית, שמציגה במרכז הסיקור שלה הגדרות צבאיות לאירועים, מאמצת למעשה את דרך החשיבה הצבאית. זוהי עיתונות מוצפת בלהט פטריוטי וששה אלי קרב. עיתונות התומכת באופן מתמשך בפעולות צבאיות, וניזונה בעיקר ממקורות צבאיים. עיתונות מגויסת, הממעטת לבצע תחקירים עצמאים ולבקר את המערכת הצבאית. עיתונות שמותחת לעתים על הצבא ביקורת טקטית, אך כמעט לעולם לא ביקורת אסטרטגית. עיתונות שאיננה ממלאת כיאות את תפקידה ככלב השמירה של הדמוקרטיה, בוודאי שאיננה יכולה להוות גורם ממתן בסכסוך האלים.

ממחקרי **קשב** בין השנים 2004-2012 עולה כי התקשורת הישראלית הרבתה להציג את צה"ל כצבא העם, כמוקד לאחדות ולאהבה של הישראלים, תוך התעלמות מקולות שאינם מסכימים עם תמונת עולם זו. בכך ייצרה התקשורת, למעשה, תפיסת עולם המזהה בין ישראל לבין צה"ל. צה"ל לא נתפס כגוף ממלכתי הראוי לביקורת עיתונאית, אלא כמי שקשור בטבורו ל"אנחנו" הקולקטיבי, ו"אנחנו" קשורים אליו. גישה זו, שאיננה מפרידה בין החברה לבין הצבא היא גישה מיליטריסטית, הפוגעת במהות האזרחית של החברה ובסיכויים להגיע להסדר מדיני באזור.

עם זאת ישנם גם תהליכים תקשורתיים אותם ניתן לראות כהתפתחויות חיוביות: בניגוד למלחמת לבנון, הדיונים בהפסקות אש ובכדאיותן במבצעים בעזה, מאוחר יותר, הופיעו מיד עם פרוץ הקרבות. בה בעת, ההיעדר הכמעט מוחלט של דיון במגבלות הכוח הצבאי, במוסריות השימוש בכוח חריג, במקרים מסוימים, ביעילותו ובלגיטימיות שלו - מצייר שאלות אלה כבלתי רלוונטיות. ניתן לומר, כי בעצם השתיקה, התשובות לשאלות מסוג זה, מוצגות כברורות מעצמן ואינן נתונות במחלוקת. לפיכך, יסיקו צרכני התקשורת, כי פעולות צה"ל הן לגיטימיות וראויות ברוב המוחלט של המקרים.

פרק ב': "סובלים, חזקים ומאוחדים": סיקור המרחב האזרחי בצל פעולות הצבא

[זוהי] "מלחמת עין בעין: עורף מול עורף. זהו שלב קריטי בעימות. שלב החוסן הפנימי. היעדים של כל אחד מהצדדים הם לא רק הכוחות הלוחמים, אלא בעיקר החוליות החלשות בעורף. לא פצצות של חיל האוויר ולא הרקטות שיפלו בישראל יקבעו מי ינצח. העימות יוכרע כאשר העורף באחת המדינות ימצמץ ראשון.

(אלכס פישמן, הפרשן הצבאי של ידיעות אחרונות, 16.7.06, עמ' 1)

פתח דבר

הנושא השני המעסיק את אמצעי התקשורת בעת פעולות צבאיות הוא מצבו של המרחב האזרחי בישראל, כלומר זה שאיננו שייך למרחב המוסדי-פוליטי (הממשלה, הכנסת, הצבא וכדי). מחקרי **קשב** מעלים כי בעת מלחמות ומבצעים צבאיים ממוסגר מרחב זה בראש ובראשונה כ"עורף". דבר זה איננו מפתיע לנוכח העובדה כי המלחמות האחרונות של ישראל – מלחמת לבנון השנייה (2006), "מבצע עופרת יצוקה" בעזה (2008-2009) ו"מבצע עמוד ענן" בעזה (2012) – היו בעיקרן, מנקודת מבטה של ישראל מלחמות טילים. ככאלה, הן מטשטשות את ההבדלים בין החזית לעורף והופכות את העורף למוקד הפגיעה של האויב (בן ישראל, 2007).

בחינת ייצוג העורף הישראלי מעלה הבדל דרמטי בין הדרך שבה מיוצגים אזרחי ישראל היהודים לבין הדרך שבה מוצגים אזרחיה הפלסטיניים, המהווים 20% מאזרחי המדינה. העורף היהודי מוצג כסובל מידי האויב, אך גם כחזק, נחוש ולא נכנע מול האיומים עליו. הוא מוצג כמאוחד ועומד מאחורי מהלכי המדינה, ועוד יותר מכך מאחורי מהלכי הצבא. לעומת ייצוג זה, אזרחי ישראל הפלסטינים מוצגים בסיקור הסכסוך ככאלה שנאמנותם למדינה עומדת בסימן שאלה, ולעתים אף כמי שחותרים תחת המדינה ומסכנים אותה. מול הסיקור האמפאטי של העורף היהודי, מוצג העורף הישראלי-פלסטיני, גם כאשר הוא נפגע, תוך חשד מתמיד.

הפערים בין שני אופני הסיקור של העורף בלטו במיוחד במלחמת לבנון השנייה. טילי החיזבאללה פגעו במהלך המלחמה בכל צפון הארץ, אזור בו מתגוררים יותר משני מיליון ישראלים (כ-30% מאוכלוסיית המדינה), כמחציתם יהודים וכמחציתם ערבים. בקרב האזרחים שנהרגו במלחמה היו 25 יהודים ו-19 אזרחים ערבים (אלרן וברום 2007). למרות זאת, בדיקת הסיקור בתקופת המלחמה מראה כי הסיקור של הסבל היהודי היה רחב בהרבה מזה של הסבל של האזרחים הערבים, כך שצרכן החדשות הממוצע כמעט ולא יכול היה לדעת, שהיקף ההרס והקורבנות בשתי קבוצות האוכלוסייה היה כמעט זהה.

המחקר מגלה כי העיתונות הישראלית מעודדת בסיקורה התאחדות אזרחית "מאחורי הדגל" ומוקיעה את מי שמבקר את הדגל ואת אופן נשיאתו. זהו ייצוג מגייס, המציג את תומכי מדיניות הממשלה כפטריוטים וגיבורים, בעודו מוקיע, במידה רבה, את המתנגדים למדיניות הממשלתית, מגדיר אותם כ"קיצונים" ומטיל ספק בנאמנותם לקולקטיב.

"עמידת העורף": סיקור העורף היהודי

ממחקרי **קשב** עולה כי בתקופות של מלחמות והתפרצות אלימות, התקשורת הישראלית הקדישה תשומת לב אדירה לעורף הישראלי-יהודי. כך למשל במלחמת לבנון השנייה הקדישה התקשורת הישראלית כמעט 3,000 פריטים עיתונאיים (מתוך כ-10,000) לעורף הישראלי-יהודי, והוא הופיע ב-42% מכותרות מהדורות הטלוויזיה.

העיסוק הרב בעורף הופיע במימדים רחבים עוד יותר ב"מבצע עמוד ענן" (2012). בסיקור המבצע הוקדשו לעורף הישראלי 73 (58%) מתוך 125 הכותרות שעסקו במלחמה בערוצי הטלוויזיה 2 ו-10. כ-45% מן הפריטים העיתונאיים שהופיעו במהדורות, עסקו בעורף היהודי או הקדישו לו מקום מרכזי. סך הכל הוקדשו לעורף כ-40% מסך כל דקות השידור במהדורות החדשות בימי המבצע[1]. אם נוציא מהחישוב את יומו הראשון של הסיקור, שעסק בעיקר בהתפתחויות הצבאיות, ואת היום האחרון, שעסק בעיקר במגעים המדיניים לסיום המלחמה, נקבל תמונה חדה אף יותר: בימי הליבה של המבצע, נושא העורף הובלט ב-74% מהכותרות בפתיח המהדורה (62 מתוך 83), תפס כ-45% מתוך כלל דקות השידור והופיע בכ-45% מתוך כלל פריטים ששודרו. עורכי המהדורות בחרו, אם כן, לא רק להבליט את נושא העורף באופן כללי, אלא לתת לו ייצוג יתר בכותרות לעומת ייצוגו בתוך המהדורות.

כך למשל, במהדורת חדשות מייצגת אחת, ששודרה ב-18.11.12 בערוץ 10, הוקדשו לנושא העורף 64 מתוך 120 הדקות של המהדורה, ו-25 מתוך 51 הפריטים העיתונאיים ששודרו בה. שש מתוך שמונה כותרות פתיח המהדורה הוקדשו לנושא העורף. הן סיפרו בין היתר על הורים מבולבלים בגוש דן, שלא יודעים אם להשאיר את הילדים בבית הספר, על "**מסיבת יום הולדת תחת אש**", על "**איך מתמודדות נשות הדרום בלי בן זוג ותחת איום הטילים**" ועל "**זמרים תחת אש**", המתגייסים להופיע בפני תושבי הדרום. שתי הכותרות הנוספות בפתיח דיווחו על ההתקדמות במו"מ להפסקת אש בקהיר, ועל כך ש-12 בני משפחה פלסטינית אחת נהרגו בעזה מהפצצת צה"ל.

1. סבל העורף היהודי

בסיקור של מלחמות נטתה התקשורת הישראלית להדגיש מאוד את סבלם של אזרחי ישראל היהודים. סבל זה הוצג כרב יותר, או לכל הפחות כשווה ערך, לסבל הצד השני, שזוכה בתקשורת הישראלית לעיסוק מועט בלבד. הדגשת הסבל של אזרחי ישראל היהודים באה לידי ביטוי בדיווחים החוזרים ונשנים על התקפות טילים על העורף הישראלי, על מקרים של פגיעה באזרחים וברכוש, על מצבם של פליטים, שנאלצו לברוח מבתיהם בשל איום הטילים ועוד. כמו כן הוקדשו לסבל של אזרחי ישראל היהודים כתבות צבע רבות. כך למשל בכותרת מייצגת מתקופת מלחמת לבנון:

> **בקריית-שמונה, בשלומי וביישובים בקו העימות לא נראתה אתמול נפש חיה * ב-10 בלילה דממו החיים גם בנהריה * מה נותר? המועקה והבהלה * "הלכתי לאסוף את הילדים מהמתנ"ס, מהמעון ומהגן ומצאתי אותם בוכים וצורחים", מספרת אם לארבעה משלומי. "הבית שלנו רעד מהפיצוצים, זה היה נורא"** (*ידיעות אחרונות*, 13.7.06, עמ' 12)

וכך למשל בסיקור "מבצע עמוד ענן", בכתבה שהופיעה במהדורת חדשות של ערוץ 2 (17.11.12, דקה 87). בהקדמה מהאולפן אמר המגיש: "**יש ילדים שכבר יחגגו בר מצווה בימים האלו והם לא מכירים מציאות אחרת [...] עוד יעשו מחקרים על איך זה השפיע על הנפש שלהם**". הכתבה עצמה התמקדה בארבעה ילדים שסוקרו בידי הערוץ בעבר. היא לוותה במוסיקה נוגה והעבירה מסר לפיו חייהם של ילדי הדרום הם טראומה מתמשכת. בין היתר הציגה הכתבה את הילד אופק:

> אופק נולד לצלילי הקסאם, לקול הצבע האדום. הוא רגיל לדפיקות הלב המואצות, לישיבה ולשינה בממ"ד. היום, כשהוא כבר בן עשר, אופק מצליח לפעמים להתגבר על הפחד ולצאת קצת

[1] בחישוב נכללו גם כתבות ודיווחים בהם תפס נושא העורף הישראלי מקום מרכזי אך לא בלעדי.

לאוויר הפתוח, לחצר הפנימית של הבית. ממנה הוא יכול לרוץ בחזרה לממ"ד תוך 15 שניות [...] כמעט 12 שנים מאז שנחת הקסאם הראשון על שדרות, הילדים שהתבגרו בצל הקסאמים לא ממש מצליחים לראות איך תסתיים שגרת החרדה שלהם, שמעמיקה אצלם ומתפשטת לעוד ילדים ברחבי הארץ.

רק בשולי השולים של הסיקור, הרחק מהכותרת, הוצגו עמדות לפיהן הצגת האיומים על העורף הישראלי מוגזמים, וכי הם יוצרים תמונת עולם מעוותת בטשטשם את הסבל של אזרחים מצידו השני של הגבול, שמצבם קשה בהרבה ממצבם של אזרחי ישראל. כך למשל, בעת מלחמת לבנון השנייה, תחת הכותרת **המיתוס הכוזב של עמידות העורף** נכתב בפרשנות בהארץ (21.6.06, עמ' 1): "זו אחת מתחבולותיהם השקריות של שידורי הרצף הטלוויזיוניים של הימים האחרונים: להציג את מצב הישראלי שבקו האש כקטסטרופה הומניטארית שוות ערך לסבל של אזרחי לבנון, מה שאין כן כלל". ואילו בדיווח על מבצע עמוד ענן אמר, למשל, הפרשן הצבאי של ערוץ 2 (14.11.12, דקה 4): "יש פה קצת אווירה של בהלה. אולי יורד פה קצת גשם [של טילים]; שם יורד ברד כבד. כדאי לזכור את זה גם". אמירה זו לא זכתה לביטוי בכותרות המהדורה או בכתוביות בה.

2. גבורת ועוצמת העורף היהודי

במסגרת סיקור העורף היהודי, בעיקר בתקפות מלחמת לבנון, הוצג העורף הישראלי בראש ובראשונה כמי שעומד בגבורה ובעוז מול האיומים עליו. כך למשל בכותרת הבאה (מעריב, 21.7.06, עמ' 6):

מלחמה בצפון — לא נשברים
בצפון מבינים שהמלחמה כאן כדי להישאר, ונחושים להמשיך לחיות
הגיבורים שלא הכרנו
שלום חלפלה קוטף את הנקטרינות שלו נוכח הקטיושות * מאיה ושלומי מתחתנים במקלט, והאורחות לא מוותרות על המניקור * והקיבוצניקים מנסים לחלץ את העופרים מיער אודם השרוף * עשרה ימים לתוך המלחמה, תושבי הצפון מנסים בכל הכוח ליצור לעצמם שגרת חיים רופפת

וכך נכתב בפסקה הפותחת של הכתבה, פרי עטו של מרדכי חיימוביץ': "כשהנאצים צרו על לנינגראד, המשיכו המגינים לעשות תיאטרון במקלטים. בקרית-שמונה מתחתנים ואני יודע שההשוואה הזו נראית במבט ראשון מרחיקת לכת. לא אותן מסיבות, לא אותם יחסי כוחות. אבל ההשוואה הזו מוצדקת מבחינת התאווה לחיים שהיא מייצגת".

ההבלטה העצומה של עוצמת העורף ועמידתו האיתנה באה לידי ביטוי במאות פריטים עיתונאיים שהתייחסו לתושבי הצפון שלא נמלטו מבתיהם, אלא נותרו באזורים המופצצים. כך למשל בכותרות הבאות:

העולה שאיבדה את רגלה בפגיעת טיל: אני נשארת
יום שישי, חיפה: גלינה גולדיאנקה (43) שעלתה לארץ לפני שנה, איבדה את כף רגלה בהתקפת קטיושות * מאמצי הרופאים לחבר את הרגל המרוסקת נכשלו * גולדיאנקה: "נפצעתי, אבל אינני עוזבת. אין בעולם מדינה כמו ישראל" (ידיעות אחרונות, 23.7.06, עמוד 3)

תושבי היישובים על גבול הצפון בבתיהם: מודאגים מאוד אבל לא מבוהלים. אורי גולדשטיין על ההפוגות שבין מטחי הקטיושה ועל העמידה השקטה של תושבי הגזרה מזרעית ועד נהריה
(ערוץ 1, 14.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

החתונה ניצחה את הקטיושות
גם חיזבאללה לא הצליח לגרום לאביחי ולרויטל מחצור לוותר על החתונה שלהם
(מעריב, 14.7.06, עמוד 11)

המנגינה חייבת להימשך, גם אחרי שהקטיושה נחתה באמצע הסלון
(ערוץ 2, 23.7.06, כותרת בפתיח ההדורה, דקה 1).

לא עוזב את העיר, ואת המרפסת גם בגיל 105 (ערוץ 2, 5.8.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

גם בסיקור מבצע עמוד ענן נמצא סיקור מסוג זה. כך למשל בכתבה, ששודרה בחדשות ערוץ 2 (20.11.12, דקה 81), ואף אוזכרה בכותרת המהדורה של אותו יום. הכתבה סיפרה על אנשים שממשיכים לעבוד אף על פי שאין להם לאן לברוח בזמן אזעקה, וצוטטה בה דוברית שאמרה כי היא ממשיכה בעבודתה כרגיל כי "גם במלחמת העולם השנייה חילקו דואר בכל מצב".

עם זאת נמצא גם הבדל באופן הסיקור של העורף במלחמת לבנון לעומת הסיקור של "מבצע עמוד ענן": בעת מלחמת לבנון נמצאה יותר הדגשה על עוצמת העורף הישראלי, ופחות דגש על סבלו; ב"עמוד ענן" המצב היה הפוך וסבל העורף הודגש יותר מאשר עוצמתו. ייתכן שמצב זה נבע מתחושתה של התקשורת הישראלית כי האיום על ישראל בתקופת מלחמת לבנון היה גדול יותר מהאיום עליה ב"מבצע עמוד ענן", ולכן עמידותו ועוצמתו של העורף חיוניים יותר. מלחמת לבנון השנייה נתפסה כדברי כותרת במעריב (21.7.06, עמ' 6) כ**מלחמת עורף בעורף.**

3. אחדות העורף היהודי

העורף הישראלי-יהודי הוצג לא רק כחזק, אלא גם כמאוחד. אחדות זו באה לידי ביטוי בכמה אופנים. דרך אחת היתה הבלטה של הקשר בין האזרחים הישראלים באזורי הטילים לבין יתר אזרחי המדינה, אלא המהווים את "העורף של העורף". דוגמאות לסיקור מסוג זה הופיעו רבות בתקופת מלחמת לבנון במסגרת סיקור של הטיפול בפליטים מהצפון על ידי תושבי המרכז. הנה כך בכותרות הבאות

עורף רחב. כתבנו חוזר ונפגש עם משפחת ברגר מרמת השרון, שמארחת כבר שבועיים את משפחת מרזי מנהרייה ואפילו יצא איתן לבילוי משותף — במופע של ריטה
(ערוץ 2, 28.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

ילדי הצפון מגיעים להירגע ולנפוש במרכז הארץ (ערוץ 1, 17.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

עם תושבי הצפון בת"א; מבלים בבריכה וחושבים על קטיושות (מעריב, 23.7.06, עמ' 13)

קיבוץ סביון: 120 מילדי קיבוץ בית-העמק התרחקו מהקטיושות והתארחו לשבוע בסביון *
"זאת הפעם הראשונה שראיתי בית פרטי עם בריכה", סיפר אחד מהם
(ידיעות אחרונות, 2.8.06, עמ' 12)

העיתון ידיעות אחרונות גם החל לפרסם, מספר ימים לאחר תחילת הלחימה, רשימה ארוכה של מספרי טלפון של אזרחי מרכז הארץ, המעוניינים לארח תושבים מהצפון — תחת כותרות כמו **פותחים את הבית ואת הלב וידיעות אחרונות למען תושבי קו העימות**. ב-20 ביולי, היום הראשון של מבצע זה, פרסם העיתון כותרת בעמודו הראשון בלשון: **בית פתוח; [...] עשרות משפחות נענו למבצע ידיעות אחרונות ופותחות את בתיהן.** באופן דומה, בהארץ הוקדש לאורך ימי המלחמה מקום בעמודי החדשות לתיאור "זוגות" של משפחות: אחת מארחת ואחת מתארחת. תמונות המשפחות המחייכות הופיעו לצד תיאור שגרת החיים המשותפים — איך מסתדרים? כמה זמן גרים יחד? כמה זמן מתכננים להישאר? וכדי.

רק בשולי הסיקור לציין, הופיעו מפעם לפעם טענות על תושבי מרכז הארץ שדווקא מנותקים מהסבל של תושבי הצפון. המושג שחזר על עצמו כמה פעמים בהקשר הזה היה — "הבועה התל-אביבית".

העורף היהודי הוצג בסיקור התקשורתי כמאוחד גם באמצעות מסגורו כתומך, פה אחד, בפעולות הממשלה וצה"ל. בעת מלחמת לבנון השנייה הרבתה התקשורת להבליט זאת בין היתר באמצעות ציטוט של ראשי המדינה שהודו לעורף על תמיכתו בפעולות הממשלה והצבא. כך משל בכותרות הבאות:

> **חיזבאללה מנסה ליצור חולשה בעורף הישראלי. משך המבצע הזה שמתרחש ביממות האלו תלוי בחוסנו ובעמידתו האיתנה של הציבור הישראלי. כך אומר היום שר-הביטחון, עמיר פרץ, בצהריים בדיון להערכת מצב** (ערוץ 1, 14.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

> **מטח קטלני על חיפה — 8 הרוגים.** [אולמרט בקולו:] **הציבור חזק ומאוחד במאבק הזה. כושר העמידה שמפגינים האזרחים הוא חלק חשוב מעוצמתה של מדינת ישראל** (ערוץ 1, 16.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1)

> **נאום לאומה**
>
> [ראש הממשלה אולמרט] **לתושבי הצפון: "אני גאה היום להיות אזרח ישראל. בזכותכם, אויבינו מתנגשים בעם מלוכד הנלחם יחד** (ידיעות אחרונות, 18.7.06, עמ' 4).

רק בשולי השוליים של הסיקור, בעיקר במאמרי הפרשנות, בעמודים האחוריים ובחלקים המאוחרים של מהדורות הטלוויזיה, נמצאה ביקורת על מסגורים אלה. כך למשל כתב הפובליציסט אהוד אשרי בהארץ (28.7.06, עמוד 3, חלק ב):

> איתנות העורף - דרך מעודנת לומר "תמשיכו לספוג בשקט". מונח שטבע הרמטכ"ל בתחילת פעולת צה"ל כמשקל נגד ל"קורי העכביש" של נסראללה. ביטויים נרדפים: "חוסן", "עמידה", "נחישות", "גיבוי". מאחורי כולם מסתתר האינטרס לקבל מהציבור מנדט ללא תנאי להמשך ה"כתישה" גם במחיר קורבנות אזרחיים. לכן התעוררה ההתפעלות מ"איתנות העורף" הרבה לפני שהעורף התחיל להבין מה נפל עליו. שני דברים מעצבנים בקלישאה הפופולארית: היא עושה דה-לגיטימציה לכל גילוי של מצוקה אזרחית, והיא מטילה את האחריות ל"ניצחון" על האוכלוסייה במקום על המדינאים והגנרלים.

התמיכה של העורף במבצעים הצבאים באה לידי ביטוי גם בסיקור "מבצע דין וחשבון" ו"מבצע עופרת יצוקה". כך למשל:

למרות החיים תחת אש, תושבי הדרום מברכים על התקיפה [...] "אנחנו עם ראש מורם, ואנחנו מאוד שמחים שהם יצאו לפעולה הזאת, ובאמת הגיע הזמן" (ערוץ 10, 15.11.12, כותרת מהדורה, דקה 1)

סיקור העורף היהודי בעת התפרצויות אלימות הציע אם כן סיפור מגויס, שבו הסבל האזרחי נרתם לתמיכה בפעולות הצבא והממשלה. ביקורת על הטיפול הממשלתי בנפגעים אזרחים כמו גם קולותיהם של אזרחים שאינם מזדהים עם הפעולות הצבאיות של המדינה, נדחקו כמעט לגמרי מהסיקור. הם נמצאו, כאשר נמצאו, רק בשוליים – בעמודים האחוריים, בעומק מהדורות החדשות, ובעיקר – הרחק מהכותרות.

"דו קיום במבחן": סיקור העורף הערבי

לעומת כ-2,500 הכתבות שהוקדשו במלחמת לבנון לעורף הישראלי-יהודי, רק כ-430 כתבות עסקו בעורף הישראלי-ערבי. אופי הסיקור של הפלסטינים אזרחי ישראל היה שונה באופן קיצוני מזה של סיקור העורף היהודי, והתמקד ברוב המכריע של המקרים בניסיון, כמעט אובססיבי, לברר האם אזרחי ישראל הערבים הם "איתנו" או "נגדנו". כותרות רבות, כולל אלה שדיווחו על אזרחים ערבים שנהרגו מקטיושות, התמקדו דווקא בחוסר-הנאמנות של אותם אזרחים ממש. כך למשל בכותרות הבאות:

מלחמה בצפון — דו קיום במבחן

ערבים זה לזה

טועה מי שחושב שמטחי הטילים על חיפה יהפכו את ערביי העיר למצביעי אולמרט * הם מאשימים את ישראל בתוקפנות, מרחמים על אחיהם בלבנון, ויש מי שמבינים את נסראללה

***חבר הכנסת לשעבר מוחמד מיעארי ותושב חיפה: "רוב העם בישראל מאמין לנסראללה, לאדם כזה לא קוראים מחבל"** (מעריב, 17.7.06, המוסף היומי, עמ' 3-2).

ילדיו נהרגו מרקטת קטיושה אבל האב תומך בחיזבאללה [האב:] **"אני מאמין שחיזבאללה לא התכוון לפגוע באזרחים"** (ערוץ 10, 20.7.06, כותרת מהדורה, דקה 1).

ערביי ישראל לא יודעים מי אשם – אולמרט או נאסראללה (הארץ, 26.7.06, עמ' 1).

בניגוד לסיקור האמפאטי של האזרחים היהודים שנמלטו מהצפון, כאשר אזרחים פלסטינים תושבי הצפון ביקשו למצוא לעצמם מקלט מהקטיושות, מסגרו זאת אמצעי התקשורת כפעולה אנטי-ישראלית. כך למשל דיווח מעריב (11.8.06, עמ' 7):

מקשיבים לנסראללה:

100 ערבים מחיפה ביקשו לעזוב לירדן

ואילו בערוץ 1 (10.8.06, דקה 1), על רקע הכיתוב **ערביי חיפה — עוזבים או נשארים?** הכריזה כותרת: **בוואדי ניסנאס מאמינים לנסראללה: יש הסוגרים עסקים, יש שעוזבים.** אולם, בעומק הכתבה הובא מידע שונה, לפיו: "רבים חוששים. קצתם עזבו את השכונה עוד לפני הנאום של נסראללה. יש מי שהחליטו לעזוב את הוואדי לא בגלל חיזבאללה: בגלל ישראל שלא דאגה להם למקלטים. אבל יש גם קולות אחרים: [אזרח ערבי:] "אני חלק מהמדינה, אין מה לעשות. מי שלא מודה במצב הזה, אז הוא לא צריך לחיות פה".

רק לעתים נדירות הביאו אמצעי התקשורת סיקור הגון ורגוע של סבלם של אזרחי-ישראל הערבים — מבלי להתנות את הסיקור הזה בהצהרת נאמנות, ומבלי לגייס את הסבל הזה לטובת המלחמה בחיזבאללה. לעתים נדירות ממש, הובאו דיווחים שחצו את קו ההפרדה בין העורף היהודי והעורף הערבי, וגילו פתאום שמדובר באזרחים החיים באותו מקום, וסובלים באותה מידה. כך, למשל, תחת הכיתוב **דו-קיום במעמקי האדמה**, הציג מגיש ערוץ 1 (20.7.06, דקה 34) כתבה במלים: **עדיין בחיפה, שהיום היא זכתה למעט שקט, בלי לפתוח פה לשטן. שקט מסוג אחר צומח בין יהודים לערבים במעבה האדמה, בתוך המקלטים.**

רק פעם אחת במהלך המלחמה הופיעה כתבה, שפורסמה באופן בולט ושעסקה בתחושותיהם של האזרחים הערבים, ואפשרה להם לטעון כי הציבור היהודי מסית נגדם. כותרת הכתבה, שהתפרסמה בהארץ (2.8.06, עמ' 7) היתה:

הערבים דורשים סובלנות דמוקרטית "גם במשבר";
"זאת עונת ההסתה נגדנו", מתלוננים ח"כים ערבים

בטקסט הכתבה נכתב:

> דומה שבימים אלה עומד חוסנה של הדמוקרטיה הישראלית למבחן. מצד אחד, מתנהלת מלחמה שדורשת את כל המשאבים בצפון. מצד שני, פחתה הסובלנות לדעות האחרות. התקשורת מרשה לעצמה לדרוש מהציבור הערבי ומנציגיו בכנסת נאמנות למדינה. והצהרות הח"כים הערביים בעניין אכן קשות. [...] בציבור הערבי טוענים שלא ייתכן שדמוקרטיה אמיתית לא תהיה סובלנית כלפי התבטאויות ודעות החורגות מהקונסנזוס, גם כאשר המדינה במשבר. טוענים שם שתפקידה של אופוזיציה הוא להביע דעות הפוכות מזו של הקואליציה. ובמקרה הנוכחי, כמעט כל האופוזיציה שתוקפת משמאל היא ערבית.

העמדת סימן שאלה על נאמנותם של אזרחי ישראל הפלסטינים למדינה הופיעה גם בסיקור שני המבצעים בעזה – עופרת יצוקה ועמוד ענן. כך למשל, בתקופת "מבצע עופרת יצוקה" דיווחו העיתונים בהרחבה על הפגנות הציבור הערבי בישראל במחאה על הפעולה בעזה, תוך התמקדות בסיקור הפגנות שכללו יידוי אבנים. הפגנות שקטות יותר, שבהן מחו גם יהודים נגד המבצע, לא הגיעו לכותרות וזכו רק לשורות בודדות בתוככי כתבות. בכותרות הופיע מסגור מאיים ומסוכן של פעולות אזרחים פלסטינים. כך למשל, בין הכותרות שהופיעו בעמודי העיתונים ב-28.1.08 היו: **כמעט לינץ'** (מעריב, עמ' 1); **מתקפה בכביש 6** (ידיעות אחרונות, עמ' 1); **גל התפרעויות בישובים ערביים** (הארץ, עמ' 1) ו-**ערביי ישראל – בולטים בעליבותם** (מעריב, עמ' 3).

הנטייה של התקשורת הישראלית לנהוג בחשדנות עמוקה כלפי אזרחיה הפלסטינים של מדינת ישראל, ולעתים אף לראות בהם "גיס חמישי", באה לידי ביטוי בוטה במיוחד בפרויקט מיוחד שפרסם העיתון *מעריב* ב-13.3.07. כותרתו הראשית של העיתון באותו היום היתה:

"עלייה בהזדהות של אזרחים ערבים עם איראן וגורמי טרור"
ראש השב"כ: הקצנה מסוכנת של ערביי ישראל
בדיון מיוחד אצל ראש הממשלה התריע ראש השב"כ: הקצנת אזרחי ישראל הערבים היא סכנה אסטרטגית לקיום המדינה * מחקר באוני' חיפה: 63% מהישראלים לא נכנסים ליישובים ערביים

כותרת זו חיברה בין שתי כתבות שפורסמו בכפולה 2-3 של העיתון, תחת כותרת הגג **מדד הפחד**. הראשונה דיווחה על מחקר על יחסי יהודים-ערבים שנערך בידי פרופ' סמי סמוחה מאוניברסיטת חיפה; השנייה - על דיון סגור של ראש הממשלה ובכירים במערכת הביטחון, ביניהם ראש השב"כ. חיבור זה יצר את הרושם שהאיום עליו מצביע ראש השב"כ קיבל חיזוק גם ממחקר אקדמי. רק מי שקרא את שתי הידיעות לעומקן יכול היה לגלול כי מסקנת המחקר האקדמי היתה "שהערבים בישראל מחוברים באופן הדוק לחיים בישראל, רואים את עתידם כחלק מהמדינה ואינם מוכנים בשום פנים ואופן להסתפח למדינה פלסטינית"; וכי לדברי גורמי ביטחון "צריך להדגיש כי רובם הגדול של אזרחי המדינה הערבים [...] נאמן למדינת ישראל", וכי לטענת השב"כ הפעולה הנדרשת מול ההקצה של חלק מצומצם בציבור הפלסטיני הוא "השוואת תנאי האוכלוסייה הערבית עם אלה של הרוב היהודי".

התקשורת הישראלית מסקרת, אם כן, את המיעוט הערבי במדינת ישראל באופן המדיר אותו במידה רבה מהקולקטיב הישראלי. פלסטינים אזרחי ישראל זוכים לסיקור מועט, וכאשר מופיע סיקור שכזה הוא במידה רבה שלילי ומציג את האוכלוסייה הערבית במדינה כמסוכנת וכמי שנאמנותה למדינה מוטלת בספק.

סיכום הפרק:

הנעשה במרחב האזרחי בישראל – העורף – בתקופת מלחמות הוא נושא שבו מרבה התקשורת הישראלית לעסוק. בסיקור הזה בולטת ההפרדה בין יחס לאזרחיה הפלסטינים של ישראל לבין האזרחים היהודים במדינה. גם כאשר הפגיעה באזרחים פלסטינים איננה נופלת מזו של היהודים, הסיקור של פגיעות אלה מצומצם יותר מפגיעות ביהודים, והפלסטינים המוצגים פעמים רבות בסיקור ככאלה שנאמנותם למדינה נתונה בספק.

מבחינה של אלפי כתבות וידיעות עיתונאיות עולה כי העורף היהודי מתואר בשלוש דרכים משלימות. ראשית, מודגש הסבל של העורף, דבר המצדיק את המשך הלחימה ומציג את האחר כאויב מסוכן ורצחני. שנית, מובלטת עמידתו האיתנה של העורף ועוצמתו מול הסבל הקשה. ושלישית, מובלטת האחדות בתוכו (תוך התעלמות מקולות המבטאים תפיסות אחרות) ומבולטת התמיכה של העורף בצבא. דבר זה מתחבר כמובן לתמיכה הכללית בפעולות הצבא, שבה דנו בפרק הקודם.

סיקור שכזה מציג אם כן את קבוצת העצמי ("אנחנו") באופן חיובי, בעוד שהאחר מוצג כמי שגורם לסבל אזרחים, ולפיכך בלתי מוסרי. הסיקור מעודד התכנסות של הקולקטיב מאחורי הדגל ותמיכה שלו בפעולות צבאיות, תוך הוקעה של מי שלא עושה זאת. זה מחזק כמובן את מגמת המיליטריזם המופיעה גם בסיקור הצבא. וגם כאן מעלים הממצאים כי בידי התקשורת יש מידע אשר מאפשר להציג סיקור אחר, שיש בה קולות אלטרנטיביים. אבל המידע והקולות הללו נדחקים לשולי הסיקור ואינם עומדים במרכזו.

פרק ג: "מצטערים, לא אשמתנו": סיקור פגיעות צה"ל באזרחים

"לא מצאנו ולו מקרה אחד בו חייל ישראלי פגע באופן מכוון בחפים מפשע. אזרחי ישראל רשאים להיות גאים בחיילי צה"ל על הדרך והאופן שבו הם מלאו את משימתם ועל הדרך שבה תחקרנו את עצמנו".

(סגן הרמטכ"ל, דן הראל, בחדשות ערוץ 2, 22.4.2009)

פתח דבר

מלחמות ופרצי אלימות אינן גורמים, כמובן, לסבל רק בצד הישראלי. אזרחים רבים נהרגים ונפצעים גם בצד השני. למעשה, מספר ההרוגים הפלסטינים שעליהם דווח בשנות המחקר היה גבוה בהרבה ממספר הישראלים שנפגעו. ואולם, למרות עשרות מקרים בעשור האחרון שבהם נהרגו ונפצעו אזרחים פלסטיניים ולבנוניים בידי כוחות הצבא הישראלי, צה"ל מוצג באופן קבוע בתקשורת הישראלית כצבא מוסרי, הנמנע מפגיעה באזרחים (ראו גם פרק א'). זאת, בניגוד לאויבי ישראל, המוצגים כמי שפועלים במכוון לפגיעה באזרחים ישראלים ומשתמשים באזרחיהם שלהם כמגן אנושי (ראו פרק ו'). הבניה זו מציגה את ישראל כצודקת, הומאנית ונעלה מוסרית על אויביה, המוצגים כטרוריסטים אלימים שאינם מייחסים ערך לחיי אזרחים.

המחקר מעלה כי הצגה תקשורתית זו של המציאות מבוססת על כמה דפוסי סיקור. ראשית, הרוב הגדול של מקרי פגיעה באזרחים לא-ישראליים זכה להתעלמות כמעט מוחלטת בכותרות מהדורות החדשות בערוצי הטלוויזיה ובעיתונים בישראל. שנית, הופיע דפוס סיקור המגלם את "עיקרון ההפרדה", שהיה מקובל בעיקר בתקופות של מבצעיים צבאיים גדולים. על פי דפוס זה, הפגיעה באזרחים הופיעה בהבלטה יחסית ותוך אמפטיה, אך תוך הפרדתה מפעולותיו של צה"ל.

עיקר העיסוק בהרג אזרחים, תוך הדגשתו בכותרות, הופיע במקרים בודדים מרובי נפגעים ויוצאי דופן בחומרתם. אז הופיעו במרכז הסיקור בעיקר טענות המצדיקות את ההרג בחוסר ברירה, או מאשימות את הצד השני באחריות להרג. בנוסף לדפוס הטלת האחריות, שהיה הדפוס הדומיננטי, הופיעו שני דפוסי סיקור נוספים: הכחשה מוחלטת של מעורבות צה"ל באירוע, או קבלת אחריות של ישראל, כאשר האירוע מוצג כטעות שישראל מתנצלת עליו.

בסיקור מקרים של הרג אזרחים, כמו בסיקור פעולות הצבא בכלל, בולטת ההישענות העצומה של כלי התקשורת על המידע הרשמי של צה"ל. כלי התקשורת נמנעו מעריכת תחקירים עצמאיים על האירועים. הסיקור הדומיננטי דחה בזלזול טענות אלטרנטיביות לאלה של הצבא והצניע באותיות הקטנות ובעמודים האחוריים חילוקי דעות בתוך הצבא ביחס למקרים אלה.

התעלמות

ממחקרי **קשב** עולה כי כלי התקשורת הישראליים נוטים להצניע מקרים של הרג אזרחים פלסטינים בודדים. העיסוק השולי והמודחק בהרג אזרחים פלסטינים עולה, למשל, ממחקר על סיקור הפסקת האש בעקבות הסכם שארם א-שייחי (9.4.2005-10.5.2005). כך למשל, כאשר נהרגו שני נערים פלסטינים במהלך הפגנה בגדה המערבית (4.5.2005). מידע על כך הופיע בידיעות זעירות בעמוד 14 ב*מעריב*, בעמוד 3 ב*ידיעות אחרונות* ובעמוד 2 ב*הארץ*. במהדורות החדשות נדחקה הידיעה לאמצע המהדורה: בדקה ה-11 של ערוץ 10, בדקה ה-14 של ערוץ 2 ובדקה ה-17 בערוץ 1. יומיים לפני כן נורה פלסטיני נוסף בידי צה"ל ומת שלושה ימים אחר כך מפצעיו. דבר

מותו לא הופיע באף אחד מאמצעי התקשורת. ככלל, מקרים שבהם נפצעו פלסטינים מירי צה"ל לא דווחו כלל, גם כאשר היו אלה פציעות קשות.

דפוס דומה התגלה גם במחקר שבדק את העיתונים ומהדורות הטלוויזיה בדצמבר 2005. באותה תקופה נהרגו 22 פלסטינים, חלקם אזרחים וחלקם לוחמים חמושים, אשר לטענת ישראל נהרגו על ידי צה"ל בכוונה. רק בכ-50% מהמקרים שבהם נהרגו אזרחים דווח הדבר בעיתונות הישראלית המרכזית. ברוב המוחלט של המקרים לא זכו דיווחים אלה לכותרות, אלא הופיעו בתוך הידיעות או הכתבות בלבד.

באופן דומה לכך, התקשורת הישראלית כמעט לא דיווחה על 83 אזרחים פלסטינים שנהרגו ברצועת עזה ובגדה המערבית בתקופה שבה לחמה ישראל בלבנון (יוני-יולי 2006).

התקשורת הישראלית ממעטת אם כן לסקר אירועים שבהם נהרגים או נפצעים אזרחים בודדים, ובכך מטשטשת את הסבל של הצד השני והופכת אותו לבלתי נראה.

עקרון ההפרדה

במקרים של מבצעים צבאיים רחבים נמצא דפוס סיקור נוסף - עיקרון ההפרדה. בדפוס זה כלל הסיקור אמפטיה יחסית לקורבנות, אולם הסיקור על הפגיעה באזרחים הופרד כמעט לחלוטין, באמצעות כלי עריכה, מהפעולות של צה"ל שגרמו לסבל הזה.

כך למשל במלחמת לבנון השנייה תואר צה"ל תואר כמי שעוסק בלחימה נגד החיזבאללה, פוגע רק בתשתיות טרור ומקפיד שלא לפגוע באוכלוסיה אזרחית. הסבל הלבנוני תואר בנפרד, כאסון שנחת על אזרחי לבנון, כמו משום מקום, כאילו נפל מהשמיים. כך למשל בגיליון מעריב ב-16.7.2006: כותרת הגיליון בעמוד הראשון קבעה: **המתקפה הכבדה על בירות מתחילה להראות תוצאות * חייל האוויר המטיר מאות פצצות על העיר, ומחק את מטה החיזבאללה**. בעמוד 6 של אותו גילון הופיעה הכותרת **טעות טראגית: תשעה ילדים נהרגו בהפצצה**. בטקסט הידיעה עצמו מתברר כי בהפצצה נהרגו 21 איש. בעמוד 21 של הגיליון, תחת הכותרת **התושבים אוגרים מזון, הזרים נמלטים**, מתואר הנעשה בלבנון, תוך אי התייחסות לחלקו של צה"ל בהרס זה: הידיעה נפתחה במלים: "גשרים הרוסים, מאגרי דלק בוערים, תנועת תיירות שקפאה ביום אחד וגם ראש ממשלה משווע לעזרה. כך נראית לבנון היום". אי ההתייחסות לשאלה מי גרם להרס הגשרים ולהצתת מאגרי הדלק יוצר רושם כי על לבנון נחתה מכה משמים, כזו שאיננה נובעת מפעולות קונקרטיות של ישראל

בדומה לכך הופיעה בעמוד הראשון של ידיעות אחרונות (17.7.2006, עמ' 1) תמונת הרס קשה ותחתיה כיתוב כי מדובר בהרס ביתו של נסראללה. רק בתחתית עמוד 8 של אותו גיליון, בצירוף תמונה של אזרחים מבוהלים הרצים ברחוב הרוס, הופיעה הכותרת:

חצי מיליון איש חיו ברובע הדרומי, שבו שכנה מפקדת חיזבאללה * חיל האוויר תקף שוב ושוב את השכונה, וההרס עצום * "קחו אותנו מהגיהינום הזה", אומרים אלה ששרדו, "לא משנה לאן"

דפוס דומה נמצא בתקופת מבצע עופרת יצוקה ברצועת עזה. בעמודים הראשונים ובראשי המהדורות הוצג צה"ל כמי שעוסק אך ורק בלחימה בחמאס. העובדה שלחימה זו פגעה גם באזרחים נדחקה לעמודים האחוריים ולעומק הטקסטים. כך למשל, לקראת סוף הטקסט של ידיעה שכותרתה **צה"ל כתש, זה היום השני ברציפות את מטרות הטרור בעזה**, נאמר כי בתקיפה נהרגו גם לפחות 30 אזרחים.

התקשורת הישראלית מפרידה אם כן בין הסבל של הצד השני לבין פעולות צה״ל, ובכך מטשטשת את אחריותה של ישראל לסבל זה.

מאבק על אחריות ואשמה

מקרים נקודתיים מרובי קורבנות, הגיעו לראש הסיקור. במקרים כאלה סבב הסיקור סביב שאלת האחריות להרג האזרחים. זוהי שאלה אקוטית, משום שהיא ממסגרת את התשובה לשאלה מי אשם באירוע.

בסיקור התגלו שלושה דפוסים מרכזיים: הדפוס הראשון הוא הכחשה מכל וכל של אחריותה של ישראל לאירוע; הדפוס השני הוא אישור כי ישראל בצעה את פעולת ההרג, אך הטלת האחריות לאירוע על הצד השני, תוך הצגתו כתוצאה מצערת של מדיניות ופעולות האויב נגד אזרחי ישראל. הדפוס השלישי הוא לקיחת אחריות לאירוע והתנצלות עליו, תוך הצגת האירוע כמקרה נקודתי, שאיננו תוצר של הקונפליקט הצבאי המתמשך בין שני הצדדים ומדיניות הפעלת הכוח של צה״ל אלא נובע מטעות.

1. הכחשת אחריות

בדפוס הראשון מוכחשת אחריותה של ישראל לאירוע מכל וכל, על בסיס חקירות שנעשות בישראל, ובעיקר בצה״ל, ותוך דחייה של עמדות אחרות. כך למשל, לאחר אירוע שבו נהרגו 8 אזרחים, רובם בני משפחה אחת ברצועת עזה (13.6.2006), בנסיבות שנותרו בלתי ברורות על היום. כלי התקשורת פרסמו, בין היתר, את הכותרות הבאות:

דוח חקירה: צה״ל לא אשם בהרג המשפחה בהרג המשפחה בחוף עזה

(מעריב, 14.6.2006, עמ׳ 3)

״צה״ל לא אשם בפיצוץ בחוף עזה – וזה ודאי״ (ידיעות אחרונות, 14.6.2006, עמ׳ 2)

רק באותיות הקטנות של הידיעות ניתן היה למצוא אינדיקציות לכך שמסקנות החקירה מוטלות בספק אפילו בתוך הצבא עצמו. כך למשל בגוף ידיעה שכותרתה היתה **האסון בעזה: הממצאים בשטח מנקים את ישראל** (ידיעות אחרונות, 17.6.2006, עמ 9), נכתב: ״מקורות צבאיים בכירים ציינו אמש כי הממצאים שהעלתה ועדת החקירה אינם יכולים לשלול באופן מוחלט את האפשרות שפגז של צה״ל פגע במשפחה הפלסטינית״.

בחינה מדוקדקת של כל הפריטים העיתונאיים שפורסמו על האירוע (כ-300) מעלה כי דפוס הכחשת האחריות התאפיין בהבלטת גרסת צה״ל לאירועים והצגתה כגרסה האמינה, תוך הצנעה ואף הבעת זלזול בגרסאות אלטרנטיביות, כגון אלה של הפלסטינים, של גורמים בינלאומיים, או של גורמי אופוזיציה בישראל. ידיעות שזיכו את צה״ל הופיעו במיקום מרכזי בעמודי החדשות ובמהדורות החדשות, בכמות כפולה בכותרות ונוסחו באופן עובדתי. עומת זאת גרסאות אלטרנטיביות הוצנעו לרוב בתוך טקסט הידיעות, בעמודי החדשות הפנימיים ובעמודי הדעות.

2. הטלת אחריות

הדפוס השני, והבולט ביותר, כלל מקרים שבהם ישראל אישרה את מעורבותה בהרג אזרחים, אך הטילה את האחריות לאירוע על הצד השני, המסכן את אזרחי ישראל ומאלץ אותה לפעול. האירועים הוצגו כתוצאה בלתי נמנעת, אם גם מצערת, של פעולות הצד השני ומדיניותו. כאן בלטה גם הבחנה בין הקורבנות, שהוצגו כחפים

מפשע המשלמים את מחיר המדיניות האלימה של הצד השני, לבין הנהגת האויב, שהוצגה כמי שמשתמשת באזרחיה כמגן אנושי.

דוגמה לדפוס כזה הופיעה למשל בעקבות אירוע הרג אזרחים פלסטינים ביוני 2006. כך למשל קבעה כותרת הראשית של הארץ (4.6.2006, עמ 1), כי [שר הביטחון עמיר] **פרץ הביע צער על פגיעה באזרחים, אך אמר כי הפעולה מוצדקת: סיכלנו ירי קטיושות.** מעריב קבע בפשטות באותו יום (4.6.2004, עמ' 2) כי ההרוגים **שילמו את מחיר הקטיושות,** וכשבוע מאוחר יותר (12.6.2006, עמ' 4) כי **מתחזקת ההערכה: החמאס אחראי להריגת המשפחה.**

במקרה אחר, לאחר הריגתם של 18 אזרחים פלסטינים, הציג המגיש כתבה במהדורת החדשות (ערוץ 2, 8.11.2006), בצטטו את אלוף פיקוד הדרום דאז, יואב גלנט שאמר כי **"צה"ל משתמש בטילים רק כשאין לו דרך אחרת".** ערוץ 1 הביא אותו יום את דבריה של שרת החוץ, ציפי לבני, לפיהם: "צה"ל יצא מבית חנון והקסאמים ממשיכים, ולכן אנו נאלצים להמשיך לפעול על מנת להגן על אזרחי מדינת ישראל". למחרת (9.11.2006, ידיעות אחרונות, עמ' 4) קבעה כותרת:

ישראל: הפלסטינים אשמים

"התקלה בבית חנון מצערת, אבל הכל היה נמנע לו ירי הקאסמים היה נפסק", אומרים בלשכת ראש הממשלה

באופן דומה, במלחמת לבנון, בעקבות הפצצת צה"ל את כפר קנא בלבנון, שבה נהרגו עשרות אזרחים (30.7.2006), התגייסו כלי התקשורת, כמו במקרה הפלסטיני, להסביר מדוע הצד השני הוא האשם במות האזרחים. כך למשל הופיעה בכותרות ערוץ 1 (30.7.2006, דקה 2): **תיעוד של צה"ל מוכיח: כך נורו טילים מן העיירה קנא לצפון ישראל**. מיד לאחר מכן נשמע קצין האומר: **"הטרור עושה שימוש ציני במגן אנושי, באנשים שהם בלתי מעורבים. הוא חי מתוכם ותוקף מתוכם אזרחים"**. ערוץ 2 (30.7.2006, דקה 1) נשמע כמעט אותו הדבר: הוא פתח את המהדורה במלים: **המערכה בצפון ממשיכה לגבות מחיר כבר. היום משלמים אותו בעיקר כפריים לבנונים, שמשמשים מגן חי למשגרי הקטיושות**. מסגור דומה נמצא ביום שלמחרת בכותרות כל העיתונים.

אותו סוג של סיקור נמצא גם כאשר פגע צה"ל ב-43 אזרחים פלסטינים שמצאו מקלט מההפגזות בבית ספר של האו"ם ברצועת עזה, בעת מבצע עופרת יצוקה (6.1.2009). התקשורת הישראלית הציגה את האירוע בהרחבה, כאשר במרכז הסיקור עמדה טענת הצבא כי הירי היה תגובה לאש מרגמות שנורתה מבית הספר. כך למשל דיווח על האירוע ערוץ 1 (6.1.2009, דקה 3): "צה"ל עשה בדיקה ראשונית שהעלתה שמתוך בית הספר הזה ירו מרגמות לעבר כוח של צנחנים. הכוח השיב אש, גם כאן מרגמות, פגע בבית הספר – וזאת היתה התוצאה. [...] הם ביצעו את הירי, ולכן הם גם נהרגו בתגובה, ובכוונה [...] הם גם הקיפו את עצמם בהרבה מאוד אזרחים – מתוך מחשבה שהם לא ייפגעו. צריך להבין, בצה"ל לא היו רוצים, כמובן את האירוע".

בכל המקרים שנבדקו, הרוב המוחלט של הכתבים והעורכים בתקשורת הישראלית לא ערערו על הגרסה לפיה הירי היה תגובתי. הם הצניעו גרסאות אלטרנטיביות לאירועים ולא ביצעו בדיקה עצמאית על האירוע. הנרטיב הדומיננטי של התקשורת הצדיק בעקיפין את ההרג, תוך טענה כי האויב משתמש באוכלוסייה אזרחית כמגן חי. הטיעון כי האלטרנטיבה המוסרית בדילמה האם לתקוף כאשר אזרחים משמשים כ"מגן אנושי" היא לא לתקוף לא נמצאה בסיקור.

עם זאת, בשולי השוליים של הסיקור, במקרים בודדים מאוד ובעיקר בעמודי הדעות, נמצאו דעות המתנגדות למדיניות הישראלית המצדיקה את הירי כתגובתי. כך למשל כתב הפרשן אורי משגב (ידיעות אחרונות, 7.1.2009, עמ' 7) בגוף הטקסט כי "אי אפשר לפתור [את התקיפה] במשיכת כתף ולומר שמדובר ב'תקלה מבצעית' או לשלוף אוטומטית נימוקים צדקניים. [...] המינימום שהתבקש מישראל הרשמית הוא הבעת צער עמוק על מותם של אזרחים חפים מפשע. במקום זאת קיבלנו את הודעת דובר צה"ל כאילו מדובר ב'ירי תגובתי' מאחר ש'ככל הנראה נורו מבית הספר פצצות מרגמה'. אבוי לנו אם מידת הוודאות הנדרשת כדי להחריב בית ספר על יושביו היא 'ככל הנראה'".

גם ביקורת בתוך הצבא עצמו על מדיניות הירי ברצועת עזה הוצנעה מאוד ולא הגיעה לראשי הכותרות הראשיות. כך למשל כתב הפרשן הצבאי של הארץ, עמוס הראל (24.4.2009, עמ' 1) ביחס למבצע "עופרת יצוקה" כי "יש דווקא מח"טים הטוענים (בלחש, כדי שהרמטכ"ל לא ישמע) שמדיניות הפתיחה באש היתה מופרזת ומתירנית מדי. לא כל הקצינים מסכימים עם הנחת היסוד, שלפיה כל התחשבות נוספת בחיי אזרחים פלסטינים היתה עולה הכרח בהרג חיילים רבים". מידע מסוג זה לא הגיע לכותרות.

3. קבלת אחריות

במקרים בודדים, בעיקר באירועי הרג רבי נפגעים, נטלה ישראל אחריות מלאה על האירוע. במקרים שכאלה, האירועים הוצגו במרכז הסיקור כטעות ולוו בהתנצלות. כך למשל במקרה שבו הרג הצבא ברצועת עזה 19 אזרחים פלסטינים, רובם בני משפחה אחת (8.11.2006). כלי התקשורת דיווחו על כך בראש החדשות תחת כותרות כגון:

אולמרט ופרץ: מצטערים (מעריב, 9.11.2006, עמ' 1)

טעות דמים (ידיעות אחרונות, 9.11.2006, עמ 1)

בישראל מתנצלים וחוקרים את האירוע (ערוץ 1 8.11.2006, פתיחת המהדורה)

הבלטת ההתנצלות יוצרת את הרושם שמדובר במקרה בודד ונקודתי, ולא פועל יוצא של סכסוך מתמשך ומדיניות מתמשכת. ביקורת על ההתנצלויות, וטענה כי הן מסתירות מאחוריהן מדיניות מכוונת, הופיעו רק במאמרי דעה. כך למשל, בעקבות האירוע, כתב הפרשן גדעון לוי בעמוד הדעות של הארץ (12.11.2006, עמ' ב1): "מי שזורק גפרורים בוערים לתוך יער, אינו יכול לטעון שלא התכוון להעלותו באש, ומי שמפגיז בתותחים שכונות מגורים, אינו יכול לטעון שלא התכוון להרוג אזרחים תמימים".

גם כאשר הוצגה ביקורת על אירועים אלה במאמרי הדעה, הם התמקדו לרוב בהתייחסות לשאלות אינסטרומנטליות ולא מוסריות. כך למשל במאמרו של הפרשן הצבאי עמיר רפפורט (מעריב, 11.6.2006, עמ 7), לאחר מקרה שבו נהרגו 8 אזרחים בהפצצה של צה"ל. באותיות הקטנות של הפרשנות נאמר: "לאור מימדי האסון והנזק ההסברתי הכבד שנגרם לישראל, שהיה צפוי, יש לבחון את התבונה בשימוש שנעשה בירי ארטילרי. או חוסר התבונה. במיוחד לאור העובדה שממלא ירי תותחים לא מסוגל לשתק קסאמים, כפי שגם מוכחים אפילו המחקרים הצבאיים".

כמו כן עשו כלי התקשורת הישראלים במקרים שכאלה שימוש רב במושג "טרגדיה". מושג זה רומז באופן קונוטטיבי לתוצאה של כוח טבעי, גורל, ומשמש להסרת האחריות על יוצר ה"טרגדיה", הבלתי-נמנעת-כביכול.

ועוד, הדגש על "טעויות ישראליות" שאיננה מבוצעת בכוונה תחילה, לעומת "שימוש מכוון באזרחים", הבנה את הערבים ככאלה שאינם מקנים ערך לחיי אדם, אלימים ופרימיטיביים, בניגוד לישראל "בת התרבות" והנעלה-מוסרית-כביכול. ההתנצלות וקבלת האחריות הוצגו כדרך שבה נוהגים אנשים "תרבותיים", בעוד שהפלסטינים הוצגו כ"חסרי תרבות".

התקשורת הישראלית מצניעה אם כן את אחריות צה"ל להרג אזרחים ומאמצת תמונת עולם לפיה היא איננה אשמה בכך: היא כלל איננה מעורבת, היא פעלה רק במצב של אין ברירה, או שהיא טעתה ומתנצלת. בכל מקרה אין הטלת ספק בעצם המוסריות של פעולות שגרמו להרג אזרחים. מידע אלטרנטיבי, המערער על תפיסת העולם הזו, מופיע בעיתונות אך נדחק לשולי הסיקור.

ההישענות על דו"צ

המחקר מעלה כי הגורם המרכזי שמשפיע על כלי התקשורת בבחירה בין המסגורים האפשריים לאירועי הרג אזרחים הוא דובר צה"ל (ראו גם פרק א'). במלים אחרות, מסגורי הסרת האחריות, הטלת אחריות או קבלת אחריות, שהציעו דוברים רשמיים של הצבא, אומצו באופן בלתי ביקורתי ובלתי חקרני על ידי כלי התקשורת. כלי התקשורת לא ערכו כמעט תחקירים עצמאיים על מקרים של הרג אזרחים, והצניעו מאוד מקורות אחרים - כגון מקורות פלסטיניים או בינלאומיים וגורמי אופוזיציה בישראל. אפילו ציטוטים של גורמי צבא שהתנגדו לעמדה הרשמית של דו"צ כמעט ולא הופיעו. כך למשל, ב-75% מהידיעות על הרוגים פלסטינים שנבדקו בדצמבר-ינואר 2005, היה דובר צה"ל מקור המידע היחידי שהוצג בכתבה, ועמדתו התקבלה ללא עוררין.

במקרים שבהם צה"ל שינה את גרסתו, שינו גם כלי התקשורת את גרסתם. כך למשל במבצע עופרת יצוקה, עת הופגז ביתו של הרופא דר' עז-א-דין אבו עייש, שהיה פעיל בכינון דו-קיום בין ישראלים לפלסטיניים, ושלוש מבנותיו נהרגו (16.1.2009) בהפגזת טנק צה"לי. האירוע זכה לבולטות רבה בתקשורת הישראלית. דוברים צבאיים, כמו מפקד החטיבה שלחמה באזור, טענו תחילה כי מהבית נורתה אש צלפים, וכלי התקשורת נתנו ביטוי רחב למסגור זה. בהמשך טענו כלי תקשורת, בהסתמך על גורמים צבאיים, כי הבית נפגע מירי של החמאס ולא של צה"ל. ערוץ 1 הציג נרטיב זה בראש מהדורתו (18.1.2009) ולמחרת הצטרפו אליו העיתונים היומיים. כמעט שלושה שבועות מאוחר יותר, ובלחץ עובדות שהביאו פעילי שלום, אישר צה"ל כי המשפחה נפגעה מירי של טנק צה"לי. הסיקור של הודעת דובר צה"ל (4.2.2009), הופיע רק בעמודיהם האחוריים של העיתונים, אז גם מוסגר האירוע כ"**הטרגדיה של הרופא הפלסטיני**" (*מעריב*, 5.2.2009, עמ' 4).

דפוס סיקור דומה בא לידי ביטוי גם סביב אירוע נוסף שזכה לבולטות גבוהה יחסית, שבו מתה אזרחית פלסטינית בהפגנה בבלעין שבגדה המערבית (1.1.2011). במלחמת הגרסאות, שהתפתחה בין צה"ל לפלסטינים באשר לנסיבות מותה, אימצו כלי התקשורת הישראלים במרכז סיקורם את העמדה הצבאית. כך למשל היתה כותרתה של כפולת עמודים שעסקה באירוע (מעריב, 2.1.2011, עמ' 13-12)

מות המפגינה: מלחמת הגרסאות

מה גרם למותה? * הפלסטינים טוענים: כתוצאה משאיפת גז מדמיע שירו חיילים בבלעין * צה"ל טוען: היא שוחררה לביתה במצב טוב. הפלסטינים מסרבים להעביר את הדוח הרפואי. כנראה שיש להם מה להסתיר

גרסאות הפלסטינים תוארו בכותרות העיתונות הישראלית כתעמולה שקרית וניצול ציני של אירוע מעציב לצורך עיוות המציאות כ**פרובוקציה של מוות** (מעריב, 4.11.2011, עמ' 3), **פיברוק** (*ידיעות אחרונות*, 14.1.2011, עמ 1) ו**כלי לצרכי תעמולה** (*ידיעות אחרונות*, 14.1.2011, עמ 1).

באופן דומה, לנוכח הריגתם של שלושה נערים לא חמושים, פתח ערוץ 2 (9.4.2005) את המהדורה במלים: **"רצועת עזה שוב מתחממת היום. חיילי מוצב על גבול מצרים ירו הערב למוות בשלושה נערים מבריחים שניסו לחצות את הגבול".** רק ערוץ אחד (ערוץ 10 10.4.2005), הציג גם גרסאות פלסטיניות, לפיהן הנערים שיחקו כדורגל במקום. ורק עיתון אחד (הארץ 18.4.2005, עמ' 1) פרסם את תוצאת התחקיר של צה"ל, לפיו הכוח הפגין שיקול דעת מוטעה וירה על מנת להרוג, למרות שניתן היה לראות כי הנערים לא היו חמושים. חוץ מידיעה זו הוזכר התחקיר רק בשלוש כתבות שהופיע במוספי סוף השבוע, הרחק מעמודי החדשות.

התקשורת הישראלית נשענת, אם כן, בדיווחיה על אזרחים של הצד השני שנהרגו בידי צה"ל בעיקר על ההודעות הרשמיות של דובר צה"ל. כאשר מידע אחר, למשל כזה המגיע מהפלסטינים, עומד לרשות התקשורת היא מציגה אותו בשוליים, תוך ביקורת ואי-אמון רב.

סיכום הפרק

הנרטיב הדומיננטי שמציעה התקשורת הישראלית ביחס להרג אזרחים קובע כי הצבא הישראלי נמנע ככל יכולתו מפגיעה בחפים מפשע. הדומיננטיות של הנרטיב ודחיקתם של נרטיבים אלטרנטיביים מבוססים על משחק מורכב של הבלטה מחד גיסא, והצנעה והדחקה מאידך גיסא. משחק מורכב זה נעשה בעיקרו על ידי החלטות כגון: מה יקודם לכותרת ומה יוותר באותיות הקטנות בגוף הטקסט? מה יופיע בעמודים הראשונים ובראש מהדורות החדשות ומה בעמודים האחוריים ועמוק בתוך מהדורות החדשות? מה יוצג כחדשות, כמידע קשה, ומה כפרשנות או דעה?

המחקר מגלה כי כמה דפוסים של סיקור עיתונאי מופעים לאורך זמן. ראשית, התקשורת הישראלית מרבה להתעלם ממקרים של נפגעים בודדים. שנית, במקרים של מבצעים צבאיים רחבי היקף, שבהם יש מספר נפגעים רב בצד השני, היא נוהגת ליישם את עיקרון ההפרדה, לפיו הרג אזרחים מוצג במנותק מפעולות צה"ל, כאילו כוח עליון, ולא פעולות הצבא, הוא שהביא לפגיעה באזרחים. ושלישית, במקרים נקודתיים מרובי נפגעים, היא עוסקת בשאלת האחריות והאשמה, לרוב, תוך הטלת האחריות להרג על הצד השני. במקביל קיימים, במקרים נקודתיים מסוימים, שני מסגורים אחרים. האחד, שמכחיש לחלוטין את מעורבותה של ישראל באירוע והשני הוא לקיחת אחריות והתנצלות עליו. בכל המקרים הללו ישנה הבעת צער על מות האזרחים, אך אפילו במקרים של קבלת אחריות מלאה אין קישור ממשי בין עצם האירוע הנקודתי לבין ההקשר הצבאי הרחב שגרם לו.

אופן סיקור זה מטשטש, אם כן, את אחריותה של ישראל לאלימות ובמקרים אחדים הופך פעולות אלימות של פלסטינים, המבקשים לנקום הרג של אזרחים לבלתי מובנות. הוא מהווה חלק מהנרטיב הרחב לפיו ישראל איננה אשמה בסכסוך ובאלימות משום שהיא רק מגיבה לאלימות של הצד השני. הוא גם ממסגר את ישראל כמדינה תרבותית, ככזו שאיננה פוגעת באזרחים, או פוגעת בהם, אך רק בטעות והיא מתנצלת על כך.

באופן ברור מבוססים המסגורים הנובעים מהנרטיב הדומיננטי, שבהם משתמשים כלי התקשורת באירועים שונים של הרג אזרחים, על עמדת הצבא והודעות דובר צה"ל. כלי התקשורת נמנעו מעריכת תחקירים עצמאיים, ודחו – פעמים רבות בזלזול - מקורות מידע אלטרנטיביים לאלה של הצבא.

בה בעת נמצאו בתקשורת הישראלית לאורך כל תקופת המחקר קולות שאתגרו את המסגורים הדומיננטיים והטילו בהם ספק, כמו גם דיווחים על התנגדות פנימית בצה״ל בפעולות שהביאו להרג אזרחים. קולות אלה נדחקו באופן קבוע לאותיות הקטנות, והובלעו בעמודי החדשות הפנימיים ובסופי מהדורות החדשות. בחלק גדול של המקרים הקולות הללו הופיעו במדורי הדעות והפרשנות של העיתונים, ובכך מסגרו את הנאמר בטקסט כ״עמדות״ ולא כ״עובדות״.

פרק ד': "מתי עוצרים?" סיקור הפסקות אש

בסופו של דבר מה שראינו כאן הוא עוד מבצע מוגבל עם מטרות מוגבלות. צמרת מדינית מיליטנטית, שמשלימה עם העובדה שאי אפשר ואולי לא כדאי למוטט את שלטון החמאס, יוצאת למבצע שנגררת אליו קצת יותר ממה שרצתה ומגיעה למה שרצתה בדיוק - רווח של זמן בהפסקת האש, עד לעימות הבא.

(עמנואל רוזן, הפרשן המדיני של ערוץ 10, 21.11.2012, דקה 2)

פתח דבר

ניתוח של סיקור של רגעי מפגש בין תהליכים צבאיים לתהליכים מדיניים מאפשר להשוות את היחס התקשורתי אליהם: לבחון את עוצמתו של כל אחד משדות השיח הללו לעומת השני, את הקשרים המורכבים ביניהם ואת האופן שבו מובנה היחס בין הביטחוני למדיני בתקשורת. שאלות אלה הן חיוניות, משום ששני סוגי התהליכים אינם מנותקים זה מזה ומתנהלים בעת ובעונה אחת, אבל מוצגים פעמים רבות כשייכים למרחבים שונים (ראו פרק א' וכן פרק ה' בהמשך). כך למשל אחראים עיתונאים שונים על התחום הביטחוני (כתבים ופרשנים צבאיים) ועל התחום המדיני (כתבים ופרשנים מדיניים), גם אם בפועל הם חודרים לא אחת אלה לתחומיהם של אלה.

רגעי מפגש מסוג זה באים לידי ביטוי במקרים של מאמצים מדיניים להשגת הפסקת אש בעת התפרצות חריפה של אלימות (מלחמה או מבצע צבאי). אלו הם מגעים מדיניים ברמת המיקרו, המיועדים להשגה מיידית של רגיעה ואינם מיועדים להגיע להפסקת הסכסוך עצמו. הם שונים ממאמצים מדיניים ברמת המאקרו, המיועדים להשיג פתרון מדיני-ביטחוני לסכסוך ולהביא להפסקת הקונפליקט (ראו פרק ה').

במחקר על דיונים לקראת הפסקות אש נמצא, כי כלי התקשורת נטו להציג את התהליך הצבאי והתהליך המדיני כמנוגדים זה לזה ומתנגשים זה בזה. במסגרת דפוס סיקור זה, נמצאה העדפה ברורה לעיסוק בסיקור פעולות אלימות משני הצדדים על פני עיסוק במאמצים המדיניים להרגעתה. העדפה זו באה לידי ביטוי בהבלטה רבה יותר של המרכיב הצבאי על פני ניסיונות מדיניים.

המחקר גם מראה כי מאז מלחמת לבנון השנייה ב-2006 חל שינוי ביחסה של התקשורת לניסיונות מדיניים להגיע להסדרי הפסקת אש. במלחמה, ובעיקר בראשיתה, נטו כלי התקשורת להדיר ניסיונות כאלה ממרכז הסיקור. כאשר הוצגו, הם מסוגרו בחוסר אמון בולט, ובעיקר ככאלה המונעים מצה"ל להשיג הכרעה צבאית בעימות (אף כי פעם אחר פעם חושף הסיקור התקשורתי של האירועים את חוסר היכולת להגיע להכרעה שכזו).

במבצעים הצבאיים שלאחר לבנון – "מבצע עופרת יצוקה" (דצמבר 2008-ינואר 2009) ו"מבצע עמוד ענן" (נובמבר 2012) - העיסוק בשאלת הפסקת האש החל כבר עם תחילת המבצע והיא מוסגרה באופן חיובי יותר. ניתן להציע כי הביקורת הציבורית הקשה לאחר מלחמת לבנון על הסירוב הישראלי המתמשך הגיע להפסקת אש, שעלה בקורבנות רבים משני הצדדים (ועדת וינוגרד 2006), קשורה למצב זה. בחלק מהסיקור הופיע באופן גלוי וישיר טיעון זה, לפיו לקחי הסיקור של ניסיונות הפסקת האש במלחמת לבנון מחייבים התבוננות חדשה על הנושא.

ברמה עמוקה יותר נראה כי ניתן לטעון כי השינוי בסיקור משקף מצב בו חלק מאנשי התקשורת הפנימו את מגבלות הכוח הצבאי ופנו להציע תמונות עולם הכוללת מערך מורכב יותר של אינטרסים מאשר "לנצח במלחמה". אולם, השילוב בין אי אמון באופציה המדינית, שבה נדון בפרק הבא, ואמון מוגבל באופציה

הצבאית, שאותו ניתן לראות בעת דיונים תקשורתיים על הפסקות אש, יוצר חוויה כללית של ייאוש, לפיה אף פתרון איננו אפשרי. המסקנה הבלתי נמנעת ממסגור כזה הוא שלא ניתן לפתור את הסכסוך בשום דרך, שגורלו להתקיים לנצח.

האופציה הצבאית מול האופציה המדינית: הבלטה

בחינת ההבלטה של ניסיונות להפסקת אש בעת הסלמה באלימות (עיסוק מדיני ברמת המיקרו) מאז 2005 חושפת כי היא השתנתה במהלך השנים, כאשר השינוי חל לאחר מלחמת לבנון השנייה. במלחמה, המו"מ להפסקת אש הופיע בסיקור מעט מאוד ובשלב מאוחר יחסית במלחמה. לעומת זאת במבצעים שלאחר מכן, ("מבצע עופרת יצוקה" בדצמבר 2008-ינואר 2009 ו"מבצע עמוד ענן" בנובמבר 2012) המו"מ המדיני נידון בכותרות כבר בימיו הראשונים של המבצע הצבאי.

במהלך כל תקופת מלחמת לבנון העלו גורמים בינלאומיים שונים הצעות מדיניות להשגת רגיעה. הדיון בהצעות אלה הופיעו בעיקר בעמודים הפנימיים של העיתונים ועמוק בתוך מהדורות החדשות, ונבלע בתוך שפע הכותרות שסיקרו את הלחימה. רק כ-1,000 מתוך כ-9,000 הפריטים העיתונאיים שעסקו במלחמה, התייחסו לתהליכים מדיניים. ההתייחסות זו הופיעה ברוב המוחלט של המקרים באותיות הקטנות של הידיעות, בעוד שכותרותיהן הוקדשו לעניינים צבאיים. נמצאו רק כ-40 מקרים שבהם הגיע המאמץ המדיני לראשי המהדורות ולכותרות בעמודים הראשונים.

בחינת הסיקור של מלחמת לבנון הראה כי מידת הבולטות שקיבלה האופציה של הפסקת אש היתה תלויה באופן מוחלט בהתרחשויות במישור הצבאי: בימים שבהם הלחימה התנהלה "כשגרה", התקרב הדיון המדיני לקדמת העיתונים ומהדורות החדשות. לעומת זאת, בימים שבהם נראה היה כי ישראל סופגת תבוסות בקרבות הצבאיים, נעלמו הדיווחים המדיניים לטובת עידוד של המשך הלחימה.

בניגוד להדחקה המאסיבית של המו"מ להפסקת אש שהופיעה במלחמת לבנון, ב"מבצע עופרת יצוקה" הופיעו הניסיונות להפסקת אש גם בכותרות העיתונים, אם כי עדיין באופן מצומצם יותר מאשר הסיקור של פעולות הצבא. כמו במלחמת לבנון, העיסוק בנושא לא החל מיד עם פרוץ הקרבות, אלא ימים אחר כך. הדיונים על הפסקת האש הגיעו לכותרות המרכזיות בעיקר כשבועיים לאחר פרוץ הקרבות, אז העלה שר החוץ הצרפתי, ברנאר קושניר, הצעה להפסקת אש הומאניטארית שתימשך 48 שעות. כלי התקשורת סיקרו את ההצעה בהבלטה בכותרותיהם וקיימו דיון מעמיק ורציני ביתרונותיה ובחסרונותיה.

כארבע שנים אחר כך, במבצע "עמוד ענן" הופיעה האופציה המדינית כבר ביום הראשון למלחמה, אם כי בשולי החדשות בלבד. כך למשל עסקו ערוצי הטלוויזיה ביום הראשון לפרוץ הקרבות (14.11.2012) בסוגית הפסקת האש יותר משעה אחרי פתיחת מהדורותיהם. כי אחרי הכל, כפי שניסח זאת הפרשן עמנואל רוזן (ערוץ 10, 14.11.2012, דקה 25): "זוהי שעת הקונצנזוס, כמו בכל מלחמה [...] אנחנו מכירים את זה גם ממלחמות קודמות".

עם זאת, כבר החל מהיום השני של המבצע הופיעה האופציה של הפסקת הלחימה בכותרות, אם כי באופן בולט פחות מאשר באופציה הצבאית. כך למשל בערוצי הטלוויזיה, מתוך כשבע כותרות בממוצע בפתיחה של כל אחת ממהדורות החדשות, כשלוש עד ארבע הוקדשו לפגיעה בעורף הישראלי, כשתיים עד שלוש לפעולות צבאיות

ואחת להיבטים מדיניים. הכותרת המדינית לא הופיעה אף פעם ככותרת הראשונה. כך, למשל בכותרות המהדורה הבאה (ערוץ 10, 16.11.2012):

והערב בכותרות:

- "עמוד ענן" היום השלישי: בפעם הראשונה נורו רקטות לירושלים.

- מאות רקטות שוגרו לדרום, צה"ל תוקף בעזה.

- בצהריים עוד שיגור לתל אביב.

- 20,000 חיילי מילואים גויסו בצו 8, ברק שוקל לגייס עוד.

- ראש ממשלת מצרים ביקר בעזה, הדרך להפסקת אש עדיין ארוכה.

- שמואל שארף, ששכל את רעייתו בנפילת הגראד בקריית מלאכי, מדבר.

- סקר חדשות 10, תמיכה מוחלטת של הציבור במבצע, נתניהו מוביל באמון הציבור.

- תל אביב אמש אחרי האזעקה, מודאגים וחוגגים.

האירועים המדיניים מאוזכרים אם כן בסיקור, אבל נבלעים במידה רבה בתוך שפע הכותרות הצבאיות וסיקור העורף הישראלי. עצם היחס הזה מעביר את המסר כי המרכיב האלים בסכסוך מהותי יותר מאשר המדיני. הוא מבנה תמונת עולם מאיימת ומפחידה, שבה הסכנה נמצאת בכל.

האופציה הצבאית מול האופציה המדינית: אופן ההצגה

היחס לאלימות ולניסיון לעוצרה באמצעים מדיניים, אינו בא לידי ביטוי רק בהבלטה של אחת על פני השני, אלא גם באופן שבו מוצג כל אחד מהרכיבים הללו. ניתוח הייצוג מעלה כי התקשורת הישראלית מייצגת לרוב את פעולות הצבא מחד ואת הניסיונות הגעה לרגיעה מאידך כהפכים המוציאים זה את זה. לעתים רחוקות יותר המימד הצבאי מוצג כתנאי הכרחי להשגת הסדר מדיני.

במלחמת לבנון מוסגרה האופציה המדינית כבלתי רצויה, בשל העובדה שהיא מגבילה את חופש הפעולה הצבאי, מפריעה לצה"ל "לסיים את העבודה" ומונעת הכרעה צבאית. סיקור מסוג זה הופיע ברוב 40 הכותרות שעסקו ישירות במו"מ להפסקת אש. כך, למשל, נכתב בכותרת מעריב (19.7.2006, עמ' 2):

הסדרה מדינית – כך קוראים עכשיו בצבא למה שצפוי בסוף המבצע * אבל השאלה מתי תגיע ההסדרה עדיין פתוחה * "אני צריך כמה שיותר זמן", אומר תת אלוף גל הירש, האיש שחולש על מבצע ענק לפירוק מערך אדיר מימדים שהקים חיזבאללה

באופן דומה סיקרו העיתונים את ערב סיום המלחמה. כותרתו הראשית של *ידיעות אחרונות* ביום זה (13.8.2006, עמ' 1) היתה: **מחר בבוקר: הפסקת אש. צה"ל במירוץ להשגת יעדים אחרונים בלבנון.** וכך גם בעמוד השער של *מעריב* באותו היום:

מעריב
ישראל חזקה
הפסקת האש תיכנס לתוקף מחר ב־08:00 בבוקר
מלחמה עד הרגע האחרון

לנוכח הרצון לאפשר לצבא להשיג יעדים צבאיים, לעתים קרובות הוצגה השגתו של הסדר מדיני כמנוגדת לאינטרס הישראלי. כך למשל בכותרת (מעריב 2.8.2006, עמ' 11): **הישג דיפלומטי לישראל באיחוד האירופי: שרי החוץ התנגדו להצעה לקרוא להפסקת אש מיידית בלבנון.**

קולות שסתרו נרטיב זה הופיעו רק בשולי השוליים, בעיקר בעמודי הדעות. כך למשל כתב הפרשן אהוד אשרי (הארץ, 23.7.2006, עמ' 3 חלק ב'): "זמן – מספר הימים/ השבועות/ החודשים הדרושים ל'ניצחון'. משום מה ההנחה היא שהוא פועל לטובתנו [...] 'יש לכם זמן', אומרת הממשלה לצבא בניסיון להוכיח שהפעם 'נותנים לצה"ל לנצח'; 'זה לוקח זמן', אומר צה"ל כדי להסביר את המשך שיגור הטילים. מאחר שאף אחד לא יודע מהו 'ניצחון', לעולם לא יהיה מספיק זמן".

בשולי הסיקור נמצא גם מסגור נוסף, לפיו פעולות צבאיות הן תנאי הכרחי (גם אם לא מספיק) להשגת הסדר מדיני. כך למשל בפתיחת מהדורת מבט (ערוץ 1, 7.8.2006, דקה 1), שבה נראה ראש הממשלה אז, אהוד אולמרט, אומר לחיילים בלבנון: "**ככל שהמכה שאתם תיתנו יותר חזקה, ככה יהיו תנאים יותר טובים להסדר העתידי**". ואילו בעמוד ענן הציע הפרשן אמנון אברמוביץ כי היציאה למבצע הצבאי נועדה להשיג "הפסקת נשק אמתית וארוכת טווח" (ערוץ 2, 16.11.2010, דקה 25).

שאלת קיומה של אופציה של הפסקת אש ומידת ההפרעה שהיא גורמת לצבא הופיעה גם בסיקור מבצע עופרת יצוקה ברצועת עזה. גם כאן מוסגרה לרוב הפסקת האש כמסכנת הישג צבאי אפשרי. כך למשל היתה הכותרת הפותחת במבט (ערוץ 1, 30.12.2008, דקה 1):

ארבע ימים להתקפת צה"ל על עזה ויוזמה מדינית עולה על השולחן. ההצעה: הפוגה הומניטארית. המטבחון המשולש דן כעת בהצעה שגוררת לא מעט התנגדויות. הרקע עדיין ההכנות למהלך קרקעי. מה יקרה קודם?

באופן דומה הצגת שתי אופציות הפעולה – הצבאית והמדינית זו לצד זו – הופיעה בעמוד הראשון של *מעריב* (1.1.2009). העמוד מבטא היטב את הסיקור בתקופת "מבצע עופרת יצוקה": הבולטות של המרכיב הצבאי על פני המדיני (ושימו לב לצילום וליחס בין כל הכותרות בעמוד), הופעתו של המרכיב המדיני בכותרת, הצגת שתי האופציות זו מול זו ומסגור הבחירה בהן כ"צומת".

הדיון בהפסקת האש נערך תוך אזכור חוזר ונשנה של מה שנתפס בדיעבד כטעות - דחיית הסדר הפסקת האש בעת המלחמה בלבנון. בניגוד לסיקור אז, הסיקור ב"מבצע עופרת יצוקה" כלל והבליט גם קולות של תומכים בהסכם הפסקת אש, ולא רק של מתנגדים לו, שדרשו להכניס כוחות צבא רגליים לתוך הרצועה.

נימוקי התומכים היו דומים לאלה שהופיעו במלחמת לבנון, שעיקרם הענקת יכולת לצבא להשיג הכרעה צבאית. קולות בעד הפסקת אש עסקו באופנים שונים במגבלות הכוח. במסגרת זו עלתה השאלה האם ניתן בכלל להגיע להכרעה צבאית? האם לצה"ל "בנק מטרות" מספיק לפעולה? מה המחיר של המשך הלחימה במונחי חיי ישראלים (חיילים ואזרחים)? מה המחיר של המשך הפעולה במונחים של תמיכה בינלאומית ומה החשיבות של תמיכה בינלאומית שכזו? האם יש קשר בין המשך הלחימה לשיקולים פוליטיים פנימיים? ועוד. כמעט לא נמצא דיון בשאלות מוסרית והומאנית של המשך הלחימה. בסופו של דבר, למרות הקולות המתנגדים, כאשר החליטה

הממשלה לדחות הצעות מדיניות שעלו על השולחן, התקשורת דיווחה על כך באופן יבש ועובדתי, מבלי להעביר על כך כל ביקורת.

דפוסי סיקור דומים נמצאו גם ב"מבצע דין וחשבון". כך למשל בדיון שהתנהל באולפן ביום פרוץ המלחמה (ערוץ 2, 14.11.2012, דקה 75):

המגיש: שאלת המפתח היא מתי עוצרים, אם החמאס מבקש הפסקת אש?

פרשן צבאי: אם הדיאלוג הוא צבאי אז רק כשהיריב לא יכול להמשיך. אבל יש לחצים אחרים. כל עוד הלחצים נסבלים צריך להמשיך. כל זמן שיש בנק מטרות צריך להמשיך לפגוע בכל היכולות, לרדד, באופן זה תיווצר הרתעה. מבצע קצר הוא לא יעיל, ולא עושים כל שבועיים. צריך להמשיך כמה שאפשר [...]

הפרשן לענייני ערבים: אני לוקח עמדה הפוכה לחלוטין [...] אם יש אפשרות תוך יום יומיים לסיים, נראה לי לא רע לגמרי; מכה חזקה זה מספיק.

הדיון כאן, כפי שניתן לראות לא נסוב על יתרונותיה של הפסקת האש, אלא על חולשותיה; הוא נע סביב שאלת יתרונותיו של מבצע ארוך לעומת אלה של מכה קצרה ויעילה.

בנוסף, הוצגה הפסקת האש כיוזמה של החמאס, ולכן כמשרתת לכאורה את האינטרסים שלו יותר מאשר אינטרסים ישראליים. בהקשר זה הודגשו מאוד גם המעורבות של מנהיגי מצרים וטורקיה בניסיוניות להגיע להסדר. פעמים רבות מוסגרה הפסקת האש ככזו הנכפית, או עלולה להיות נכפת, על ישראל. בהקשרים אלה הודגש גם הצורך הישראלי בלגיטימציה בינלאומית למבצע. כך למשל בכותרות הבאות, שהופיעו בערוצי הטלוויזיה בהצגת כותרות מהדורת החדשות (דקה 1):

ארדואן בפסגה עם מורסי ומשעל בקהיר כדי לקדם הפסקת אש (ערוץ 2, 17.11.2012)

המגעים להפסקת אש: אובמה מגבה את ישראל: "אין אף מדינה על פני כדור הארץ שהייתה מוכנה לסבול ירי טילים על אזרחיה" (ערוץ 2, 18.11.2012)

הצטמצמו הפערים במו"מ בקהיר, הנשיא אובמה הקציב 48 שעות לסיומו (ערוץ 10, 18.11.2012)

אולטימאטום ישראלי לחמאס: הפסקת אש עד מחר או פעולה קרקעית (ערוץ 10, 2012.19.11)

התקשורת הישראלית מציגה, אם כן, בכותרותיה משאים ומתנים להפסקת אש ככאלה הפוגעים ביכולתו של צה"ל להגיע לפתרון צבאי של הסכסוך, ולכן כמנוגדות לאינטרסים הישראליים. בה בעת היא רואה בהן רק ככאלה המשיגות פסקי זמן, שברור כי לאחריהן שוב תפרוץ האלימות.

סיכום הפרק

המחקר מגלה כי במרכז הסיקור של התקשורת הישראלית מתקיים דפוס קבוע לפיו התפרצות של אלימות וניסיונות להפסיקה מוצגות כשתי אופציות הסותרות זו את זו; התקשורת מבליטה את האופציה הצבאית על פני האופציה של הפסקת אש; ומציגה פעמים רבות את הפסקת האש כמנוגדת לאינטרסים של ישראל.

עם זאת, נמצא גם שינוי באופן הסיקור. במלחמת לבנון, התקשורת הציגה קו כמעט אחיד, שעיקרו התנגדות להפסקת אש לנוכח הטענה כי היא תמנע מהצבא להשיג הכרעה צבאית, והדירה את הדיון בנושא עד שלב

מאוחר של הלחימה. במבצעים הצבאיים שאחרי המלחמה כבר הופיעה האופציה של הפסקת אש עם תחילת הקרבות, אולם בבולטות פחות גדולה מזו שניתנה למהלכים הצבאיים.

בחלק מהמקרים הוסבר השינוי כתוצאה של "הלקח" שלמדה התקשורת מאופן סיקורה הבלתי ביקורתי את מלחמת לבנון. ברמה עמוקה יותר נראה כי לפחות חלקים רחבים מאנשי התקשורת הפנימו את מגבלות הכוח הצבאי והפנימו את קיומו של מערך אינטרסים מורכב יותר מאשר "לנצח במלחמה". במובן זה, השינוי בתקשורת הישראלית מהווה צעד בכיוון חיובי עבור אלה הסבורים כי קונפליקטים צריכים להיפתר במו"מ מדיני. עם זאת זהו צעד קטן בלבד, שכן כפי שראינו, האופציה הצבאית (ראו פרק א), היא עדיין זו העומדת במרכז הסיקור התקשורתי של הסכסוך.

פרק ה': "ידנו מושטת לשלום, אבל" - סיקור ניסיונות להסדר מדיני

"בניהול נכון הצלחנו להוריד את עניין התהליך המדיני מעל הפרק. וחינכנו את העולם לכך שאין עם מי לדבר. וקיבלנו תעודת אין-עם-מי-לדבר. התעודה הזאת אומרת כך: א. אין עם מי לדבר. ב. כל עוד אין עם מי לדבר, הסטטוס-קוו הגיאוגרפי קיים. ג. תעודה זאת תתבטל רק כשיקרה כך וכך. כשפלסטין תהיה פינלנד. ד. להתראות אז, ושלום".

(דב ויסגלס, ראש לשכתו של אריאל שרון, בראיון בהארץ, 8.10.2004).

מבוא

פעולותיה של התקשורת בסיקור הסדרים מדיניים הוא אחד הנושאים הנחקרים ביותר בלימודי תקשורת הן בעולם (Galtung 1986) והן בישראל (Wolfsfeld 2004). המחקרים הללו חושפים כי בסיקור מו"מ מדיני, התקשורת נוטה בין היתר להבליט הבדלים בין הצדדים, במקום את הקרבה וההסכמות ביניהם; להתעלם מהשפעותיהם של תהליכים קודמים או מקבילים של אלימות; ולהציג את המציאות כ"משחק סכום אפס", לפיו הישג של צד אחד הוא בהכרח הפסד של הצד השני, תוך התעלמות מתהליכים העשויים לפעול לטובת שני הצדדים. סיקור מסוג זה מעודד את קהל הצרכנים של התקשורת להטיל ספק כבד באפשרות של השגת הסדר מדיני ואולי אף לאבד כל אמון בו.

המחקר מעלה כי התקשורת הישראלית מסקרת מהלכים מדיניים בשתי רמות - מיקרו ומאקרו. ברמת המיקרו עוסקת התקשרת בניסיונות מדיניים להגיע להפסקת אש בעת התפרצות אלימה של הסכסוך (ראו הפרק הקודם). ברמת המאקרו עוסקת התקשורת בסיקור ניסיונות מדיניים להגיע להסדר מדיני-ביטחוני כולל, או לפחות רחב, שנושא בחובו הנחת יסוד על יכולת להגיע לפתרון הסכסוך, ולא רק להפסקת אש זמנית. בפרק זה נעסוק בסיקור התהליך המדיני ברמת המאקרו.

ממחקרי **קשב** עולה כי הסיקור של האפשרות להגעה להסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים מופיע בעיתונות בעיקר בתקופות שבהן יוזמים גורמים מדיניים מהלך משמעותי בתחום זה. ביתר הזמן ממעטת התקשורת לדווח על הנושא ואיננה יוזמת בעצמה את העיסוק בו. למעשה, המקרים שבהם יזמו גורמים מדיניים בישראל מהלך פומבי משמעותי בתחום זה בשנים האחרונות היו מעטים מאוד. מאז 2005 ועד תחילת 2013 התנהלו רק שתי ועידות מדיניות פומביות: ועידת שארם א-שייח' בפברואר 2005 וועידת אנאפוליס בנובמבר 2007, שבהן יתמקד מחקר זה. כמו כן נישאו שני נאומים מדיניים מרכזיים של ראשי ממשלה בישראל, שכללו קריאה לפתיחת מו"מ עם הפלסטינים: "נאום בן גוריון" של אהוד אולמרט (נובמבר 2006), ו"נאום בר אילן" של בנימין נתניהו (יוני 2009). מיעוט האירועים והזמן הרב שעבר מאז התרחשותם מלמד רבות על מקומם המועט והמצומצם של הניסיונות להסדר מדיני בתולדות הסכסוך בשנים האחרונות.

ניתוח הסיקור העיתונאי מראה כי התקשורת הישראלית ממסגרת את הניסיונות להגיע להסדרים מדיניים עם הפלסטינים באופן המייחס להם מעט מאוד אמון. הסדרים מדיניים מוצגים כשבריריים ומועדים מראש לכישלון. סיקור שכזה, בצירוף מיעוט הפעולות המדינית יוצרים במידה רבה "נבואה המגשימה את עצמה".

בסקרה ניסיונות להסדרים מדיניים, ממעיטה התקשורת הישראלית לדון במהות השאלות העומדות על שולחן הדיונים. שאלות שכאלה, החיוניות לגיבוש עמדה מושכלת של הציבור על המו"מ, מופיעות בסיקור באופן

ספוראדי ואקלקטי, המקשה מאוד את הבנתם. במחקר כמעט ולא נמצאו פריטים עיתונאיים שעסקו באופן שיטתי בעמדות שני הצדדים בסוגיות המפתח של המו״מ.

באופן מתמשך ממוסגרים הפלסטינים במסגרת סיקור המו״מ המדיני כבעלי עמדות קשוחות, כאלימים ו/או ככאלה שאינם מסוגלים לעמוד בהתחייבויותיהם. בכך הם מוצגים כחסרי יכולת או רצון אמיתי להגיע להסדר מדיני. במסגרת זו מובלטים ״מכשולים״ שמציבים הפלסטינים בפני ההתקדמות המדינית ופעולות אלימות שלהם, המסכנות את המאמצים המדיניים. כאשר ממלאים הפלסטינים את חלקם בהסכמים ומבצעים פעולות להרגעת האלימות, נדחקות פעולות אלה לשולי הסיקור, בעיקר באותיות הקטנות של הפריטים העיתונאיים, ולא מגיעות לכותרות ולראשי המהדורות.

לעומת הפלסטינים, מוצגת ישראל כמי שעושה כל מאמץ להגיע להסדרים מדיניים, ממלאת את חלקה בהסכמים ואף מבצעת ״מחוות״ נדיבות לפלסטינים. מידע על כך ש״מחוות״ אלה הן פעמים רבות מחויבויות שהוטלו על ישראל במסגרת ההסכמים, או תוצאה של לחץ חיצוני, נמצא רק בשולי הסיקור. הפרות ישראליות של הסכמים ופעילות אלימות מופיעות גם הן בשולי הסיקור, פעמים רבות מבלי לקשר פעולות אלה לתהליך המדיני וללא דיון בהשלכותיהן. ממרכז הסיקור מודרת השאלה אם ישראל אכן מעוניינת באמת להגיע להסדר.

תיאור זה של המציאות מציע למעשה שני נרטיבים מצטלבים. לפי הראשון, ישראל היא פאסיבית ורק מגיבה באופן בלתי נמנע על הפרות הסכמים של הפלסטינים. לפי הנרטיב השני היא אקטיבית, ופועלת באופן מכוון להשגת הסדרים. בכל אחד משני הנרטיבים האחריות לכישלון ניסיונות להסדרה מדינית של הסכסוך הישראלי-פלסטיני מוסר ממנה כליל, ומועבר לשדה הפלסטיני. הסיקור מציע, אם כן, דפוס חשיבה לפיו ״ידה של ישראל תמיד מושטת לשלום״ בעוד הפלסטינים ״לא מחמיצים הזדמנות להחמיץ הזדמנות״ להגיע להסדר מדיני. תיאור שכזה של המציאות מעודד את צרכני התקשורת לאבד אמון בתהליך המדיני, לנוכח העובדה הפשוטה והברורה, כביכול, שאי אפשר להגיע להסדר כזה.

ככלל, קולותיהם של גרמים בינלאומיים וגורמים מתונים בישראל, המציעים פרשנויות אלטרנטיביות לתהליך המדיני מופיעים מעט ואילו קולות של פלסטינים מודרים כמעט לחלוטין. כלי התקשורת הישראלים נוטים להסתמך כמעט רק על גורמים ישראליים רשמיים, ובראש ובראשונה גורמי צבא. ביקורת על מעורבותם של גורמים צבאיים בתהליך, שהוא מדיני במהותו, מופיעה רק בשולי השוליים של הסיקור.

חוסר אמון בתהליך המדיני

המחקר מגלה כי בולטותן של פעולות מדיניות בתקשורת הישראלית תלויה באופן מלא ביוזמה של גורמים פוליטיים. כאשר גורמים כאלה יוזמו תהליכים מדיניים, כגון ועידות או פגישות, או עסקו בנושאים מדיניים בנאומיהם, התקשורת סיקרה זאת בבולטות רבה יחסית. כאשר לא היו אירועים בולטים מסוג זה, התקשורת הישראלית איבדה כמעט לחלוטין עניין במו״מ המדיני, סיכויו וסיכוניו. במסגרת המחקרים התגלו שני אירועים מרכזיים שבהם קיבל העניין המדיני בולטות רבה יחסית ולאורך זמן: ועידת שארם א-שייח׳ (פברואר 2005) וועידת אנאפוליס (נובמבר 2007).

כך למשל, מחקר **קשב** שהתמקד בסיקור וועידת אנאפוליס מגלה כי בחודש שבו נערכה הוועידה פורסמו בכלי התקשורת המרכזיים בישראל 755 ידיעות בנושא אולם רק בשבוע שלפני פתיחתה ובמהלכה היא זכתה להגיע לראש סדר היום התקשורתי. קודם לכן הגיעו הדיווחים על המו״מ המדיני לכותרות פעמים בודדות בלבד.

התקשורת הישראלית מסגרה מאמצים לפתרון מדיני תוך חשדנות ברורה ונטתה להדגיש את כישלונם של תהליכים אלה. דפוס כזה הופיע למשל בסיקור הסכם שארם א-שייח׳: בידיעות המעטות שהדגישו את ההסכם, הוא מוסגר בכותרות באופן ספקני, תוך ערעור קבוע על סיכויי התממשותו. עמדות שהעניקו סיכוי להסכם, וטענו כי לפחות חלק ממטרותיו הושגו, הופיעו ברוב המוחלט של המקרים באותיות הקטנות של הידיעות או הכתבות בטלוויזיה, בעמודים האחוריים ובסופי מהדורות החדשות.

דוגמה לפער שבין המסגור בכותרות, המדגיש את המימד הצבאי ומטיל ספק ביכולת הקיום של ההסכם, לעומת תוכן הכתבה שדווקא מייחסת משמעות להבנות שהושגו בהסכם, הופיעה למשל בידיעות אחרונות (6.5.2005, עמ׳ 4). בגוף הידיעה נאמר כי ״אבו מאזן שלח שליחים למבוקשים בטול כרם וביריחו כדי שיאספו את הנשק שברשותם״. כותרת הידיעה, לעומת זאת, היתה:

קאסם נפל בשדרות; צה״ל: מעכשיו נגיב
בכירים בצה״ל: הפסקת האש מתפרקת, האופטימיות נעלמה

גם בוועידת אנאפוליס אימצה התקשורת באופן גורף הערכות פסימיות לגבי הוועידה. על פי הערכות אלה, שהתבססו בעיקר על גורמי ביטחון ישראליים בכלל, ואגף המודיעין של צה״ל בפרט, תוצאות הוועידה עלולות להיות אף מסוכנות לישראל. כך למשל בכותרות הבאות:

פסימיות באמ״ן: הפסגה תיכשל
באגף המודיעין של צה״ל מתגברות ההערכות כי הפערים בלתי ניתנים לגישור (מעריב, 3.11.2007, עמ 3)

קצינים באמ״ן: סיכויי הצלחת הוועידה אפסיים (הארץ, 7.11.2007, עמ׳ 1)

ראשי המודיעין מזהירים מאנאפוליס (מעריב, 21.11.2007, עמ׳ 1)

דיסקין וידלין: הסכם הקבע מסוכן לישראל (ידיעות אחרונות, 26.11.2007, עמ׳ 2)

רק באותיות הקטנות ובטורי הפרשנויות הוברר העובדה כי אזהרות אלה שנויות במחלוקת, אפילו בתוך גורמי הביטחון עצמם, וכי בצבא ישנן חילוקי דעות ביחס למשמעות הוועידה וסיכוייה. כך למשל בכותרת טור פרשנות ב*מעריב* (23.11.2007, מוסף השבת, עמ׳ 7):

במנהלת תיאום הפעולות בשטחים לא שותפים לפסימיות המנשבת ממערכת הביטחון לקראת הפסגה *
לטענתם, הוועידה יכולה לחזק את אבו-מאזן לקראת המלחמה בחמאס של השליטה ביהודה ושומרון

התקשורת הישראלית מפגינה, אם כן, חוסר אמון רב בתהליך המדיני. גישה פסימית זו עשויה למנוע מראש את הצלחת המו״מ ולגרום לצרכני החדשות שלא לתמוך בו. וכמו בנושאים אחרים, נקודות מבט אחרות מוצגות רק בשולי הסיקור.

ייצוג הפלסטינים במסגרת סיקור מו"מ מדיני

הפלסטינים הוצגו במסגרת הסיקור של תהליכי מו״מ ככאלה שאינם רוצים או אינם יכולים להגיע להסדר מדיני. שני מסוגרים אלה הופיעו זה לצד זה, לעתים תוך הבחנה ישירה בין הרשות הפלסטינית בראשות הפתח, השולטת בגדה המערבית, לבין החמאס השולט ברצועת עזה. במקרים שכאלה, הרשות הוצגה כמי שאינה יכולה להגיע להסדר מדיני למרות רצונה בכך, בשל חולשתה, והחמאס – כמי שאיננו רוצה להגיע להסדר מדיני בשל

האידיאולוגיה הטרוריסטית שלו. המסקנה הבלתי נמנעת מהצגה כזו היא כמובן שאין כל טעם לנסות ולהגיע להסדר מדיני, משום שאין עם מי, אין פרטנר (ראו גם הדיון על סיקור ההנהגה הפלסטינית בפרק הבא).

ההבניה של הפלסטינים כמי שאינם רוצים או אינם יכולים להגיע להסדר מדיני התבססה על כמה טענות על המציאות, שאותן הציגה התקשורת הישראלית במרכז הסיקור שלה: הפלסטינים מערימים קשיים מדיניים מכוונים כדי למנוע הסדר; הפלסטינים נוקטים באלימות כדי לפוצץ הסכמים מדיניים; והפלסטינים אינם ממלאים את חובותיהם במסגרת ההסדרים שהושגו. טענות אלה הופיעו במקביל וחיזקו זו את זו.

1. קשיחות" פלסטינית

דוגמאות לטענות כי הפלסטינים מערימים במכוון קשיים במטרה לעכב או לפוצץ את המו"מ באה למשל לידי ביטוי בכותרות הבאות:

ניסיון פלשתיני לכופף את ישראל לקראת השיחות המשולשות מחר בוועידת אנאפוליס
הפלסטינים עושים שריר (*מעריב*, 26.11.2007 עמ' 2)

אבו מאזן רוצה עוד
הפלשתינים "התאכזבו" מהצעת ישראל לשחרר 900 אסירים וניסו ליצור משבר כדי להשיג יותר
(*ידיעות אחרונות*, 4.2.2005, עמ' 2)

כותרות כאלו ורבות דומות להן הציגו את דרישות הפלסטינים כתובענות מופרזת. עם זאת, בתקופת פרסומן, הופיעו בגוף הידיעות והכתבות וכן בטורי הפרשנויות והדעות גם עמדות אחרות, לא רק של פלסטינים אלא גם של גורמים ישראליים ובינלאומיים. כך למשל, ביום פרסומה של הכותרת על אכזבת הפלסטינים, נאמר בגוף ידיעה שהתפרסמה במעריב (4.2.2005, עמ' 2), כי השר חיים רמון ציין שרוב האסירים ברשימת ישראל ישתחררו במילא תוך שנה ואסור לנהוג כלפי אבן מאזן בקמצנות. ואילו במאמר דעה בהארץ (4.2.2005, חלק ב', עמ' 1) נאמר כי ישראל מתכוונת לשחרר בעיקר אסירים פליליים וכי הדבר "ייתפס ברשות כהלצה גרועה".

הדגש על "התעקשותם" של הפלסטינים, שימש למסגורם כמחמיצים סדרתיים של סיכויים להסדר מדיני. מסגור זה בלט, למשל, בסיקור נאום של ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, ב-27.11.2006, שבו הצהיר על רצונו לחדש את המו"מ. בסיקור הופיע מסגור כפול פנים, לפיו עצם נשיאת הנאום היא משמעותית מאוד ומהווה הוכחה לרצונה הכן של ישראל בשלום, וכי הכדור נמצא כעת במגרש של הפלסטינים, שיפספסו או לא יפספסו אותו. כך למשל בכותרת הבאות:

נאום "ההזדמנות האחרונה" של אולמרט
בנאום פייסני על קברו של בן גוריון הושיט ראש הממשלה יד לשלום * מקורביו: אם הפלסטינים יפספסו את ההזדמנות, לא יהיה מנוס ממבצע צבאי (מעריב 28.11.2006, עמ' 1)

רייס תאמר לאבו מאזן: אל תחמיץ את ההזדמנות (הארץ, 29.11.2006, עמ' 1)

2. "אלימות" פלסטינית

בתקופות שבהן הועמד המו"מ המדיני בראש סדר היום התקשורתי, מוסגרו פעולות אלימות של הפלסטינים כניסיון לפוצץ את המו"מ. כך למשל בתקופה המתוחה שלאחר ועידת שארם א-שייח, שבו הרבו הצדדים

להאשים זה את זה בהפרת הבנות ההסכם. למרות שבתקופה זו חלה ירידה משמעותית במספר הישראלים שנפגעו כתוצאה מאלימות פלסטינית, הדגישו כלי התקשורת דווקא את הפעולות האלימות. ב-27 מתוך 30 הימים שלאחר הוועידה הופיעו דיווחים על פעולות אלימות של פלסטינים בכותרותיו של לפחות כלי תקשורת אחד. כך למשל בכותרת מעריב (19.4.2005):

עלייה של יותר מ-100 אחוז במספר הפיגועים ברצועה

השקט נשאר על הנייר

פציעתם של חייל ואזרח מירי צלף היא רק אחת מתוך 22 תקריות אש שאירעו בשבוע האחרון ברצועה * רובן הסתיימו ללא נפגעים, לכן מעטים הבחינו כי הרגיעה עומדת בפני קריסה * אבל הנתונים מצביעים על הכפלה בכמות האירועים * גורם צבאי: "צה"ל אינו רשאי לפעול בתוך השטח הפלסטיני, אבל מישהו צריך לפעול שם"

גם במהלך הסיקור של ועידת אנאפוליס, ובעיקר בשבוע שלפני פתיחתה, הרבו כלי התקשורת להדגיש את האלימות הפלסטינית ואת החשש ממנה, ולמסגרה כמיועדת להכשלת המו"מ המדיני. כ-20% מבין 755 הידיעות שהתפרסמו בעיתונים בתקופה זו עסקו בכך. בין היתר הופיעו במסגרת זו כותרות כגון:

אמש: טרור לפני אנאפוליס (מעריב, 20.11.2007, עמ' 1)

מערכת הביטחון מתכוננת לגל טרור לפני ועידת אנאפוליס (מעריב, 20.11.2007, עמ' 5)

6 ימים לאנאפוליס – הטרור (הארץ, 21.11.2007, עמ 4)

לקראת הוועידה: המשטרה מעלה את הכוננות לשיא (מעריב, 26.11.2007, עמ' 4)

הרוג בפיגוע ירי

שבוע לפני אנאפוליס: ארגוני הטרור במאמץ לטרפד את הוועידה (ידיעות אחרונות, 20.11.2007, עמ' 1)

חמאס מגביר המאמץ להוציא פיגוע

בלחץ גורמים זרים מנסים ארגוני הטרור לבצע פיגוע התאבדות גדול שיכשיל את אנאפוליס

(ידיעות אחרונות, 27.11.2007, עמ' 4)

3. "הפרות" פלסטיניות

הדגשת מעשי האלימות בידי פלסטינים, או החשש מהן במקרה של ועידת אנאפוליס, היתה חלק מדפוס סיקור רחב יותר, שהדגיש כי הפלסטינים מפרים גם הסכמות נוספות בין הצדדים. הפרות שכאלה הוצגו בהרחבה בכותרות הראשיות של כלי התקשורת, בעיקר בהתבסס על מקורות ביטחוניים. ברוב המקרים לא ערכו כלי התקשורת תחקירים עצמאיים לבדיקת העובדות ולא אפשרו לגורמים פלסטיניים להגיב לטענות נגדם.

בתקופה שסביב הסכם שארם א-שייח, למשל, הופיע מסגור שביקר את אי העשייה המספקת של הרשות ב-כותרותיהן של 31 מתוך 125 הידיעות שעסקו בתפקוד הרשות. כך למשל בכותרת הבאה (ידיעות אחרונות, 11.2.2005, עמ' 1):

השב"כ: מדינת ישראל צריכה אולי להוריד את הכובע בפני אבו מאזן, לא את הראש
אזהרה חריפה של השב"כ
מתנגדים למחוות לאבו מאזן: עוד לא עשה כלום; שום הקלה לפלשתינים לא הורידה טרור; אסור לשחרר אסירים עם דם על הידיים; לא להעביר את הערים; החמאס יחדש את האש בקרוב; יש מי שיכול לקוות שיהיה בסדר, לנו אין מנדט לשתוק

ובאופן דומה אמר הכתב הצבאי של ערוץ 2 (15.4.2005, אולפן שישי) על הפלסטינים: "שיפסיקו ליילל ויתחילו לעשות את מה שהם צריכים. הם התחייבו לצבא אחד, לחוק אחד רשות אחת [...] כדאי שילכו לעבוד במקום לדבר כל כך הרבה".

לעומת זאת, פעולות שביצעו הפלסטינים ברוח הבנות שארם א-שייח', כגון רפורמות שלטוניות וביטחוניות, פירוק חמושים מנשקם וחידוש התיאום הביטחוני, הוצנעו על פי רוב הרחק ממרכז הסיקור. סה"כ נמצאו בתקופת ועידת שארם א-שייח' 69 אזכורים לפעולות שכאלה, רובם ככולם באותיות הקטנות, בתוככי הכתבות, או בעמודים האחוריים ובסופי מהדורות החדשות. כך לדוגמא, הופיעה בעמודים האחוריים של הארץ (3.5.2005, עמ' 12) הכותרת: **כוחות ביטחון פלסטיניים עצרו חוליית חמאס שהתכוונה לשגר רקטות קאסם מצפון רצועת עזה**. ואילו בתוככי הטקסט של פרשנות בסוף השבוע (ידיעות אחרונות, 15.4.2005, עמ' 25) נאמר: "בחודשיים האחרונים נחשפו 19 מנהרות בגזרה זו [עזה]. עשר מהן על ידי הפלסטינים. זו כמות גדולה מכל מה שהשיג צה"ל בשנים של מבצעים עתירי נפגעים משני הצדדים".

באותיות הקטנות של הסיקור גם נחשפו חילוקי דעות בקרב גורמי הביטחון בישראל ביחס לשאלה האם ועד כמה מבצעים הפלסטינים את מה שהתחייבו עליו. שם נאמר למשל (מעריב, 27.4.2005, עמ' 4): "ובכל זאת, על אף שהתחושה הכללית בצמרת צה"ל ובשב"כ היא אכזבה, יש גם גורמים ביטחוניים המדגישים בעיקר את ההישגים של יושב ראש הרשות הפלסטינית: 'הוא שינה בצורה מוחלטת את דעת הקהל ברחוב הפלסטיני נגד פיגועים, הוא הביא לרגיעה משמעותית מאוד'".

רק בשולי השוליים של הסיקור נמצאו קולות פלסטינים שדחו את המסגור הישראלי והציעו תמונת עולם אלטרנטיבית, לפיה האשמתם באי ביצוע ההסכמות איננה הוגנת והיא תוצאה של הסברה ישראלית. כך למשל בערוץ 2 (15.4.2005, אולפן שישי), אמר המגיש אהרון ברנע: "**ראינו בכתבה את המאמץ שעשה ראש הממשלה להפיל את רוב התיק על אבו מאזן. מיותר לציין כי ברשות הפלסטינית רואים בכך ספין תקשורתי של ישראל. יורם בינור כתבנו בשטחים פגש השבוע את מחמד דחלאן, שר פלסטיני כועס במיוחד**".

באופן דומה, בניתוח הסיקור של ועידת אנאפוליס, התגלו רק 41 אזכורים לצעדים בוני אמון שעשו הפלסטינים, לעומת 91 התייחסויות לצעדי אמון של ישראל. צעדים אלה מוסגרו לרוב ככאלה שאינם קשורים לוועידה עצמה, אלא במעין ריק, ללא הקשר. כך למשל בכותרת (*מעריב*, 15.11.2007, עמ 2):

השוטרים הפלסטינים חזרו לשטחי B
בשקט, בהדרגה ובאישור ישראלי: 20 אלף אנשי ביטחון פלסטינים פועלים כיום בערי הגדה

רק ב-23 מ-755 הפריטים העיתונאיים שנבדקו במסגרת סיקור הוועידה נמצא קישור בין הצעדים החיובים של הפלסטינים לבין הוועידה, וגם אז נותרו מרבית האזכורים בתוככי הטקסטים ובעמודי הדעות. כך למשל נכתב באותיות הקטנות של ידיעה, שהתפרסמה עמוק בעמודי החדשות האחוריים (הארץ, 7.11.2007, עמ' 10), כי

"בצה"ל מציינים לטובה את התיאום הביטחוני המחודש, שהתהדק מאוד לאחרונה בין השב"כ למנגנוני הביטחון המסכל והמודיעין הכללי הפלסטיניים. במסגרת זו, מעבירים המנגנונים מידע מודיעיני חשוב לישראל ולעתים גם מסכלים פיגועים". כותרת הידיעה, לעומת זאת, היתה:

קצינים באמ"ן: סיכויי הוועידה אפסיים

גם הקשיים העומדים בפני הפלסטינים לקיים את ציפיות ישראל, ואף עצם היכולת האובייקטיבית לעשות זאת, לא נדונו בכותרות החדשותיות. לעומת זאת, הם מצאו ביטוי מסוים בעמודי הדעות וטורי הפרשנויות. כך למשל, תחת הכותרת **פירוק תשתיות המנטרה** (מעריב, 8.11.2007, חלק ב', עמ' 7) נאמר: "כבר שנים מהלך עלינו קסם, מצד אחד, ואימים, מצד שני, משפט המפתח: פירוק תשתיות הטרור. זוהי המנטרה הישראלית [...]: אם הם יפרקו את תשתיות הטרור, שזה בעברית זכה, יחסלו לא רק את ארגוני הטרור הקיימים, אלא גם כל אפשרות להתפרצות טרור בעתיד, כי אז אנחנו נשב ונדבר איתם, ואולי גם נלך לפשרות כואבות. אם זה לא יקרה – אין על מה לדבר. [...] ואת זה אומרת ישראל, שכבר עשרות שנים צבאה, מן החזקים והמתוחכמים בעולם, יושב בשטחים הכבושים ומנסה בכל דרך שעולה על הדעת להילחם בטרור ללא הצלחה."

הצד הפלסטיני למו"מ המדיני מוצג אם כן כאלים וקשיח, ולכן כמי שאיננו מאפשר להגיע לידי הסדרים מדיניים. הוא הוצג שוב ושוב כמי שמפר את התחייבויותיו, ולכן לא ניתן לסמוך עליו. בכך הוא הוצג כמי שאשם בכישלונות הניסיונות להגיע להסדר מדיני, תוך צמצום אחריותה של ישראל לכישלון.

ייצוג ישראל במסגרת סיקור מו"מ מדיני

לעומת הפלסטינים, שמוסגרו כמי שמהווים מכשול להתקדמות המדינית בדרישותיהם המוגזמות, אלימותם ואי עמידתם במחויבויותיהם, ישראל הוצגה כמי שעושה מעל ומעבר כדי להגיע להסדר מדיני, בעודה לוקחת סיכונים מרחיקי לכת. צעדים בוני אמון של ישראל הובלטו באופן קבוע במרכז הסיקור, בעוד הפרות של ההבנות מצד ישראל נדחקו לשוליו. פעמים רבות מוסגרו פעולות אלה כ"מחוות", כלומר לא כמשהו שישראל מחויבת לעשות ו/או דבר שעולה בקנה אחד עם האינטרסים שלה, אלא משהו שהיא עושה בשל נדיבותה.

לשולי הסיקור נדחקו קולות פנים-ישראליים, בינלאומיים ופלסטיניים, אשר טענו כי הצעדים המדיניים והביטחוניים בוני האמון של ישראל אינם מספקים ודרשו צעדים נוספים. כמו כן נדחקו לשולי הסיקור גם הדיון בשאלה אם מנהיגי ישראל מעוניינים בכלל להגיע להסדר מדיני.

דפוסי סיקור אלה יצרו דימוי ישראלי המהווה תמונת הראי של הייצוג הפלסטיני. יחדיו התחזק המסר הדומיננטי של סיקור התהליך המדיני: ישראל מושיטה את ידה לשלום, הפלסטינים מכשילים את מאמציה. ולכן הם האשמים היחידים, או לפחות העיקריים, באי השגתו של הסדר מדיני.

1. "מחוות" ישראליות

הצעדים שנקטה ישראל בעקבות הסיכומים במו"מ המדיני הובלטו מאוד בתקשורת הישראלית. כך למשל, בניתוח הסיקור של ועידת אנאפוליס נמצאו 91 ידיעות וכתבות, שבהן אוזכרו צעדים חיוביים שביצעה ישראל (לעומת 41 כתבות שעסקו במחוות של הפלסטינים). פעמים רבות מוסגרו ידיעות מסוג זה תוך הדגשת הסכנה האורבת לישראל בשל ביצוע צעדים לקידום ההסדר המדיני. כך למשל בתמונה ובכיתוב הבאים (מעריב, עמ' 1, 22.2.2005), שעסקו בשחרור אסירים פלסטינים במסגרת הבנות שארם:

500 אסירים פלשתינים שוחררו אתמול במסגרת הבנות שארם. המשוחררים הטריים חגגו עם משפחותיהם, אך חלקם הבהירו: לא נעזוב את דרך הטרור ● עמ' 6-7
צילום: א.פ

באופן דומה קבעה הכותרת הראשית של הארץ (4.2.2005, עמ' 1) ביום פתיחת ועדת שארם א-שייח': **ברשות לא מסתפקים במחוות ישראל ודורשים שחרור אסירים ותיקים**. הכותרת הציגה את טענות הפלסטינים כדרישות לא סבירות וכתובענות מופרזת. לעומת זאת, בעמודים הפנימיים ובכתבות עצמן נחשף מידע לפיו ישנם גורמים ישראלים אשר לא רק שלא רואים בכך דרישה מופרזת, אלא מעבירים ביקורת על ה"קמצנות" הישראלית. כך למשל במעריב (4.2.2005, עמוד 2). נכתב כי השר חיים רמון "הביט ברשימות ואמר: 'יש כאן מעל 800 אסירים ללא דם על הידיים, שמשתחררים ממילא השנה ועוד כ- 500 שמשתחררים בשנתיים הקרובות, למה לנהוג בקמצנות?'"

הצעדים החיובים של ישראל מוסגרו פעמים רבות כ"מחוות", כלומר לא כמשהו שישראל מחויבת לעשות ו/או מעשים שעולים בקנה אחד עם האינטרסים שלה, אלא משהו שהיא עושה בשל נדיבותה. כך למשל בכותרות הבאות, לקראת ועידת אנאפוליס:

לקראת אנאפוליס: אולמרט נענה לבקשת ארה"ב ויזם סדרת מחוות לאבו מאזן * מסתמן: ישראל תשחרר אסירים עם דם על הידיים (ידיעות אחרונות, 5.11.2007, עמ' 8)

לקראת ועידת אנאפוליס: מחווה ישראלית כפיצוי על הסירוב לדון ב"סוגיות הליבה"
ישראל תקפיא את הבניה בהתנחלויות (הארץ 14.11.2007, עמ' 1)

הממשלה תאשר היום שחרור 450 אסירים

השחרור – מחווה לאבו-מאזן לקראת המפגש עם אולמרט בארה"ב

(ידיעות אחרונות, 19.11.2007, עמ' 1)

מידע לפיו ישראל התחייבה לקיים את המחוות בעבר, בהסדר שארם א-שייח, שמימוש ה"מחוות" היה תוצאה של לחץ אמריקאי, וכי קיים ספק לגבי השאלה האם אכן יקוימו, הופיע בגוף הידיעות בלבד ולא הגיע לכותרות החדשותיות.

בהקשר לשחרור האסירים, ראוי לתשומת לב מיוחדת הביטוי "אסירים עם דם על הידיים", שעמד במרכז השיח על השחרור. ביטוי זה הופץ בידי גורמים ביטחוניים ואומץ ללא ביקורת בידי התקשורת. מטאפורה ציורית זו יוצרת חוויה מיידית של מרחץ דמים שבוצע בידי רוצחים. כמעט שלא נערך דיון בשאלה מהי משמעותו המדויקת של המושג ומהם הקריטריונים המשמשים בהגדרה "עם דם על הידיים". כך למשל, במושג הזה לא נעשה מעולם שימוש כלפי חיילים ישראלים שהיו מעורבים בהרג או בפציעה של פלסטינים.

דיון שונה על פעולות ממתנות של ישראל הופיע ביחס להחלטה על הסרת הסגר האזרחי, שאותו הטילה ישראל על עזה בשנת 2006, בעקבות חטיפת החייל הישראלי גלעד שליט. מדינית זו, שאסרה כניסה של מוצרי צריכה לרצועת עזה, בוטלה ביוני 2010[2]. בניגוד למסגור של "המחוות", עם ביטול הסגר האזרחי, בהחלטתו של ראש הממשלה אז, בנימין נתניהו, מסגרו העיתונים בכותרותיהם את ההחלטה ככניעה ללחץ בינלאומי. הנימוקים של תומכי ההחלטה ושל מתנגדיה, הופיעו בעיקר באותיות הקטנות של הידיעות והכתבות. כך למשל היתה כותרתו של מעריב (21.6.2010, עמ' 5):

הלחץ הבינלאומי עשה את שלו

המצור נשבר

בגוף הידיעה צוטטו גורמים בלשכת ראש הממשלה האומרים בין היתר: "מפני ששללנו מהחמאס את היכולת להאשים את ישראל בפגיעה באוכלוסיה אזרחית. [... קיבלנו] לגיטימציה בינלאומית להמשך הסגר הביטחוני. קיבלנו את ההחלטה הטובה לישראל, ביטחונית ומדינית". נימוקים אלה לא הגיעו לכותרת הידיעה. העיתון היחידי שבו הופיעה עמדה זו בכותרת היתה ב"ישראל היום" (21.6.2006), הנחשב למקורב לראש הממשלה, בנימין נתניהו:

"ההקלות יבטלו את טיעוני החמאס"

נתניהו הסביר כי שינוי המדינות ברצועה ישפר את מצבה של ישראל מול דעת הקהל הבין לאומית * חמאס ופטרוניו באיראן לא יוכלו לטעון יותר למשבר הומניטארי בעזה

לעומת "ישראל היום", העניקו יתר העיתונים שנבדקו במחקר מקום בכותרותיהם גם למתנגדי הסרת הסגר האזרחי. בין היתר נטען במסגרת זו כי **"נתניהו נכנע ללחץ בינלאומי"** (ידיעות אחרונות, 22.6.2010, עמ' 3), וכי **החמאס ניצח – ולא בנקודות** (הארץ, 22.6.2010, עמ' 2).

[2] "הסגר הביטחוני", שבמסגרתו מונעת ישראל הכנסה של מוצרים, העלולים לשמש לבניית נשק הגנתי או התקפי, נותר על כנו.

לעומת זאת לא נידונה בכותרותיהם של העיתונים התבונה שבהטלת הסגר האזרחי מלכתחילה. שאלות שכאלה נמצאו בגופי הטקסט בלבד. כך למשל בטור פרשנות בידיעות אחרונות (22.6.2010, עמ' 2): "אם הסגר על עזה היה נחוץ, מה הפך אותו פתאום לבלתי נחוץ [...] אם זה הדבר הנכון לעשות, למה לא עשינו זאת לפני שנה? למה המצור הזה נמשך שלוש שנים והיה צורך במבצע כושל כמו עצירת המשט[3] ולחץ בינלאומי מסיבי כדי לגרור את ישראל להחלטה שהיא לא באמת רוצה בה?"

עיסוק בשאלות המוסריות של הטלת ענישה קולקטיבית, בתועלת המדיניות והשלכותיה, במצב ההומניטארי ברצועת עזה לנוכח הסגר האזרחי ובהשפעה של שינוי המדיניות על האזרחים העזה נדונו רק בעיתון הארץ. כך למשל הופיעה בכותרת (הארץ, 22.6.2010, עמ' 2):

בעזה לא מסתפקים בהקלה: "קטשופ לא יחולל שינוי"
ברצועה אומרים שלא ברור עד כמה הכנסת המוצרים תשנה את המצב, ומסבירים שהמעברים צריכים להיפתח גם לייצוא כדי שכוח הקנייה של התושבים ישוקם

2. "הפרות" ישראליות

ביקורת על פעולות אלימות של ישראל, על הפרות של הסכמים, או על אי-מימושן של התחייבויות, הודרו פעמים רבות מהסיקור. כך למשל דו"ח שלום עכשיו שהאשים את ישראל בהשתלטות בלתי חוקית על קרקעות פלסטיניות בגדה לצורך הקמת התנחלויות, שפורסם ב-21.11.2006, יומיים לפני "נאום הפיוס" של אולמרט, זכה להתעלמות מוחלטת בכל ערוצי הטלוויזיה ובידיעות אחרונות, פורסם בעמוד 6 של מעריב וזכה לבולטות גבוהה רק בהארץ, שפרסם אותו בעמדו הראשון.

גם דרישות מישראל לצעדים בוני אמון נוספים הודחקו במידה רבה מהסיקור. דוגמא מאלפת לכך באה לידי ביטוי בנאומו של מי שנחשב אז לגדול ידידה של ישראל, נשיא ארה"ב דאז גורג' בוש. ב-21.2.2005, לקראת ועידת שארם א-שייח' נשא בוש נאום באירופה, שבו אמר בין היתר כי ישראל חייבת להקפיא את ההתנחלויות ולאפשר הקמתה של מדינה פלסטינית בעלת רצף טריטוריאלי. מתוך ששת כלי התקשורת המרכזיים בישראל באותה תקופה, ארבעה התעלמו בכותרותיהם מדברים אלה. כך למשל, ידיעות אחרונות פרסם ידיעה על הנאום בעמוד פנימי (22.2.2005, עמ' 9) תחת הכותרת **בוש: סוריה צריכה לסיים את הכיבוש בלבנון.** ואילו בערוץ 2 (21.2.2005) הנאום לא הופיע בכותרות המהדורה, והיווה רק את הכתבה השישית בה. הכתבה הוצגה באולפן במלים: **נשיא ארצות הברית פותח את מסע הפיוס שלו באירופה ומקדיש חלק ניכר מנאומו לגרסה שלו למזרח תיכון חדש. בוש מבהיר שרק דמוקרטיה תבטיח יציבות למדינה הפלסטינית שבדרך ומאחל הצלחה לאבו מאזן**. רק בעיתון אחד (הארץ) ובערוץ טלוויזיה אחד (ערוץ 1) נמצאו בכותרות התייחסויות לדרישות בוש מישראל. ביתר כלי התקשורת הן הופיעו באותיות הקטנות בעיתונים ובתוככי כתבות הטלוויזיה.

גם ביקורת של גורמים פנים-ישראליים, כולל גורמים צבאיים, על מדיניות ישראל נדחקו ממרכז הסיקור. בחודש שלאחר ועידת שארם א-שייח ב-2005, נמצאו רק 28 פריטים עיתונאיים שעסקו בביקורת על המדיניות, 19 מהן בהארץ. מתוכן פורסמו שמונה ידיעות בעמודי החדשות, חציין בעמודים אחוריים. יתר ההתייחסויות הופיעו בחלק של מאמרי העמדה. רק בשלוש מהידיעות שפורסמו בעמודי החדשות הגיעה הביקורת לכותרת. כך

[3] הכוונה ל"משט לעזה" (מאי 2010), שבמסגרתו ניסו פעילים ערבים ופלסטינים לחדור בספינות לעזה במחאה על הסגר האזרחי. אחת הספינות נעצרה בידי הצבא בפעולה אלימה, שבה נהרגו תשעה אזרחים טורקים.

למשל הופיעה בעיתון הארץ (28.4.2005, עמ' 4) כתבה אשר בחנה את עמידת שני הצדדים בהתחייבויותיהן. בכתבה נאמר בין היתר: "בדיקה של התחייבויות השלב הראשון של מפת הדרכים מגלה שהן הישראלים והן הפלסטינים מבצעים במלואן רק את ההתחייבויות שנוח להם לבצען. המשימות הקשות באמת מיושמות חלקית". בצד הכתבה הופיעה טבלה שבחנה את מילוי ההסכמות והפרותיהן. על פיה, ישראל מילאה באופן חלקי שתים מתוך חמש ההתחייבויות שלהן נדרשה ואילו הפלסטינים מילאו במלואן שש מתוך שמונה ההתחייבויות שלהם ומילאו בחלקן שתי התחייבויות נוספות. כותרת הידיעה היתה: **אבו מאזן הפחית את האלימות, אבל בישראל לא מרוצים מהדרך**.

טענות פלסטיניות על הפרות ישראליות של הסכמים הופיעו רק באותיות הקטנות של הכתבות. כך למשל בתקופת ועידת שארם א-שייח', הן הופיעו בסדרת ראיונות שנתן אבו מאזן לכל כלי התקשורת הישראלית (20.4.2005, עמ 4). הוא דיבר שם בין היתר על כך שישראל חדרה לשטחי הרשות בניגוד להבנות, לא יצאה מכל הערים הפלסטיניות שמהן התחייבה לצאת, לא שחררה אסירים, פגעה באזרחים פלסטיניים ועוד. כותרת הראיונות, לעומת זאת, עסקו כולן ביחסו של אבו מאזן לתוכנית ההתנתקות מעזה של ראש הממשלה אז, אריאל שרון, והבטחתו לפעול למניעת אלימות בעת ביצועה.

כאשר הופיעו דיווחים על פעולות שליליות של ישראל, הם מוסגרו בדרך כלל כפעולות שאינן קשורות למו"מ המדיני, ולא כהפרות שלו. כך למשל בעת סיקור ועידת אנאפוליס הופיע ב*מעריב* (4.11.2007, עמ' 6) עמוד מחולק: מצדו האחד הופיעו דיווחים על ההכנות לוועידה, ומצדו השני - כותרות על כך ש**מערכת הביטחון מגבילה את אספקת המזון לרצועה** ו**דיווח: ארה"ב נתנה לישראל אור ירוק למבצע רחב בזה.** הדברים הוצגו כמנותקים אלה מאלה. גם הארץ דיווח באותו עמוד (19.11.2007) גם על הוועידה ועל סגירת כביש בשטחים בפני פלסטינים, מבלי לקשר את הדברים זה לזה. באופן דומה, הבנייה הישראלית במזרח ירושלים בתקופה זו סוקרה גם היא לא כהפרה של הסכמות מדיניות, אלא כעניין ישראלי פנימי, שאיננו קשור למו"מ.

בסיקור ועידת אנאפוליס הופיעו רק ארבע כותרות חדשותיות שעסקו באופן ביקורתי בקשר בין אלימות ישראלית לבין סיכויי ההצלחה של הוועידה. כך למשל בכותרת: **באנאפוליס נאמו על שלום, בעזה נהרגו 20 פלסטינים** (מעריב, 30.11.2007, עמ' 4). קישורים מסוג זה הופיעו בעיקר באותיות הקטנות של טורי הפרשנות ומאמרי הדעות. כך למשל, בטקסט של ראיון שנתן תת מזכיר האו"ם ג'ון הולמס להארץ (13.11.2007, חלק ב', עמ 3) נאמר: "ענישה קולקטיבית, כמו ניתוק זרם החשמל, מסיבות פוליטיות, איננה מתקבלת על הדעת [...] בידודה של עזה יגרום להקצנת האוכלוסייה ובשום אופן לא עולה בקנה אחד עם הדיבורים על אופטימיות לקראת אנאפוליס ועל ההתקדמות המדינית, שכולנו מקווים לראות בעקבות הוועידה. קשה לראות איך המצור על עזה תורם לתהליך השלום".

שאלת היחס בין פעולות ישראל לבין סיכויי ההליך המדיני הופיעה גם בסיקור לאחר הוועידה, סביב שאלת הבניה של ישראל ב"הר חומה", במעלה אדומים ובשטחי E-1 שבמזרח ירושלים. כך למשל בכותרת הבאה (מעריב, 23.12.2007, עמ' 6):

למרות הזעם האמריקאי: הממשלה תשווק מאות דירות בהר חומה

התקציב חושף: ישראל תרחיב את הר חומה

בעוד ישראל והפלסטינים עסוקים בהתנעת המשא ומתן, מסתבר כי הממשלה תשקיע 100 מיליון שקל בבנייה בהר חומה ובמעלה אדומים; המטרה בניית 750 דירות חדשות; גורם במשרד החוץ: "בפעם הקודמת זה גרם לפיצוץ בשיחות המשא ומתן"; מזכ"ל שלום עכשיו: "הממשלה מדברת שלום, אבל בונה בהתנחלויות

כפי שניתן לראות בכותרת זו, ביקורת על הבנייה בירושלים נשמעה בעיקר מגורמים אמריקאיים ופנים-ישראלים. ביקורת פלסטינית הופיעה בעיקר בשולי הסיקור, ולרוב ללא הצגת הנימוקים לביקורת אלא רק תוך התייחסות לעצם קיומה. במקרים אלה גם הופיעה תמיד תגובה ישראלית רשמית, הדוחה טענות אלה.

3. חולשת ההנהגה

האפשרות כי אי הצלחת המימוש של הסכמים מדיניים, או אפילו הכישלון להגיע אליהם, הוא תוצאה של חולשה פוליטית של ההנהגה הישראלית, הופיעה לעתים בסיקור, כולל בכותרות. כך למשל סביב ועידת אנאפוליס נדונה השאלה אם המגבלות הפוליטיות שהוטלו על ראש הממשלה אז, אהוד אולמרט, הן שמנעו את הצלחת הוועידה, משום שאולמרט לא היה יכול להשיג הסדר מדיני, אפילו אם רצה בכך. דיון זה בא לביטוי, בין היתר בכותרות הבאות:

לקראת אנאפוליס הכנסת מסנדלת את אולמרט: שינויים בירושלים רק ברוב של 80%

(ערוץ 1, 14.11.2007 כותרות המהדורה)

איך מסמסנו את אנאפוליס

איך חישקו אביגדור ליברמן ואלי ישי, שניהם ביחד ובעיקר כל אחד לחוד, את ראש הממשלה, והפכו את ועידת אנאפוליס מאירוע מכונן בחיי המזרח התיכון לסתם עוד "מפגש"

(*הארץ*, 16.11.2007, חלק ב', עמ' 3):

שיתוק מדיני ושלטוני

ישראל התחייבה לפנות את המאחזים עוד לפני אנאפוליס. אבל במקום פינוי, יש פחד מהמתנחלים

(*מעריב*, 1.11.2007 חלק ב', עמ' 7)

האפשרות כי ישראל איננה מעוניינת כלל להגיע להסדר מדיני ומעכבת אותו בכוונה באמצעות פעולותיה בשטחים, או באמצעות תביעות בלתי אפשריות מהפלסטינים, הופיעה בשולי השוליים של הסיקור, בעיקר בטורי הפרשנות. כך למשל כתב הפרשן ב. מיכאל (ידיעות אחרונות, 16.11.2007, המוסף לשבת, עמ' 5): "כל אימת שישראל נגררת בציציות ראשה להתוועדות כלשהי עם שכנותיה, היא ממהרת לשלוף את אשפת תירוצי ההתחמקות המשוכללים שלה, וכל הדבקים בכיסאותיהם ובכיבושיהם ממהרים להניף בהתלהבות ובאמונה את אמתלות המילוט החביבות עליהם."

ישראל הוצגה אם כן במרכז הסיקור כמי שעושה מעל ומעבר כדי להגיע להסדר מדיני. "מחוות" ישראליות הודגשו, בעוד שהפרות ישראליות של הסכמים נדחקו לשוליו. במצבים שלא ניתן היה להסתיר את תרומתה של ישראל לכישלון המו"מ המדיני, הוא הוצג כתוצאה של אין ברירה, של המצב הפוליטי בישראל, ולא כתוצאה של חוסר רצון אמיתי להגיע להסכם. בכך מוסרת מעל ישראל האחריות לכישלון הניסיונות להגיע להסדר מדיני בינה לבין הפלסטינים. קולות שערערו על הצגת המציאות הזו נדחקו לשולי הסיקור.

סיקור נושאי הדיון המדיני

מחקרי **קשב** מגלים כי כלי התקשורת הישראלית עסקו במהות המו״מ, כלומר בתוכן הסוגיות העומדות על הפרק, בראש ובראשונה באותיות הקטנות של הידיעות ובעמודי הדעות, והמעיטו בעיסוק בכך בכותרותיהם. במסגרת זו נטתה התקשורת הישראלית להציג תמונת עולם אקלקטית למדי, התומכת או מבקרת עמדה כזו או אחרת של צד זה או אחר באופן מקרי ולא שיטתי, דבר שהקשה מאוד להבין על מה למעשה מתנהל המו״מ ומה המחלוקת המרכזיות בו. ניסיון להביא את מכלול העמדות של שני הצדדים בכותרות הופיע רק בחמישה מקרים בתקפות המחקר. כך למשל בהארץ (22.11.2007, עמ 1):

דוגמה בולטת לדיווחים החלקיים, המקשים על הבנתה של סוגיה מדינית, הופיעה למשל בדיון על עתיד ירושלים סביב ועידת אנאפוליס. בין 1.10.2007 ל-31.10.2007 נמצאו 450 אזכורים של סוגיית ירושלים, ברובם המכריע בעיתונים (ולא בערוצי הטלוויזיה, שהמעיטו להתייחס לנושא). ניתוח סיקור זה מעלה כי הוא התנהל בשטחיות, תוך הצגה דיכוטומית של המציאות שהתמצתה בשאלה ״בעד או נגד״ חלוקת העיר, ללא דיון במורכבות המהלך ובנימוקים בעד ונגד צעד שכזה. דוגמאות לאופן הסיקור של שאלת ירושלים, הן באופן התומך בהגעה להסכם בסוגיה והן באופן השולל אותה, הופיעו למשל בכותרות הבאות:

ישראל והפלסטינים יצהירו בוועידת השלום: נתחיל המו״מ על ירושלים

ירושלים על ראש שמחתם

אולמרט ואבן מאזן כבר שוחחו על עתיד הבירה וידונו באפשרות חלוקתה עם חידוש המו"מ לאחר הפסגה בארה"ב * רה"מ יודע שאף מנהיג פלסטיני לא יחתום על הסכם שלא כולל חלקים ממזרח ירושלים
(*ידיעות אחרונות*, 9.10.2007, עמ' 5-4)

90 ח"כים חתמו על התנגדות לחלקות ירושלים (*הארץ*, 7.11.2007, עמ' 6)

"אם נחלק את ירושלים ישתלט עליה החמאס", כך מתריעים בליכוד ואוספים חתימות לתיקון חוק יסוד: ירושלים. עוד מהמורה בדרכו של אולמרט לוועידת אנאפוליס
(ערוץ 1, 23.10.2007, הקדמה מהאולפן, דקה 14).

המידע המשמעותי יותר בנושא, המעיד כי הוויכוח בנושא לא מסתיים ב"כן או לא" הופיע בטורי הפרשנות ובעמודי הדעות, בחלקים ובעמודים האחוריים של העיתונים ועמוק בתוך מהדורות החדשות בטלוויזיה. רק שם ניתן היה למצוא רקע היסטורי וסוציו-פוליטי לסוגיה. כך למשל בכותרת מאמר במעריב (21.10.2007, המוסף היומי, עמ' 6):

ירושלים כבר מחולקת
למרות ההצהרות, ירושלים אף פעם לא אוחדה, הפערים בין המזרח למערב גדלו, וההצהרות הראוותניות רק מסייעות לחיסול אופייה היהודי של ירושלים

באופן דומה, כלי התקשורת דיווחו רבות על הצעות שונות לפתרון סוגיית ירושלים, אך המעיטו להציג בפירוט את תוכנן, יתרונותיהן וחסרונותיהן, העקרונות והאינטרסים העומדים מאחוריהן וכד'. מקרה חריג בהקשר זה הופיע בידיעות אחרונות (9.10.2007, עמ' 5) שם פורסמה טבלה שהשוותה בין התוכניות השונות (ראו בעמוד הבא).

העובדה כי בסיקור הופיעו ידיעות וכתבות שהצליחו להעניק הקשר פוליטי והיסטורי רחב, מעידה כי הדבר אפשרי גם במסגרת הזמן והמקום המצומצם, עמם מתמודדים העיתונים ומהדורות הטלוויזיה. אולם, היעדרו של הקשר כזה ברוב הפריטים העיתונאיים, הפך את הדיווח החדשותי העובדתי לנטול משמעות רחבה, במיוחד כאשר הנושא לא הרבה להגיע לראש המהדורות.

באופן דומה, גם הדיון ברציונאל כינוסה של ועידת אנאפוליס, מטרותיה והציפיות ממנה התנהל בתקשורת באופן ספוראדי. תוך ציטוט גורמים מדיניים וביטחוניים, שיקפו כלי התקשורת ציפיות משתנות מהוועידה, מבלי לנהל דיון ביקורתי על כך שציפיות אלה השתנו במהלך הזמן שקדם לוועידה, שהיתה אמורה לכלול דיון בכל סוגיות הליבה בין ישראל לפלסטינים (כגון ירושלים, גבולות ופליטים) והסתיימה לבסוף בהצהרה כללית, שלא התייחסה לסוגיות אלה.

התקשורת הישראלית תיארה את הוועידה כמעט בו זמנית גם כחשובה וגם כחסרת ערך. היא מוסגרה כחשובה, למשל, בתיאורה כזירה של **הקרב (הפוליטי) על ירושלים** (ידיעות אחרונות, 6.11.2007 עמ' 11) וכלא חשובה בתיאורה, למשל, כ**פסגת הציפיות הנמוכות** (ידיעות אחרונות, 25.1.200, עמ' 1), **הזדמנות הצילום היקרה ביותר בהיסטוריה** (מעריב, 9.11.2007, עמ' 9), **ועושים שלום למצלמות** (מעריב, 28.11.2007, עמ' 2).

באופן דומה דיווח הארץ (5.11.2007, עמ' 1) בכותרתו הראשית: **מקור מדיני: רייס קיבלה את דרישת ישראל שבהצהרה המשותפת לא יוצגו פתרונות ל"סוגיות הליבה"** ובכותרת בעמוד שלאחר מכן (19.11.2007, עמ' 2): **"כל הבעיות המהותיות, כל השאלות ההיסטוריות בינינו ובין הפלסטינים – עומדות על סדר היום" – ראש הממשלה, אהוד אולמרט, על הוועידה באנאפוליס.**

העיתונים ורשתות הטלוויזיה לא דנו כמעט בכותרותיהם בסתירות בין המסגורים השונים של הוועידה ומטרותיה. השינויים התכופים בהגדרת יעדי הוועידה נדונו רק ב-10 מתוך 755 הפריטים העיתונאיים שהוקדשו לה, לרוב באופן משתמע. יתר הדיון על כך נדחק לשולי הסיקור ונותר בעיקר בטורי הפרשנויות ובעמודי העמדות. שם למשל נמצאה הטענה כי התקשורת הנמיכה בכוונה את הציפיות מהוועידה בהנחיית פוליטיקאים ישראליים.

כך למשל בידיעות אחרונות (28.11.2007, עמ' 16): "יש לנו מנצח בתחרות הפרומו הגרוע של השנה. במשך שבועות הגחיכה התקשורת את ועידת הפסגה באנאפוליס; העיתונות הפרו-אולמרטית הנמיכה ציפיות בפקודה, פרשני החצר מטעם האופוזיציה רגמו אותה בבוץ על חוסר הרלוונטיות, מכל עבר תוכנת הציבור לאפאתיות צינית". ואילו במוסף לשבת של אותו עיתון כתבה הפרשנית סימה קדמון (ידיעות אחרונות, 30.11.2007, המוסף לשבת, עמ' 6): "אחרי חודשים רבים של הגבהת ציפיות והנמכתן, הבטחות גרנדיוזיות וצמצומן להצהרה משותפת קמצנית וחשדנית – אולמרט יכול לחזור הביתה ולהגיד: הצלחתי"

התקשורת הישראלית ממעטת, אם כן, לעסוק בשאלות מהותיות ביחס לנקודות המחלוקת ופרטי הניסיונות ליישב אותן. בכך היא איננה מעניקה לקוראיה מידע מקיף ומספק לצורך גיבוש עמדה עצמאית ומשוכלת ביחס לניסיונות להגיע לפתרון מדיני של הסכסוך.

סיכום הפרק

המחקר מגלה כי התקשורת הישראלית מיעטה לעסוק במהותן של סוגיות והחלטות מדיניות ובתכני המו"מ המדיני. דיונים שכאלה הופיעו כמעט רק באותיות הקטנות, העמודים האחוריים ובסופי מהדורות החדשות, בטורי הפרשנות ובעמודי הדעות. לפיכך, הקוראים כמעט ולא נחשפו למידע חשוב ומשמעותי העמד בליבת המחלוקת אך בשולי הסקור. זאת ועוד, המחלוקות המדיניות בין ישראל לפלסטיניות הוצגו באופן מקרי, כמעט ללא הקשר. כל אלה גרמו לכך שצרכני תקשורת ישראלים רבים התקשו בוודאי לעקוב אחר המחלוקות ולהבינן לעומק, דבר החיוני לגיבוש דעה מושכלת על המציאות המדינית באזור.

בנוסף, סיקור התהליך המדיני בתקשורת הישראלית הבנה מציאות לפיה הפלסטינים הם האשמים הבלעדיים, או לפחות העיקריים, בכישלונו של המו"מ המדיני, בעוד ישראל רק מושיטה את ידה לשלום. ישראל מוסגרה כמי שיוצאת מגדרה לבסס הסדר מדיני, מבצעת "מחוות" נדיבות ואיננה מפירה את התחייבויותיה; פעולות מסלימות שלה הוצגו בעיקר כנטולות השלכות על הפלסטינים, וכמנותקות מהניסיון להגיע להסדר מדיני. הפלסטינים, לעומת זאת, מוסגרו ככאלה המצגים עמדות קשוחות ודרישות בלתי הגיוניות, מונעים מו"מ באלימותם ולא עומדים בהתחייבויותיהם. המסקנה כאן ברורה: הם אשמים, לא אנחנו.

דפוס סיקור זה התחזק לנוכח העובדה כי התקשורת הישראלית לא אפשרה למעשה לגורמים פלסטינים להציג את תפיסת המציאות שלהם. כפי שראינו, התייחסויות פלסטיניות לאירועים היו מועטות מאוד ונדחקו לפנים הסיקור. הקורא הישראלי שלא העמיק בתוככי הדיווחים החדשותיים נותר מחוסר מידע כמעט לחלוטין על עמדות אלו, והן בוודאי לא הוצגו בפניו כדבר מה חשוב, המחייב תשומת לב.

עורכי חדשות וכתבים בכירים בכלי התקשורת מצדיקים סוג כזה של סיקור בכך שהציבור עצמו מעוניין קודם כל ב"סיקור ישראלי", שמאחד את השורות סביב נקודת ההשקפה "שלנו" ואינו מעלה על פני השטח את גרסתו של הצד השני. אולם, טענה זו איננה מבוססת על בחינה אמפירית של המציאות, אלא על הנחות מקובלות. מחקר שבדק את עמדות הציבור הישראלי לגבי סיקור הסכסוך גילה כי בניגוד לתפיסות מקובלות אלה, כמחצית מהנשאלים דווקא היו מעוניינים לשמוע יותר על עמדות הפלסטינים בסכסוך וחשו כי התקשורת איננה מעבירה להם את כל המידע שלו הם זקוקים כדי להבין את הקונפליקט הישראלי-פלסטיני (פרי, צפתי ודור 2004).

בנוסף, בולטת במחקר הנטייה התקשורתית להתבסס על מקורות ביטחוניים, גם באירועים מדיניים. מצב כזה גם מחליש את התקשורת, ההופכת להיות תלויה במקורותיה ואיננה מקיימת תחקירים עצמאיים משלה, וגם גורם לתגובה מעגלית – ההישענות הרבה על מקורות אלה מגבירה את הלגיטימציה שלהם, והלגיטימציה שלהם מביאה להישענות רבה עליהם (פרי 2007). לעוצמה רבה של הקול הביטחוני במו"מ המדיני עשויה להיות השפעה שלילית על התקדמות התהליך, בשל הדגש המובן של מערכת הביטחון על שאלות ביטחוניות יותר מאשר על שאלות מדיניות.

בהקשר זה חשובה במיוחד העובדה כי מהמחקר הנוכחי עולה שמחלוקות בתוך מערכת הביטחון עצמה כמעט שאינן זוכות לבולטות ונדחקות לשולי הסיקור. הצנעת דברי ביקורת הבאים מתוך המערכת הביטחונית משמעותית ביותר בגלל הלגיטימיות של מערכת זו. ביקורת מתוכה מאפשרת לחשוף סדקים בקונסנזוס-לכאורה בצד הישראלי, להביא לדיון מידע רלוונטי חדש הזוכה לאמינות, ולידע את הקורא בכך שרבות מהטענות הקשות המושמעות נגד ישראל מפי גורמים פלסטינים ובינלאומיים נשמעות גם בתוך המערכת. אולם כאמור, דברים אלה הוצנעו בשולי הסיקור.

ביחס למו"מ המדיני קיבל, אם כן, צרכן החדשות הישראלי מהתקשורת שלו מידע חלק, לא מאוזן, לא עצמאי ולא ביקורתי, המוטה באופן קבוע נגד התהליך המדיני. לנוכח מצב זה, אין פלא כי 67% מהישראלים היהודים סבורים כי אין כיום סיכוי לסיים את הסכסוך באופן מדיני, מסיבות שאינן תלויות בישראל (יער והרמן, 2012).

פרק ו': "נחש ארסי או אפרוח בלי נוצות": סיקור ההנהגה הפלסטינית

זה האויב שמולו אנחנו ניצבים, הוא יורה על ילדינו, ומסתתר מאחורי ילדיו. ידנו מושטת בבטחה לאלו משכננו שרוצים לכרות שלום עימנו, וידנו האחרת אוחזת בחרב דוד, באיתנות ובבטחה מול אלה שרוצים להכריתנו מן הארץ.

(ראש הממשלה בנימין נתניהו בנאום ששודר בכל מהדורות החדשות בטלוויזיה, 20.11.2012).

פתח דבר

אחד מיסודותיו של הנרטיב, לפיו ישראל איננה יכולה להגיע להסדר מדיני בר קיימא, היא הטענה כי לפלסטינים אין הנהגה שעמה ניתן להגיע להסדרים כאלה. ניתוח הסיקור של ההנהגה הפלסטינית מראה כיצד דפוס זה, הטוען כי "אין פרטנר" להסדר בהנהגה הפלסטינית, הוא דפוס מתמשך, אשר מתאים עצמו לשינויים בהנהגה ובתנאים.

המחקר מגלה כי הטענה ש"אין עם מי לדבר" מבוססת על שתי טענות שונות: או שאין עם מי לדבר משום שבראש הצד השני עומד "נחש ארסי", אויב דמוני, טרוריסטי, שטני, בלתי רציונאלי, שאינו מעוניין אלא באלימות, ולכן לא ניתן לדבר עמו; או שבהנהגה יושב "אפרוח בלי נוצות", חלש, נטול סמכויות ויכולת ביצוע, שאין כל טעם לדבר עמו. בשני המקרים גם יחד, טענות הנוגדות את הנרטיב הדומיננטי בתקופה נתונה נדחקות לפנים הסיקור ולשוליו ואינן עומדות במרכזו.

פירושה של הצגה דיכוטומית זו היא התעלמות מגווני הביניים המורכבים של המציאות הממשית. היא מציעה תמונת עולם חד ממדית, שבו הצד השני איננו גורם אנושי ממשי, אלא אב-טיפוס בלתי משתנה במהות, שקשה או בלתי אפשרי יהיה להגיע עמו להסדר מדיני. תפיסה זו גם ממעיטה עד מעלימה את אחריותה של ישראל להיעדר תהליך מדיני, ומטילה את האחריות לכך על ההנהגה הפלסטינית, שאינה רוצה בו או אינה מסוגלת להוציאו לפועל (ראו גם הפרק הקודם).

השטן הדמוני

מראשית ימי המדינה, ואף לפני כן, נהגה התקשורת העברית, לא פעם, להציג את מנהיגי הציבור הערבי הפלסטיני כאויב מיתולוגי, שאין סיכוי להגיע איתו להידברות ואשר לא מבין אלא את שפת הכוח (בר טל 2007).

דוגמה בולטת ביותר להבניה זו היא דמותו של יאסר ערפאת, מנהיגו של העם הפלסטיני במשך 35 שנים (1969-2004). סיקור דמותו בעיתונות הישראלית עבר תהפוכות רבות. עד לתקופת הסכמי אוסלו (1993) הוא נחשב לאויב קשה ומר. עם פתיחת תהליך אוסלו עברה דמותו טרנספורמציה מרחיקת לכת בעיתונות הישראלית, שהציגה אותו כשותף להסדר מדיני ואף כדמות חביבה. ואולם עם כישלון ועידת קמפ דיוויד ופרוץ האינתיפאדה בסתיו 2000, שלטענת גורמים מדיניים בישראל ערפאת היה האחראי הישיר והבלעדי לה, שבה והופיעה ביתר שאת דמותו כשטן האולטימטיבי, דמות נלעגת ומרושעת לאין שיעור.

חוקרים רבים טענו כי הבנייה זו, שייחסה לערפאת את האחריות לכישלון המו"מ ופרוץ האלימות מחדש, היתה תוצר של מדיניות תקשורתית מודעת של ראש הממשלה דאז, אהוד ברק (רחמים 2005). דניאל דור, שחקר את ייצוג הסכסוך באותה תקופה, גילה כי העיתונות הישראלית אימצה ללא סייג וללא ביקורת את תמונת

המציאות שהפיצה לשכת ראש הממשלה, לפיה ברק "לא השאיר אבן על אבן" בניסיונו לחתור לשלום בעוד שערפאת, מנהיג אלים ובלתי רציונאלי, הגיב על ניסיון כן זה באלימות קשה נגד ישראל (דור 2001).

סלידתה של העיתונות הישראלית מערפאת והבניית דמותו כדמונית בא לידי ביטוי בולט בסיקור העיתונאי של סוף ימיו (25.10.2004-19.11.2004) במהדורות החדשות המרכזיות של שלושת הערוצים המרכזיים בישראל (1, 2, 10) ובשלושת העיתונים הגדולים בישראל באותה תקופה (ידיעות אחרונות, מעריב והארץ). כך למשל קבעו כותרות וכותרות המשנה של ידיעות אחרונות ביום אחד (5.11.2004) כי ערפאת הוא: "**הטרוריסט מספר 1**", "**איש דמים ואיש בלייעל**", "**האיש עם השערות על הפנים, הכפייה על הראש והאקדח בחגורה**".

בחינת הסיקור מעלה כי הוא התמקד בעיקר בחגיגת מותו של ערפאת מתוך שמחה ברורה לאיד. כך למשל בירכה הכותרת הראשית של ידיעות אחרונות ב-5.11.2004:

ברוך שפטרנו
האיש שאחראי לרצח אלפי ישראלים לא יקום עוד על רגליו

דיון מורכב יותר באישיותו של ערפאת כמעט שלא הופיע במסגרת הסיקור החדשותי המתלהם בכותרות העיתונים ומהדורות הטלוויזיה. אולם, הוא נמצא מעט בעמודי הדעות ובמוספים הפוליטיים של סוף השבוע, ובמקרים חריגים במאמרי דעה שהופיעו בעמודי החדשות. כך למשל הציג הארץ (16.11.2004, עמ' 3) בעמודי החדשות שלו מאמר מאת שליח האו"ם למזה"ת דאז, טריה לארסן, שבו נאמר בין היתר כי ערפאת הוא "ענק שעזב את הזירה הפוליטית העולמית", ומעריב פרסם פעמיים בעמודי החדשות מאמרי פרידה מאת מקורבו של ערפאת, ח"כ אחמד טיבי. התייחסות מסוג זו לא רק שהיו מעטות, אלא הוצגו כ"דעות", כלומר לא כסיקור חדשותי נייטראלי-לכאורה, ולכן השפעתן על הקורא, המודע מראש לכך שהוא קורא "דעה" ולא "עובדה", נמוכה יותר.

למולן, הרוח של ליבת הסיקור מודגמת אולי באופן הטוב ביותר בידיעה הבאה, שהתפרסמה בידיעות אחרונות (29.10.2004, עמ' 6):

בישראל לא שוכחים את חלקו של ערפאת בטרור ולא סולחים

הורים שכולים: „הלוואי שימות"

כמו ביחס לערפאת, גם ביחס לתנועת החמאס, שהשתלטה על רצועת עזה ביוני 2007, הבנתה התקשורת הישראלית דימוי שטני, פשטני, תוך התעלמות מהיבטיה המורכבים יותר של המציאות. תנועה זו תוארה במרכז הסיקור כתנועה טרוריסטית, אלימה, פונדמנטליסטית, בלתי רציונאלית וחשוכה. כך למשל הציג הפרשן לענייני ערבים של ערוץ 2 את התחזקות החמאס (*ערוץ 2*, 10.4.2005, דקה 17) כהתחזקות של קואליציה "הקובעת מתי לירות, כמה, למה ולהיכן. רשות [...] טרוריסטית, שהולכת ומתחזקת להווייתנו".

במסגרת זו, התנועה הוצגה פעמים רבות כבלתי מוסרית, ונחותה ערכית מישראל, למשל בהצגתה כמי שמנצלת את אזרחיה שלה כמגן אנושי. כך היה למשל, בתקופת סיקור מבצע "עופרת יצוקה" נגד החמאס בעזה (דצמבר 2008-ינואר 2009). יום לאחר שנהרגו מפגיעת פגז של צה"ל עשרות אזרחים פלסטינים, שהסתתרו בבית ספר של האו"ם, הייתה הכותרת הראשית של העיתון ידיעות אחרונות (7.1.2009, עמ' 1):

ראשי החמאס מסתתרים בבית חולים בעזה

הכותרת הפנתה לידיעה בפתח כפולת העמודים 6-7, שם נאמר:

האכזריות של אנשי החמאס: יורים מתוך בית ספר, מסתתרים במסגדים ומאלצים ילדים לשמש להם מגן אנושי
מקלט צמרת החמאס: מתחת לילדים החולים

בצה"ל טוענים כי ראשי החמס מסתתרים במרתפים שהוכנו בשבילם מראש מתחת לבית החולים שיפא בעזה
*** החולים, הזקנים והילדים משמשים להם מגן אנושי**

דיווח על פגיעת צה"ל בעשרות האזרחים הבלתי חמושים הופיע באותו גיליון רק בידיעה קטנה בעמוד 7. וכך, קוראי העיתון שהגיעו אל אותו עמוד פנימי וקראו על התקרית הקשה הושפעו כבר מהרושם של העמודים הראשונים ומהכותרות הבולטות, שהאשימו את ראשי החמאס בשימוש באזרחים במהלך המלחמה.

הצגת החמאס כ"מסתתר מאחורי ילדיו" – או לחילופין הצגת האוכלוסייה הפלסטינית ברצועה כמי שמעמידה את ילדיה לרשות החמאס – שבה והופיעה בשידורי הטלוויזיה בתקופת "מבצע עמוד ענן". כך למשל נשמע דובר צה"ל במסיבת עיתונאים, ששודרה בשידור חי במהדורת החדשות בשני הערוצים:

> צה"ל פועל נקודתית, כירורגית, לנסות לפגוע כמה שיותר נקי, כמה שפחות בבלתי מעורבים. לצערי [...] חלק מבורות הפאג'ר וחלק מהבסיסים ממוקמים בסמוך לגני ילדים, בסמוך למסגדים, בסמוך למתקנים נוספים, מתוך כוונת מכוון. כשיש פרדס הוא מיועד לתפוזים, הוא לא מיועד לפאג'רים. כשיש בית ספר הוא מיועד ללימודים, והוא לא מיועד להטמנת פאג'רים, כשיש מסגד הוא מיועד למקום ולבית תפילה ולא למחסני אמל"ח, רקטות, מטענים. (14.11.12, דקה 10)

בניגוד למקרה של ערפאת, שבו התייחסה התקשורת באופן ספציפי לערפאת, היא המעיטה להתייחס בשם למנהיגי החמאס, שהוצגו לרוב כקבוצה – "הנהגת החמאס". סיקור שכזה מונע התייחסות פרסונאלית, מטשטש הבדלי עמדות בתוך ההנהגה ומציג אותה כ"חבורה" הומוגנית, רצחנית ובלתי מוסרית. כך למשל אמר כתב ערוץ 10 (20.11.12, דקה 44): "לכולם ברור: ההסכם קרוב, צריך להשיג כמה שיותר. מבחינתם זה לפגוע באזרחים, מבחינת צה"ל – לפגוע במשגרים ותשתיות".

התקשורת הישראלית מרבה אם כן להציג את ההנהגה הפלסטינית, או חלקים בה, כירודה מבחינה מוסרית, רודפת מלחמה ותאוות אלימות, המוכנה אפילו לסכן את אזרחיה שלה עצמה כדי להשיג את מטרותיה האכזריות. סיקור כזה מתווה תמונת עולם לפיה אין סיכוי להגיע להסדר מדיני עם הפלסטינים. אין פלא, על כן, כי רוב אזרחי ישראל אינם מאמינים, כפי שראינו, בסיכויים של הסדר מדיני.

החלש

למול הייצוג של אויב שטני, הופיע בכלי התקשורת גם ייצוג אחר, שיוחס בעיקר לרשות הפלסטינית ולעומד בראשה, מחמוד עבאס (אבו מאזן). לפי ייצוג זה ייתכן שאבו מאזן מעוניין להגיע להסדר מדיני, אך הוא איננו מסוגל להגיע להסכם משום שהוא חלש מדי. המסקנה מייצוג שכזה היא בלתי נמנעת – גם הפעם אין עם מי לדבר, אין מי שייקח את ידה המושטת לשלום של ישראל.

ייצוג מסוג זה הופיע בתקופת המחקר מייד לאחר מותו של ערפאת. לכאורה, מותו של ערפאת היה אמור לפתוח פתח מחודש להבשלת התנאים לשלום. זהו, אם כן, רגע מרתק – האם מותו של "האין פרטנר" המיתולוגי יאפשר את ביטול הקונספציה של אין פרטנר? האם, כדברי ראש אמ"ן לממשלה, עליהם דיווחו כל העיתונים ב-1.11.2004, מחלת ערפאת אכן נושאת עמה פוטנציאל לסיום העימות האלים?

בפועל, עוד בטרם סיים ערפאת את חייו, כבר החלה התקשורת הישראלית המרכזית להשיב על שאלה זו בשלילה. תשובה זו נוסחה בשתי פעימות. בפעימה הראשונה נטען כי מותו של ערפאת יגרור מאבק ירושה אלים, שפירושו, כמובן, שלא יהיה לישראל עם מי לדבר. בפעימה השנייה, לאחר העברת השלטון המסודרת לאבו מאזן, הוצגו כמה אלטרנטיביות אפשריות, שכולן, כפי שנראה, מבטיחות למעשה את המשך קיומה של קונספציית האין פרטנר.

1. פעימה ראשונה: קרבות ירושה

כותרות שהציגו חשש מהתפתחות קרבות ירושה לאחר מות ערפאת התפרסמו לאורך כל תקופת מחלתו. זאת, למרות שטיעון זה עמד בניגוד בולט להערכות שהופיעו באותיות הקטנות בידיעות החדשותיות, לפיהן דווקא יתקיים איחוד פלסטיני והעברת שלטון שקטה. כך למשל קבעה הכותרת הראשית של עיתון מעריב (28.10.2004, עמ' 1):

קרבות ירושה

הרשות תישאר ללא מנהיג רשמי ובמערכת הביטחון חוששים: המאבק על חילופי השלטון ילווה באש

לעומת זאת, בפסקה האחרונה של הידיעה, שהתפרסמה בעמוד 5, נאמר: "עד מותו [של ערפאת] ההנהגה הפלסטינית תהיה קולקטיבית. ייתכן שגם בטווח הזמן הארוך יותר היא תהיה מבוססת על ברית בין אבו עלא, אבן מאזן, סלאם פיאד ומוחמד דחלאן. באופן לא רשמי, ובהתייעצויות עם ערפאת, נבחרה שלשום הנהגה שתמלא את מקומו של הראיס בהיעדרו".

דפוס דומה של פער בין הכותרות, המדגישות את הקרבות בתוך ההנהגה הפלסטינית, לעומת תכני הכתבות, המדגישות דווקא את הסדר היחסי, הופיע גם בחדשות ערוצי הטלוויזיה. כך למשל קבעה הכותרת בפתח מהדורת החדשות של*ערוץ 2* (4.11.2004):

ערפאת במצב קריטי, כנראה בלתי הפיך. ברחוב הפלסטיני בלבול ומבוכה. הבכירים וארגוני הטרור נערכים למאבק ירושה

לעומת זאת, אמר הפרשן הבכיר של הערוץ לענייני ערבים, אהוד יערי, בתוככי המהדורה, כי "אני לא חושב שבשלב הראשון אנחנו נראה התנגשות אלימה. [...] בשלב הזה הם יקבלו את הנהגתם של אבו מאזן ואבו עלא."

הדפוס הקבוע שנמצא במהדורות הטלוויזיה היה כי המגישים מהאולפן פנו לפרשנים בשאלות המציגות חשש מהתלקחות ומאבק, ואילו הפרשנים הציגו תמונת עולם שדווקא מדגישה (גם אם בהפתעה מסוימת) את הסדר בהנהגה הפלסטינית.

2. פעימה שנייה: אבו מאזן חלש

עם מינויו של אבו מאזן לראש הרשות הפלסטינית, העלו אמצעי התקשורת שלוש חלופות אפשריות, שכולן מבוססות על הקונספציה כי המנהיגות הפלסטינית, ולא הישראלית, היא המכשול לשלום: החלופה הראשונה, אופטימית לחלוטין, בישרה על עידן חדש, שבו ניתן יהיה להשיג הסכם קבע עם אבו מאזן. החלופה השנייה טענה כי אבו מאזן איננו שונה עקרונית מערפאת, ולכן גם הוא לא יהיה פרטנר לשלום. ואילו לפי החלופה השלישית, אבו מאזן אכן שונה מערפאת, אבל חלש ולכן לא יוכל להוביל את התהליך הנדרש.

החלופה הראשונה בלטה בעיקר בשני העיתונים הפופולאריים באותה תקופה, ידיעות אחרונות ומעריב. כך למשל מופיעות בעמודיהם הראשונים כותרות כגון **מזרח תיכון חדש** (מעריב, 12.11.2044, עמ' 1), **עידן חדש** (ידיעות אחרונות, 12.11.2004, עמ' 1) **ויממה לאחר עזיבתו של ערפאת מאותתים הפלסטינים: עכשיו יש פרטנר** (ידיעות אחרונות, 31.10.2004, עמ' 4-3).

בערוצי הטלוויזיות, לעומת זאת, בלטו בעיקר החלופה השנייה והשלישית. שם נטען, בהכללה, כי אין הבדל בין אבו מאזן לערפאת, ואם יש הבדל, אבן מאזן חלש מכדי לשנות את המציאות הקיימת. כדברי דן מרגלית, פרשן ערוץ 10 "עכשיו יש הנהגה שרוצה או לא רוצה, אבל מכל מקום לא יכולה לעשות הסדר" (ערוץ 10, 4.11.2004).

רק בשולי הסיקור, בעיקר בעמודי הדעות ובמוספי סוף השבוע של העיתונים, הוצגה האפשרות כי ישראל היא המעוניינת בשימור הקונספציה של אין פרטנר. במקרה אחד בלבד הופיעה פרשנות כזו בעמוד ראשון, בפרשנות של נחום ברנע ושמעון שיפר, שבה נאמר, תחת הכותרת **סוף התירוץ**, "ההיסטוריה הפלסטינית תצטרך להמשיך בלי [ערפאת]. וגם אנחנו, הישראלים. האיש שהיה שטן במערכה הראשונה, פרטנר במערכה השנייה, נבל במערכה השלישית, מסתלק. לא הוא יהיה המכשול מעכשיו, לא הוא יהיה התירוץ" (ידיעות אחרונות, 29.10.2004, עמ' 1).

ואילו במעריב (10.11.2004) כתב הפובליציסט אברהם תירוש בטור אישי בסוף השבוע: "במותו המתמשך הוא [ערפאת] מצווה לנו את הבלבול ואת המבוכה ואת השאלות ואת התהיות ואת החששות [...] את מי נאשים עכשיו בכל מה שקורה לנו? [...] יותר מארבע שנים אנו חיים על אין פרטנר ו'אין עם מי לדבר' [...] ופתאום עכשיו [...] אולי יש סיכוי שיהיה עם מי לדבר, שיהיה פרטנר. מה עושים? איך יוצאים מזה?"

נקודות מבט אלה, המצביעות על הצורך הישראלי במצב האין פרטנר, הבליחו מדי פעם בפעם גם במהדורות החדשות בטלוויזיה, אך לא יצרו כותרות של ממש ולא חדרו לליבת הסיקור התקשורתי. הם נגלו רק לעוקבים אחרי מהדורות החדשות עד לסופן, דבר שרוב צרכני התקשורת אינם עושים.

עם הזמן הלכה התקשורת הישראלית והתאכזבה מהחלופה הראשונה, האופטימית, והתכנסה לעבר החלופה השנייה ובעיקר השלישית. כך עולה, למשל, מבחינת סיקור הסכסוך בתקופה שלאחר ועידת שארם, שם הכריזו ראש הממשלה דאז אריאל שרון ויו"ר הרשות הפלסטינית אבן מאזן על הפסקת אש בין הצדדים. הפסקת אש זו הופרה בידי שני הצדדים, תוך האשמות הדדיות על הפרות מכוונות או לא מכוונות של ההסכמות.

אבן מאזן הוצג בתקופה זו כמי שאיננו עומד במבחן, כפי שניסח זאת, למשל, הפרשן נחום ברנע (ידיעות אחרונות, 10.4.2005, עמ 1): "הטיעון שמבקש להניח [ראש הממשלה] על השולחן: אבו מאזן הוא אכזבה גמורה. אין טעם להשקיע בו". שלושה ימים אחר כך הייתה כותרת העמוד הראשון של העיתון (ידיעות אחרונות, 13.4.2005):

רה"מ: אבו מאזן לא ישרוד בהנהגה הפלסטינית

קריאה באותיות של הידיעה מגלה קביעה הרבה פחות נחרצת. בה נאמר: "שרון אמר [...] כי יו"ר הרשות הפלסטינית נמצא בעיצומו של מאבק הישרדות [...]. עם זאת נזהר שרון מלקבוע עמדה נחרצת בסוגיה זו". הנחרצות של הכותרת איננה הולמת, אם כן, אפילו את הטקסט שעליו היא מתבססת.

ואילו במעריב (27.4.2005, עמ' 5-4), בכפולת עמודים תחת הלוגו **ראיס במחלוקת**, נאמר:

מבחן 100 הימים של אבו מאזן

בממשלת ישראל כבר הבינו שאין בו את המנהיגות הנדרשת, אבל מחזיקים אצבעות שיעבור בשלום את ההתנתקות; בצה"ל מאוכזבים ממנו וטוענים שהוא פועל מול הטרור רק כשהחרב מונחת על צווארו * וברחוב הפלסטיני הוא לא מצליח לשלוט במאות החמושים * אבל המבחנים הגדולים של יו"ר הרשות הפלסטינית עדיין לפניו

באותיות הקטנות של הטקסט הוצגה תמונה מורכבת יותר. שם נטען, בין היתר: "ובכל זאת, על אף שהתחושה הכללית בצמרת צה"ל ובשב"כ היא אכזבה, יש גם גורמים צבאיים המדגישים בעיקר את ההישגים של יושב ראש הרשות הפלסטינית: 'הוא שינה בצורה מוחלטת את דעת הקהל ברחוב הפלסטיני נגד הפיגועים, הוא הביא לרגיעה משמעותית מאוד. יכול להיות שהדרך שלו לרגיעה בהידברות ולא במלחמת אחים פלסטינית, תתברר בסופו של דבר כדרך צודקת'" (מעריב, 27.4.2005, עמ' 5-4).

המציאות המורכבת עליה מדווחים הכתבים, לפיה קיימים חילוקי דעות בתוך המערכת השלטונית הישראלית בשיפוט הישגיו של אבו-מאזן, כמו גם הצבעה גם על אחריות ישראלית לקשייו של אבו מאזן, נשארים, אם כן, מוצנעים בתוך הטקסט ולא זוכים להגיע לכותרות. שם אבו מאזן הוא העומד למבחן, שבו, על פי הכותרת, הוא צפוי להיכשל.

הטענה כי ישראל עשויה לחזק את אבו מאזן בפעולותיה אם תרצה בכך, או, כפי שניסח זאת עיתון *הארץ* בכותרת מאמר המערכת שלו (הארץ, 19.4.2005, עמוד הדעות), **איך עוזרים לעבאס**, נותרה רק בעמודי הדעות של העיתונים. במאמר נאמר, בין היתר: "השאלה המעשית לישראל אינה מה עבאס יכול לעשות למענה, אלא מה היא תוכל לעשות למענו". מסגור מסוג זה, שבו האחריות על המצב עוברת לישראל, היה נדיר ביותר והופיע רק בעמודי הדעות ולא כחלק מהסיקור החדשותי של האירועים.

המסגור לפיו אבו מאזן מאכזב, וכי הוא איננו פרטנר להסכם בשל חולשתו, תוך טשטוש תרומתה של ישראל למצב זה בזלזול שהיא מפגינה כלפיו, הופיע גם בסיקור ועידת אנאפוליס ב-2007. במסגרת זו בלטה מאוד הישענותה של התקשורת על הערכותיהם הפסימיות של גורמי ביטחון ביחס לוועידה ולמעמדו של אבו מאזן. כך למשל בידיעה הבאה (*ידיעות אחרונות*, 26.11.2007, עמ' 2):

דיסקין וידלין: הסכם קבע מסוכן לישראל
השניים הסבירו בקבינט: אבו מאזן חלש ואיננו בשל

בטקסט הידיעה נאמר כי השניים הזהירו כי "אבו מאזן חלש, איננו בשל עדיין ליישם את ההסכם עם ישראל, ויכולת הביצוע שלו שואפת לאפס. הם המליצו לדרג המדיני לנהל את המו"מ על הסכם הקבע, אך לראות בו לא יותר מ'הסכם מדף', שיישומו יידחה בכמה שנים עד שהרשות הפלסטינית תוכיח שהיא פרטנר".

הנחת היסוד, אם כן, היא כי הפלסטינים הם העומדים למבחן וצריכים להוכיח ש"יש פרטנר". באופן משלים, מידת ה"פרטנריות" של ישראל לא הושמה כלל בסימן שאלה. המסגור בליבת הסיקור הניח בלא היסוס כי "ידה של ישראל תמיד מושטת לשלום", והבעיה היא רק עם הצד השני שאינו רוצה או איננו יכול להיענות לה באותו מטבע.

על פי התפיסה של ההנהגה הפלסטינית כחלשה שוב מובנית תמונת מציאות לפיה אין כל סיכוי ממשי להגיע להסדר מדיני, משום שאין פרטנר. הפעם מנומקת טענה זו לא בדמוניזציה של הצד השני אלא דווקא בחולשתו. כלומר, הצד הפלסטיני לא יכול להגיע לשלום עם ישראל לא משום שהוא איננו רוצה בכך אלא משום שהוא איננו מסוגל לכך. התוצאה זהה – אין פרטנר.

בין הדמוני לחלש

בחינה של ייצוג מאבק הכוחות בין הפת"ח לחמאס מעלה כי התקשורת הישראלית היתה מוטרדת מאוד מהחלשתו של הראשון ומהתעצמותו של השני. בה בעת, התהליך מוסגר כעניין פלסטיני פנימי, שלישראל אין כל השפעה עליו. רק לעתים רחוקות העלתה התקשורת את האפשרות כי ישראל מחלישה בפעולותיה את אבו מאזן, ובכך מחזקת את החמאס. כך למשל נמצאו כמה פרשנויות מסוג זה בשולי הסיקור של ההתנתקות מעזה (אוגוסט 2005), ועל פריצת צה"ל למתחם המוקטעה ביריחו (14.3.2006).

דוגמה לפרשנות כזו, בעקבות הרס המוקטעה ביריחו, הופיעה תחת הכותרת **מתנה לחמאס, מכה לאבו מאזן** (ידיעות אחרונות, 15.3.2006, עמ' 6), שבה נאמר: "הפעולה ביריחו היא מכה מתחת לחגורה למחנה המתונים בראשות אבו מאזן ומתנה נוספת לחיזוקו של החמאס [...] תקיעת מסמר נוסף בארון הקבורה של אבו מאזן [...] בימים שבהם אבו מאזן מנסה לגבש באירופה דרכים עוקפות חמאס, נקבר אתמול המחנה המתון הפלסטיני תחת חורבות המוקטעה ביריחו."

בדומה לכך כתב הפרשן בן כספית (מעריב, 17.3.2006, מוסף השבת): "בראיה היסטורית יתברר אירוע יריחו כצעד גדול נוסף לגניזתה הכמעט סופית של האופציה הפלסטינית. גישתו של אריאל שרון, שעל פיה 'אין עם מי לדבר' ו'אסור להאמין לערבים' קורמת עור וגידים וקונסנזוס לנגד עיננו. תיכף יתרגל אליה שאר העולם". פרשנויות אלה נותרו בשוליים. הן לא חדרו לעמודים הראשונים של העיתונים ולראשי מהדורות החדשות בטלוויזיה.

ב-6 בפברואר 2012 חתמו תנועת החמאס בהנהגת אסמעיל הנייה, ותנועת הפת"ח בהנהגת אבו מאזן הסכם פיוס. לכאורה היה יכול מהלך זה להצביע על התחזקותו של אבו מאזן והתמתנותה של החמאס, מצב העשוי להביא לבקיעים בקונספציית האין פרטנר. בפועל מראה מחקר **קשב**, שבחן את סיקור ההסכם בארבעת העיתונים הגדולים תמונה אחרת: הסכם הפיוס הפלשתיני הוצג בעיתונות כנטישה של הפת"ח את דרך השלום. כך למשל הכריזה כותרת של *ישראל היום* בעמודו הראשון (ישראל היום, 7.2.2012, עמ' 1): **אבו מאזן, ראש ממשלת חמאס.** הידיעה הפנתה לכפולת העמודים 2-3 שכותרתה היתה:

או שלום או חמאס

זעם בישראל: אבו מאזן ומשעל חתמו בדוחא על ההסכם שלפיו יו"ר הרשות ימונה לראש ממשלת האחדות *

רה"מ נתניהו הגיב בחריפות: "אי אפשר להחזיק במקל בשני קצותיו"

למרות ביקורת זו על ההסכם, החל להופיע מעט אחריו דפוס חדש, לפיו ייתכן שהחמאס אכן התמתן, אך הקיצוניות עדיין שולטת בפלסטינים, בדמות הג'יהאד האסלאמי, המאיים ממנו. דפוס זה בלט לראשונה כחודש לאחר חתימת ההסכם הפיוס הפלסטיני, עם התלקחות חילופי אש בין ישראל לבין ארגונים בעזה. במהלך סבב הלחימה, שנמשך כשבוע, נמנע החמאס מלהשתתף בירי לעבר ישראל. בסיום סבב הלחימה הקדיש העיתון מעריב כפולת עמודים (4.3.2012, עמ' 4-5) לכותרת:

הקרב הבא: חמאס נגד גיהאד

אחרי העימות עם ישראל: הפלסטינים רבים

העימות הנוכחי החריף את היריבות בין הפלגים הפלסטינים ברצועה. הג'יהאד האיסלאמי, שאנשיו שיגרו לעבר ישראל 185 טילים ורקטות, מציג את הסכם הרגיעה כהסכם היסטורי. ממשלת החמאס, שנקטה עמדה מתונה, נאלצת להתגונן

הידיעה מצביעה על התמתנות בעמדות החמאס, אך בד בבד מדגישה שכוחו נחלש: "בחמאס שלקח על עצמו, באמצעות מצרים, תפקיד של מתווך בין הפלגים לישראל, מנסים להמעיט בגודל ההישג של הג'יהאד האסלאמי ומדגישים כי על כל הפלגים להתארגן יחד. כוחו של חמאס נחלש ברצועה בגלל עמדתו המתונה יחסית נגד ישראל. הארגון איננו מעוניין להגביר את האש ולהביא להחלטה ישראלית לצאת לפעולה קרקעית שעלולה למוטט את שלטונו".

גם כאן, כמו במקרים קודמים, הכותרות אינן כוללות שום רמז לכך שאפשר שלישראל יש חלק בחיזוקם והחלשתם של גורמים בתוך המערכת הפלסטינית, והדבר מופיע רק באותיות הקטנות של הידיעות והפרשנויות.

שוב ושוב מחברת, אם כן, התקשורת הישראלית בין מתינות של ההנהגה הפלסטינית לחולשה, ובין קיצוניות של ההנהגה הפלסטינית לעוצמה. כלומר – מי שרוצה לא יכול, ומי שיכול לא רוצה. מסקנה: אין פרטנר.

סיכום הפרק

המחקר מגלה כי התקשורת הישראלית מרבה יחסית לעסוק בהנהגה הפלסטינית. במרכז הסיקור, בכותרות בעמודים הראשונים ובראשי מהדורות החדשות, עומדת תפיסה מתמשכת של "אין עם מי לדבר". גם כשהנסיבות משתנות נרטיב זה איננו ננטש, אלא רק עובר התאמה. השינוי בא לידי ביטוי בהסבר מדוע אין עם מי לדבר: לעתים אין עם מי לדבר כי האויב הוא דמוני, בלתי רציונאלי ואיננו מעוניין בסיום הסכסוך (ערפאת,

החמאס); ולעתים אין עם מי לדבר כי הנהגת הצד השני חלשה מדי ואינה יכולה לספק את הסחורה (אבו מאזן). בכל מקרה, ההנהגה הפלסטינית איננה בשלה למו״מ מדיני.

המחקר חושף את התהליכים הללו לאורך ציר הזמן. הוא מראה כיצד ערפאת הוצג מאז ועידת קמפ דיוויד כארכי טרוריסט אלים ושטני. לקראת מותו העלתה התקשורת את האופציה כי חילופי השלטון ייללו בקרבות ירושה. עם התבדות נבואה זו, הציגה התקשורת שלוש אפשריות של התפתחות, שכולן היו למעשה המשכה של קונספציית האין פרטנר. מתוך אופציות אלה, בחרה התקשורת להבליט לאורך זמן את הטענה כי אבו מאזן הוא חלש, בעיקר למול החמאס המתחזק.

בתקופה האחרונה החלה התפתחות נוספת ביחס העיתונות הישראלית להנהגה הפלסטינית, והחל מופיע הטיעון כי החמאס הוא למעשה תנועה מתונה יחסית, אך הוא נחלש מול הג׳יהאד האסלאמי, המתואר כארגון טרור פונדמנטליסטי, שבוודאי אינו מהווה פרטנר לכל משא ומתן.

בכל המקרים, ההנהגה הפלסטינית ומידת המתינות או הקיצוניות שלה מוצגות כגזרת גורל, המסירה מעל ישראל כל אחריות לאי-התקדמות במו״מ המדיני. רק בשולי הסיקור, באותיות הקטנות של הידיעות והפרשנויות, בעמודים האחוריים ובמאמרי הדעות, מופיעים פרטי מידע אחרים, אשר מעלים את האפשרות כי ישראל כלל איננה מעוניינת בפרטנר, או כי דבקותה בטענת ה״אין פרטנר״ היא התורמת להחלשת גורמים פלסטינים מתונים ולחיזוק גורמים קיצוניים, כך שבסופו של דבר, הקונספציה תתממש.

סיכום: התקשורת הישראלית והסכסוך

התקשורת הישראלית איננה אחידה והומוגנית. היא מביאה קולות שונים ביחס לסכסוך הישראלי-ערבי. מי שנחשף לכל הטקסטים העיתונאיים, יגלה בהם תמונת עולם מורכבת למדי, המציגה את הקשיים הרבים שמביא עמו הסכסוך לצד הישראלי כמו גם את הסיכויים לסיימו בהסדר מדיני. במובן זה, התקשורת הישראלית היא פלורליסטית יחסית, כראוי במדינה דמוקרטית.

ועם זאת, תמונת העולם הזו עוברת הפשטה והרדודה בדרך מהטקסטים הנשלחים על ידי הכתבים מהשטח אל מרכז הסיקור – הכותרות ופתיחי מהדורות החדשות, העמודים הראשונים ותחילת המהדורות, שנקבעים ע״י העורכים. כאשר נחשפים אך ורק למרכז הסיקור – וכך עושים רוב צרכני החדשות – מתקבלת תמונת עולם פשטנית וחד-צדדית. לפי נרטיב זה, ישראל שרויה בסכסוך שנכפה עליה מבחוץ, היא עושה ככל שלאל ידה כדי לפתור אותו, ונוקטת באלימות רק כאשר אין לה ברירה אחרת, תוך ניסיון מכוון לפגוע פחות ככל שניתן בחפים מפשע. הפלסטינים, על פי הנרטיב, הם בדיוק הפוכים מישראל – הם יוזמי הסכסוך והאלימות, הם המונעים פתרון מדיני והם הפוגעים בחפים מפשע בשל חוסר המוסריות שלהם.

זוהי תמונת עולם מוטה ולא מאוזנת. היא סובלת מייצוג-יתר חיובי של ישראל ומתת-ייצוג של אירועים ומעשים המאירים את ישראל באור לא חיובי. והיא סובלת מייצוג-יתר שלילי של הפלסטינים ומייצוג-חסר של מעשיהם החיוביים. זוהי תמונת עולם קבועה, החוזרת על עצמה שוב ושוב באירועים ובנסיבות שונים. זוהי תמונת עולם המופצת במידה זו אחרת בידי כל כלי התקשורת המרכזיים בישראל. זוהי תמונת עולם המשפיעה על צרכני התקשורת, המאמצים אותה באופן אוטומטי כמעט, ללא הטלת ספק. זוהי תמונת העולם שעל בסיסה מגבשים אזרחים, ובמידה רבה גם מקבלי החלטות, את דעותיהם.

השאלה מדוע פועלת כך התקשורת הישראלית נמצאת מחוץ לתווך המחקר הנוכחי, המבקש להראות מה יש, לא לשאול מדוע כך קרה. ובכל זאת, אפשר להציע כמה השערות ביחס לגורמים המשפיעים על התקשורת הישראלית וגורמים לה לסקר את המציאות כפי שהיא מסקרת אותה:

- **תרבות של סכסוך.** כפי שנאמר בתחילת המחקר, חברות הנמצאות בסכסוך ארוך ועקשני מפתחות תרבות של סכסוך, שעיקרה האשמת האחר בו. הדבר איננו נכון רק לישראל. זוהי תופעה נפוצה בחברות דמוקרטיות ובמדינות שונות. התקשורת הישראלית לא שונה במובן זה מחברותיה בעולם.
  תרבות הסכסוך משומרת ומחוזקת בצורות שונות ובאמצעות מערכות שונות, כגון מערכת החינוך, מערכת המשפט, מערכת הביטחון, המערכת הפוליטית ועוד. בישראל, טקסי יום הזיכרון, השואה והעצמאות, ספרי לימוד, פסקי דין, נאומים של מנהיגים ועוד – כולם מפיצים תרבות שכזו, שעיקרה חד-צדדיות בהבנת המציאות, מקורותיה וגורמיה. התקשורת איננה אלא עוד מערכת הפצה של תרבות כזו.
  ועם זאת התקשורת איננה זהה למערכות אחרות, משום שהיא איננה שייכת למדינה אלא מתקיימת באופן עצמאי. ככזו היא לא אמורה רק להפיץ את התרבות הדומיננטית, אלא גם – ובעיקר- לבקר אותה ולשאול עליה שאלות. כאשר היא איננה עושה זאת, היא חוטאת לתפקידה.
  אולם, אנשי התקשורת הם בסופו של דבר חלק מהחברה שאותה הם מסקרים. הם תוצר של אותה החברה והסוציאליזציה שלהם איננה שונה מזו של יתר חבריה. לפיכך, גם הם מאמצים את תפיסת העולם ההגמונית, הדומיננטית, ומשקפים אותה בעבודתם, במודע וגם באופן בלתי מודע. בכך הם

מפיצים את התפיסות ההגמוניות הלאה ושבים ומשמרים אותן. עיתונאים, אם כן, אינם ניטראליים או אובייקטיביים יותר מכל אחד אחר. הם רואים את העולם מנקודת מבטם, ונקודת מבט זו היא תוצר של תרבותם, שהיא תרבות של סכסוך.

- **רוטינות של עבודה עיתונאית.** לעיתונאים יש שיטות עבודה קבועות. הם מסתמכים על מקורות; יוצרים טקסטים המתאימים לכלי התקשורת שבו הם עובדים; מבינים ומציגים אירועים חדשים, לאור הדרך שבה הציגו אירועים קודמים. מה שעבד בעבר, הם מניחים, יעבוד גם בהווה. לכן הם משמרים תמונות עולם קיימות ולא משנים אותם.

בהקשר זה חשוב במיוחד לשים לב לכך שלא כל העיתונאים ממלאים את אותו תפקיד. יש ביניהם כתבים, האחראים להביא דיווחים מהשטח; פרשנים, האמורים להסביר את משמעותן של העובדות; ועורכים, המארגנים את העיתונים ומהדורות החדשות ובונים אותן, על בסיס העובדות העומדות בפניהן.

שתי נקודות חשובות בהקשר זה. הראשונה היא יחסיהם של הכתבים והפרשנים עם מקורותיהם. יש מקורות שנוח יותר להגיע אליהם, ויש מקורות שקשה יותר למצוא אותם. יש מקורות שעובדים איתם בקביעות, ויש מקורות מזדמנים. יש מקורות שמייחסים להם יותר אמון, ויש כאלה שפחות. הכתבים נוטים לעבוד עם מקורות קבועים ורשמיים, שנוח להישען עליהם.

בהקשר זה ראינו את ההשפעה העצומה של דובר צה"ל על הסיקור התקשורתי – הוא מהווה את המקור המרכזי, ולעתים קרובות היחידי, של התקשורת ביחס לסכסוך. את רוב מה שצרכני התקשורת יודעים על הסכסוך הם מקבלים מנקודת המבט של הצבא. זוהי זווית צרה, ובוודאי לא יחידה, להתבונן על ההתרחשויות ולהבין אותן.

נקודה חשובה נוספת היא תפקיד העורכים. הם המחליטים מה תהיה כותרת הידיעה, הכתבה והפרשנות והיכן תמוקם. הם למעשה אלה שקובעים מה יזכה למרכזיות ולהבלטה, ומה יידחק לשוליים. המחקר הנוכחי מראה כי העריכה מתפקדת כמשפך, שחלקו העליון רחב וחלקו התחתון צר. בחלק העליון מגיעים אל שולחן העריכה עובדות רבות, פרשנויות שונות וזוויות שונות המסבירות כיצד ניתן לראות ולהבין את העובדות. כל המידע הזה מגיע בטקסטים של הידיעות ובכתבות שמעבירים הכתבים והפרשנים. אולם, בעת שהמידע הזה זורם במשפך העריכתי הוא הולך ונהיה צר יותר ומתגבש לידי נרטיב דומיננטי מתמשך, כאשר המידע הנוגד נרטיב זה נדחק לשוליים.

- **תרבות ארגונית.** כלי התקשורת אינם זהים זה לזה. מהתבוננות על המחקר בכללותו ניתן לראות כי עיתון הארץ וערוץ 10 נוקטים גישה ביקרתית יותר מאשר יתר העיתונים וערוצי הטלוויזיה. אצלם נשמעים יותר קולות המבקרים את תרבות הסכסוך והנרטיב החד-צדדי שלה. בארגונים אלה גם קולות המאתגרים את הנרטיב זוכים ללגיטימציה, ולפעמים אפילו להבלטה.

אולם יש לזכור כי מדובר בכלי תקשורת שהפופולאריות שלהם נמוכה בהרבה מאשר של כלי התקשורת האחרים. מספר הקוראים של ישראל היום, ידיעות אחרונות ומעריב גדול לאין שיעור ממספר הקוראים של הארץ; ומספר הצופים בחדשות ערוץ 10 בטל בשישים מול צופי ערוץ 2. ארגוני חדשות, שתרבותם הפנימית עולה בקנה אחד עם תרבות הסכסוך החיצונית, מצליחים אם כן להביא אליהם את מרבית צרכני החדשות בישראל, ולכן השפעתם גדולה בהרבה.

- **שיקולים כלכליים.** פופולאריות פירושה כסף. גם אם איננו משלמים על הצפייה בטלוויזיה ועל חלק מהעיתונים לא אומר שכלי התקשורת הללו לא מרווחים כסף. הם מרווחים ממכירת פרסומות. מחיר הפרסומות נקבע לפי הרייטינג, כלומר לפי מספר הצרכנים של כלי התקשורת. אם ארגונים שמקדמים תרבות של סכסוך זוכים ליותר פופולאריות, הרי ארגון שרוצה להרוויח הרבה יצטרך לאמץ תרבות זו. במלים אחרות, כלי התקשורת מנסים להיות פופולאריים ככל האפשר. מי שרוצה להיות פופולארי לא יכול להרגיז את הצרכנים שלו, כי אז הם ינטשו אותו ויעברו אל אחד ממתחריו. הפתרון? לומר מה שהצרכנים כבר חושבים ממילא, כלומר, לנסות לקלוע לטעם הקהל. ואם התרבות היא תרבות של סכסוך עדיף - מבחינת השיקול הכלכלי - להיצמד אליה.
זאת ועוד, הנחת היסוד המקובלת בכלי התקשורת היא שהקהל מעדיף בידור, דרמה ורגשה על פני התבוננויות שקולות, עמוקות ומורכבות. התפיסה הזו איננה פוסחת גם על העיתונות. כדי להיות פופולאריים, ארגוני החדשות חייבים אם כן לצמצם דיווחים מורכבים, המציגים פנים לכאן ולכן, לטובת הכרזות פשטניות; חייבים להדגיש את הדרמטי על פני המתמשך ואת השלילי על פני החיובי. שיקולים כלכליים דוחפים אם כן את התקשורת לעבר הצגת המציאות מנקודת המבט של תרבות הסכסוך.

יהיו אשר יהיו הסיבות הדוחפות כלי תקשורת שונים ועיתונאים שונים לעבר סוג ספציפי של סיקור – התוצאה היא זהה. התקשורת הישראלית מדגישה בסיקורה את הסכסוך את התרבות הישראלית הדומיננטית, שהיא תרבות של סכסוך. בעושם זאת, כלי התקשורת לא רק משקפים את התפיסה החברתית המקובלת, הם מחזקים אותה, מפיצים אותה עוד יותר, מעמיקים אותה ומשמרים אותה.

רשימת מקורות

Galtung, Johan (1986) "On the Role of the Media in Worldwide Security and Peace," In Tapio Varis (ed.), **Peace and Communication**, pp. 249–266 (La Paz: Universidad para La Paz).

Peri, Yoram (2006), **Generals in the cabinet room: How the military shapes Israeli policy** (Washington, DC: United States Institute of Peace Press).

Wolfsfeld, Gadi (2004), **Media and the Path to Peace,** (Cambridge: Cambridge University Press).

בן ישראל, יצחק (2007), *"מלחמת הטילים הראשונה ישראל-חיזבאללה: קיץ 2006" (תל אביב:* אוניברסיטת תל אביב). http://spirit.tau.ac.il/government/downloads/YitzakBIMissiles.pdf

אלרן, מאיר וברום, שלמה (2007), **מלחמת לבנון השנייה** (תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות).

בר טל, דניאל (2007), **לחיות עם הסכסוך: ניתוח פסיכולוגי-חברתי של החברה היהודית בישראל** (ירושלים: כרמל).

דו"ח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 (ועדת וינוגרד), http://www.vaadatwino.gov.il/

דור, דניאל (2001), **עיתונות תחת השפעה** (תל אביב: בבל).

הרמן תמר ואחרים (2012), **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2012** (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה).

יער, אפרים והרמן, תמר (2012), **מדד השלום** (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב) http://www.idi.org.il/media/2050607/מדד%20השלום%20דצמבר%202012.pdf

כשר, אסא (29.2.2004), "דילמה טראגית", **הארץ**, 29.2.2004.

נייגר, מוטי, זנדברג, אייל ומאיירס, אורן (2008) **רטוריקה של ביקורתיות: ביקורת מאתגרת, ביקורת מאשרת והעיתונות הישראלית במלחמת לבנון השנייה** (תל אביב: בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת). http://www.tau.ac.il/institutes/herzog/commschool/Lebanon5.pdf

פרי, יורם (2007), "שינויים קוסמטיים או שינויים מהותיים? יחסי תקשורת-ביטחון בראשית המאה ה-21", **מסגרות מדיה** 1, עמ' 153-168.

פרי, יורם, צרפתי, יריב ודור, דניאל (2004), "עמדות הציבור כלפי סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני", **מדד אמון הציבור בתקשורת 3** (תל אביב: מכון הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה).

קרמניצר, מרדכי (2005), "האם הכל כשר בהתמודדות עם הטרור? על מדיניות ההריגה המונעת (הסיכול הממוקד) של ישראל ביו"ש ובעזה", **נייר עמדה 60** (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2005).

רחמים, יחזקאל (עורך) (2005), "'אין עם מי לדבר': מבט ביקורתי על הקשר פוליטיקה תקשורת", **יום עיון 12.1.2005** (תל אביב: מכון הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה).
http://www.tau.ac.il/institutes/herzog/talking.pdf

מחקרי קשב[4] שצוטטו במחקר, על פי סדר פרסומם

באר, יזהר (2005), "בנפול אויבך".
http://www.keshev.org.il/media-analyses/when-thy-enemy-falls.html

אירם, שירי, הראל, מיכל, ולודבסקי, עופר, לקר, כרמי וצמרת, שמרי (2005), "שקט מתנתקים".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/quiet_we_are_disengaging_heb.pdf

אירם, שירי וולודבסקי, עופר (2005), "מחוות ישראליות".
http://www.keshev.org.il/media-analyses/%D7%9E%D7%97%D7%95%D7%95%D7%AA-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%D7%99%D7%95%D7%AA.html#.U2tWfPl_toF

אירם, שירי, הראל, מיכל, ולודבסקי, עופר, לקר, כרמי וצמרת, שמרי (2006), "רגע של גאווה לאומית".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/moment_of_national_pride_jericho.pdf

אירם, שירי, הראל, מיכל, ולודבסקי, עופר, לקר, כרמי וצמרת, שמרי (2006), "מנותקים".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/disconnected_heb.pdf

אירם שירי וולודבסקי עופר (2006) - "שוד הקרקעות הגדול".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/land_grab_and_pm_reconciliation_speech.pdf

אירם, שירי, הראל, מיכל וולדבסקי, עופר (2007), "כשהתותחים רועמים".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/when_the_canons_roar_may_2007.pdf

דור, דניאל, אירם, שירי וולודבסקי, עופר (2007), "מלחמה עד הרגע האחרון: התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה". http://www.keshev.org.il/media-analyses/war-to-the-last-minute.html

להב, הגר (2007) "אם עברייה ורק אם עברייה".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/hebrew_mother_only.pdf

מנדל-לוי, נעמי ורובינט, צביקה (2008), "שאלו לשלומה".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/ask_ye_the_peace_of_jerusalem.pdf

ולדובסקי, עופר ושטנדלר, אוהד (2008), "מבולבלים: כך מסמסנו את אנאפוליס".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/Annapolis.pdf

אירם, שירי וולודבסקי, עופר (2008-2009), "התקשורת הישראלית והמלחמה בעזה".
http://www.keshev.org.il/media-analyses/cast-lead-in-the-media.html

אירם, שירי וולודבסקי, עופר (2010) "ביטול הסגר האזרחי על רצועת עזה".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/easing_the_civilian_blockade_on_gaza_heb.pdf

[4] כל מחקרי **קשב** נערכו בפיקוח אקדמי של ד"ר דניאל דור, ד"ר תמר אשורי וד"ר הגר להב

אירם, שירי וגרין, חנה (2011), "היכטה בידינו".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/we_have_the_yacht_heb.pdf

אירם, שירי, הראל, מיכל, ולודבסקי, עופר, לקר, כרמי וצמרת, שמרי (2011), "מכירת חיסול".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/liquidation_sale_heb.pdf

אירם, שירי, גרין, חנה וולודבסקי, עופר (2011) "עלילת בלעין".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/abu-rahma-heb.pdf

לוי, עינת (2011), "אין פרטנר". http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/no_partner_heb.pdf

להב, הגר, קימל-גרין, חנה וולודבסקי עופר (2013), "עמוד ענן או מסך עשן?".
http://www.keshev.org.il/images/stories/PDF/pillar_of%20_defense_hebrew.pdf